

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Diplomová práce

**Albert Speer a válečné hospodářství Německa,
1943–1945
Petr Fischer**

Plzeň 2014

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Katedra antropologických a historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

**Albert Speer a válečné hospodářství Německa,
1943–1945**

Vedoucí práce:

PhDr. Roman Kodet, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Romanu Kodetovi, Ph.D. za odborné vedení mé práce.

Obsah

1	Úvod	8
1.1	Struktura práce	9
1.2	Rozbor zdrojů	13
2	Hospodářství do roku 1942	16
2.1	Obsazení Československa.....	19
2.2	Německé plány na poválečné uspořádání Evropy	20
2.3	První válečná léta	21
3	Albert Speer	24
4	Albert Speer v čele zbrojní výroby.....	30
4.1	Vliv armády na válečnou výrobu	31
4.2	První zbrojní porada.....	33
4.3	Prosazení změn ve Speerově resortu.....	34
4.4	Chod ministerstva zbrojní výroby	39
5	Nedostatky v německém hospodářství	41
5.1	Wehrmacht a možnosti průmyslu.....	44
5.2	Hospodářství na obsazených částech Sovětského svazu	45
5.3	Hospodářské využití okupované západní Evropy	47
5.4	Odpor proti dalším změnám v hospodářství.....	48
6	Sauckel a získávání pracovních sil	50
6.1	Rozložení cizích pracovních sil v německém hospodářství	53
6.2	Váleční zajatci.....	54
6.3	Koncentrační tábory.....	55
6.4	Hospodářské snahy SS.....	58
7	Letecká výroba	60
7.1	Převzetí letecké výroby	61
7.2	Bombardovací letka Luftwaffe	62
7.3	Stalingrad a krize Luftwaffe.....	64

8	Ponorková zbraň	66
9	Totální válka	68
9.1	Ministerská rada obrany Říše	70
9.2	Neochota gauleiterů spolupracovat.....	71
10	Srovnání hospodářství	73
10.1	Velká Británie	73
10.2	Spojené státy americké	74
10.3	Sovětský svaz.....	76
11	Bombardování a možnosti zastavení výroby	79
11.1	Ničení přehrad.....	79
11.2	Hamburk, operace Gomorrah	80
11.3	Kuličková ložiska.....	83
11.4	Syntetický benzin	84
11.5	Ochrana průmyslu před bombardováním.....	86
11.5.1	Podzemní továrny	87
11.6	Zničené hospodářství	90
12	Vybavení a technika	92
12.1	Tanky a samohybná děla.....	93
12.2	Letadla.....	95
12.2.1	Messerschmitt Me-262	96
12.2.2	Vrtulník Fa-223	97
12.2.3	Junkers Ju-87	98
12.3	Raketa V-2 A4.....	99
12.4	Bojové plyny	102
13	Úpadek hospodářství.....	104
13.1	Dopravní problémy	105
13.2	Střety s Goebbelsem	106
13.3	Vůle Němců bojovat.....	108

13.4	Spálená země	109
14	Konec války	113
14.1	Speerův odpor.....	114
14.2	Vláda po Hitlerovi.....	116
15	Speer a soudní proces.....	118
15.1	Obhajoba a zamlčování faktů.....	118
15.2	Přenesení částečné viny na Sauckela	120
15.3	Rozsudek	121
16	Závěr	123
17	Seznam literatury a pramenů.....	127
17.1	Literatura.....	127
17.2	Sborníky, periodika a články.....	130
17.3	Internetové zdroje.....	131
18	Přílohy	133
19	Summary.....	144

1 Úvod

Tato diplomová práce se zabývá osobou Alberta Speera v čele zbrojního úřadu a válečným hospodářstvím Třetí říše v letech 1943–1945. Pokusil bych se předeštit důvody nárůstu zbrojní výroby od uvedení Alberta Speera do úřadu ministra zbrojení až po vrchol produkce v polovině roku 1944. V souvislosti s tím bych chtěl objasnit dopad spojeneckého bombardování na německé hospodářství a sektory výroby, o nichž se buď Němci, nebo velení bombardovacího letectva domnívali, že jejich zničením je možné ukončit válku bez nutnosti postupu spojeneckých armád do nitra Německa. V této práci jsou také analyzovány souvislosti ohledně získávání tzv. nuceně nasazených dělníků pro průmyslové podniky a nedostatky ohledně zavádění nových zbraní do sériové výroby. V závěru práce je shrnut postupný úpadek hospodářství, snahy Speera o zamezení provádění taktiky spálené země a jeho obhajoba před soudem v Norimberku.

Důvody mnoha rozhodnutí během druhé světové války závisely z velké části na hospodářské situaci válčících zemí. Z mého poznání literatury o tomto tématu vyplývá, že neexistuje české dílo přinášející celkový pohled na válečné hospodářství Třetí říše během přelomových let války a jejího konce. Ve většině knih je hospodářství považováno za okrajovou záležitost a je uváděno spíše jako pozadí politických rozhodnutí a válečných událostí. Není tedy většinou hodnoceno jako hlavní náplň studií o druhé světové válce. O Albertu Speerovi existuje několik titulů, které spíše objasňují jeho postoje během války, vztah k Adolfu Hitlerovi a snaží se odhalit jeho opravdovou povahu a činy, které se pokoušel zamlčet. Nezaměřují se však primárně na jeho působení v ministerském úřadu. Proto jsem se rozhodl sepsat přehlednou práci o válečném průmyslu Třetí říše a způsobu řízení hospodářství Albertem Speerem. Záměrem práce není zkoumat do hloubky jednotlivé výrobní provozy a uvádět, co přesně se v daných společnostech vyrábělo. Vybrané podniky jsou v práci

uvedeny pouze jako doplňující příklad k danému problému kapitoly nebo rozebírané události. Úkolem této práce rovněž není rozebírat jednotlivé části hospodářství, zaměřuje se pouze na válečnou výrobu; jen jako doplňující informace jsou uvedeny poznatky z ostatních odvětví či skutečnosti související například se zajišťováním surovin. V práci jsou obsáhleji vysvětlovány první kroky Alberta Speera v ministerském úřadu, jelikož rozhodnutí, která učinil během roku 1942, byla velmi důležitá pro další směr zbrojní výroby a projevila se až v následujících letech.

Metodologicky bude práce koncipována diachronně s využitím metody přímé. Zkoumané období je kariérním vrcholem Alberta Speera, proto využije autor také metodu biografickou. Jelikož na německé hospodářství bude nahlíženo z několika rovin, bude rovněž využita metoda synchronní.

1.1 Struktura práce

Celá práce je pojata chronologicky, dle vývoje války a je rozčleněna na několik kapitol, které obsahují klíčové události v sektoru zbrojí výroby souvisejícími událostmi na politické scéně a na frontě. Po úvodní kapitole se zaměřím na stručné vysvětlení hospodářského vývoje do roku 1942, tedy do doby uvedení Speera do úřadu ministra. Je zde předestřena snaha Němců o hospodářskou autarkii a jakým způsobem jí mělo být dosaženo. Zároveň je zde uvedeno, odkud se dovážely strategické suroviny, jaké země měly poskytnout Německu dostatek zdrojů pro boj o nadvládu nad kontinentem i skutečnost, že zbrojní politika dovedla Německo těsně před vypuknutím světové války na hranici bankrotu.

Třetí kapitola nastiňuje cestu Alberta Speera do čela zbrojní výroby, jeho první setkání s Hitlerem a také hodnotí důvody, proč mladý architekt Speer vstoupil do nacistické strany. Následně je uveden výběr staveb a úkolů, jež dovedly Speera až k největší zakázce své doby, k přestavbě Berlína. Současně se také prohluboval jeho vztah k Hitlerovi, s nímž byl rozhodnut spojit svůj osud. Dále je možné v této kapitole zjistit, jaké okolnosti předcházely Speerovu jmenování ministrem zbrojení.

Čtvrtá kapitola se zaměřuje nejprve na reakce nejvyšších politických, armádních a hospodářských představitelů Německa na Speerovo jmenování ministrem zbrojení. Je zde rozebrán vliv vysoce postavených armádních činitelů na zbrojní výrobu a způsob, jak musel Speer prosadit svoji autoritu (za přispění Hitlera). Dále se v kapitole zabývá novým způsobem řízení německého hospodářství, zejména pak vytvořením skupin odborníků, jejichž úkol spočíval v řízení jednotlivých sektorů zbrojí výroby (např. výroby tanků nebo děl). Následně je ve stručnosti analyzován způsob řízení samotného ministerstva.

Pátá kapitola předestírá zjevné nedostatky v německém hospodářství. Jednalo se o neúnosné plýtvání surovinami a materiálem, mnohdy pomalými a zastaralými výrobními postupy a okolnostmi, jež nutily, nebo naopak nenutily (popřípadě zabraňovaly) rozvoji masové výroby. Je zde zmíněna také otázka, zda – li by nebylo vhodné za současné hospodářské a vojenské situace válku ukončit (počátkem roku 1942). Dále se práce věnuje hospodářství v okupovaných částech SSSR a zemích západní Evropy. V následující části je popsán odpor vůči dalším změnám v hospodářství, kterými chtěl Speer zradikalizovat a zefektivnit válečné úsilí Německa a proč mu v tom mnozí župní vedoucí bránili.

Šestá kapitola se zaměřuje na získávání pracovních sil z okupované Evropy. Odchody na práci měly z počátku dobrovolný charakter, ovšem tento postup nedostačoval, a proto bylo Německo nuceno přistoupit k nedobrovolným odvodům. Koncem války naopak musely mnohé podniky řešit otázku jak naložit s cizími dělníky. V této části práce je dále rozváděno rozložení pracovních sil cizinců v hospodářství, možnosti využití válečných zajatců jako pracovní síly a použití vězňů z koncentračních táborů na práci v německých továrnách. Koncentrační tábory spadaly pod SS, ale to jejich vůdci Himmlerovi nijak nebránilo ve snaze o hospodářskou expanzi, což je v této kapitole rovněž zohledněno.

Sedmá kapitola se zaměřuje na nejspíše nejdůležitější součásti zbrojní výroby, a to na produkci letadel. Určité kroky v racionalizaci letecké výroby byly

učiněny již roku 1942, částečně díky Speerově iniciativě, ovšem rozhodovací pravomoc v oblasti produkce letadel mu byla udělena až v roce 1944. Pokusil se přeorientovat dostupné kapacity na produkci stíhacích letounů, ale nemohl již zvrátit leteckou převahu Spojenců. Následuje objasnění příčiny toho, proč během války nevzniklo německé bombardovací letectvo schopné zasáhnout průmyslové komplexy hluboko v Sovětském svazu. Následuje rozbor situace, do níž se dostala Luftwaffe během bojů o Stalingrad a schopnost Německa nahradit ztracené stroje. Osmá kapitola se jen ve stručnosti zabývá ponorkovou válkou a snahami o racionalizaci výroby podmořských plavidel a důvodem úpadku jejich produkce na podzim 1944.

Devátá kapitola s názvem „Totální válka“ se zabývá Speerovými a Goebbelsovými snahami o radikalizaci válečného konfliktu, problémy s nedostatkem dělníků a odvody kvalifikovaných dělníků z průmyslu do armády, což vedlo později k mnohým střetům zejména mezi Speerem a Goebbelsem. Kapitola zahrnuje také jednu z předpokládaných možností, jak by bylo možné dosáhnout zefektivnění válečného úsilí (obnovením Ministerské rady obrany Říše). Tyto snahy samozřejmě svojí radikálností narážely na odpor gauleiterů, jejichž zájmy a postoje jsou zde taktéž objasněny.

Desátá kapitola je do práce zařazena pro celkový přehled, vzájemný poměr hospodářské síly Německa a jeho válečných nepřátel USA, Velké Británie a Sovětského svazu. Pro nastínění konkrétních výsledků zbrojní výroby je zde uváděn počet některých vyrobených zbraní. Důraz je kladen na porovnání výroby Sovětského Svazu a Německa.

Jedenáctá kapitola se blíže zaměřuje na strategické bombardování Německa. Účelem této kapitoly není podat výčet zasažených měst a podniků, ale zaměřit se na jednotlivé možnosti, o nichž si Speer nebo velitel bombardovacího letectva Arthur Harris mysleli, že by jejich prostřednictvím bylo možné uspíšit konec války. Je zde zohledněn pohled obou stran k danému problému, například k bombardování přehrad nebo zničení Hamburku. Zvýšená

pozornost je věnována problému ničení chemických závodů a nedostatku pohonných hmot. Němci se pochopitelně pokusili ochránit svá výrobní zařízení přesunutím průmyslu do bezpečí mimo dosah bombardovacího letectva nebo do podzemí. Právě budování podzemních prostor vyvolalo spory mezi Hitlerem a Speerem a z tohoto důvodu je tento dílčí problém objasňován podrobněji. Závěr kapitoly je věnován úpadku hospodářství na podzim 1944.

Dvanáctá kapitola s názvem „Vybavení a technika“ je vyhrazena pouze vybraným zbraním a technologiím vyvinutým během války. Zaměřuje se především na obtíže, které provázelo jejich zavádění do sériové výroby (pokud k tomuto vůbec došlo). Současně se tato část zabývá srovnáním výroby těžkého stíhače tanků Ferdinand a lehkého Jagdpanzeru 38(t) Hetzer. Podkapitola o letectvu zahrnuje obtíže během zavádění nového letounu do sériové výroby, možnosti nového využití zastaralého střemhlavého bombardéru a také aspekty ohledně vývoje, výroby a využití prvního vrtulníku. Prostor je věnován také raketě A4 (V-2). Součástí této kapitoly je také teoretická možnost využití nových, průmyslově vyráběných bojových plynů. Často však bývají opomíjeny, ačkoliv jejich použití mohlo mít dalekosáhlé následky.

Třináctá kapitola se zaměřuje na úpadek německého hospodářství od podzimu 1944. V této části jsou blíže objasněny dopravní komplikace, které významně přispěly k poklesu průmyslové výroby. Dále se kapitola zabývá Goebbelsovými snahami o posilování ozbrojených sil povoláním mužů ze Speerova resortu hospodářství. Vzájemný střet vedl k pozdější Speerově rezignaci na výtky některých předních nacistů ohledně hospodářství. Dále je zpracována vůle Němců setrvávat v konfliktu, i když se porážka stala již neodvratnou. Zvýšená pozornost je věnována taktice „spálené země“ a odporu vůči rozsáhlým demolicím, v jehož čele stál Albert Speer. Čtrnáctá kapitola se zaměřuje na samotný konec války, střet Hitlera a Speera ohledně víry ve vítězství a jeho snaze, aby se nestal součástí vlády po Hitlerově smrti.

Poslední kapitola je věnována soudnímu procesu s Albertem Speerem, zamlčováním některých informací a snahou přesunout alespoň část odpovědnosti na ostatní nacisty. Následně jsou předestřena některá fakta, podle nichž Speer věděl o nacistických zločinech, které ovšem před soudem nepřiznal.

1.2 Rozbor zdrojů

Jedním z hlavních zdrojů informací o tomto tématu jsou paměti samotného ministra zbrojení Alberta Speera, jež sepsal ve věznici Špandau a po jeho propuštění byly knižně vydány pod názvem *Erinnerungen*. Kniha zachycuje přímá svědectví, doslovné přepisy rozhovorů mezi Speerem a Hitlerem a některými dalšími vysoce postavenými členy nacistické strany. Především se však zabývá životem Alberta Speera, jeho obtížemi při vstupu do vrcholných pozic ve státě, způsobem řízení hospodářství, politickými intrikami a ovlivňováním četných Hitlerových rozhodnutí nejen v ekonomické sféře.

Speer zde úmyslně zamlčuje některá důležitá fakta a události, o nichž věděl, a účelně vylepšuje prostřednictvím této knihy svůj obraz v očích veřejnosti, díky čemuž se později objevil mýtus o „dobrém (napraveném) nacistovi Speerovi.“ Například během popisu událostí před rokem 1942 se nikterak nezmiňuje o přesídlování berlínských Židů a o tom, jaký osud pro ně byl připraven, ačkoliv z pozice Generálního stavebního inspektora měl přímo dohlížet na jejich vystěhovávání za účelem přerozdělení jejich bytů Němcům (popřípadě byly určeny k demolici kvůli plánované přestavbě Berlína). Na druhou stranu zcela záměrně vykresluje do detailů své snažení o zamezení provádění taktiky spálené země a rozvíjí teorii o atentátu na Hitlera, který nebyl nikdy realizován. Velká pozornost je věnována Speerovu působení na ministerstvu. Speer byl hrdý na své úspěchy ohledně růstu zbrojní výroby a přisuzuje si za ně pochopitelně největší zásluhy. Svoji knihu sepsal jako obhajobu pro případ útoků vůči němu a nejspíše měla také odvrátit možné pokusy o Speerovo další souzení.

Takřka nepostradatelnou publikací se pro mne stalo dílo od Gitty Serenyové nazvané *Albert Speer, zápas s pravdou*. Serenyová byla se Speerem v kontaktu již v době, kdy byl vězněn ve Špandavě a po jeho propuštění se často scházeli a vedli rozhovory o jeho minulosti. Trávili společně mnoho času, jelikož si autorka chtěla udělat vlastní úsudek o Speerovi, a proto také je možné v této knize nalézt například zmínky o změnách ve Speerově chování (to se týkalo i jeho ženy Margarety, která se hovorů občas účastnila) v případě položení nepříjemné otázky. Kniha se snaží podat nestranný pohled na Speerův život a zaměřuje se znovu především na jeho mocenskou pozici a vztahy k Hitlerovi. Speer do jisté míry autorku pomýlil svými zpětnými pohledy na tehdejší události, které se snažil podat mnohdy zaobaleně a ne zcela přesně. Ačkoliv by se mohlo zdát, že dílo Serenyové je velmi podobné Speerovým *Erinnerungen*, není tomu tak, jelikož kniha *Zápas s pravdou* klade důraz na jiné události, než *Erinnerungen* a zároveň do detailu zkoumá některé povrchně popsané pasáže Speerova životopisu. Serenyová ovšem hlouběji nezkoumá Speerův podíl na nacistických zločinech a jeho odpovědnosti za nasazování milionů lidí z celé okupované Evropy na nucené práce v často nepředstavitelných podmínkách. Autorce se nepovedlo Albertu Speerovi dokázat jeho vinu a odpovědnost za zločiny, které spáchal, a jejichž přiznání se až do své smrti vyhýbal.

Významným dílem, věnujícím se především hospodářským poměrům, se pro mne stala kniha Marka Harrisona s názvem *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*. V jednotlivých kapitolách se zaměřuje šest mocností, USA, Velkou Británií, SSSR, Německo, Itálii a Japonsko, které se zapojily do bojů, a analyzuje jejich hospodářský vývoj během války. Harrison dospěl k závěru, že jedním z hlavních důvodů porážky Osy, ne – li tím nejdůležitějším, byla ohromující převaha v materiálu a logistice konfliktu. Nové ekonomické výzkumy a srovnání předkládají ucelený pohled na poměr sil hlavních účastníků války samotné, jejich hospodářství před rokem 1939 a na následně také důsledky celého konfliktu. Práce je doplněna množstvím

důležitých statistik, které dokreslují celkovou představu o poměru ozbrojených sil, možnostech průmyslu i lidských zdrojích.

Jako velmi přínosnou bych označil knihu Hitler a Stalin, paralelní životopisy do Alana Bullocka, významného anglického historika. Autor se v tomto díle zaměřuje na dva největší diktátory 20. století, zachycuje události, které ovlivnily jejich názory a rozhodnutí, chronologicky popisuje historické okamžiky, jež se odehrávaly za jejich přímé účasti nebo jejich vlivem. V knize jsou rovněž zachyceny hospodářské poměry Německa a SSSR a jejich dopady na válku, ovšem jako ve většině podobných knih se jedná spíše o dílčí informace, které nepodávají celistvý pohled na vývoj hospodářství během konfliktu.

2 Hospodářství do roku 1942

Období velké hospodářské krize ve třicátých letech znamenalo mimo jiné i vysokou nezaměstnanost (v Německu přibližně 6 milionů lidí), kterou se nacisté zavázali vyřešit. Krize těžce postihla německé hospodářství, avšak náznaky ekonomického oživení byly patrné již ve druhé polovině roku 1932. Podíl na hospodářské obnově ovšem nelze nacistům zcela upřít. Sociální programy, zavedené po „uchopené moci“, jejichž účelem bylo snížit nezaměstnanost, přinesly velmi rychle výsledky, neboť v létě 1934 klesl počet lidí bez práce na 2,4 milionu.¹

Po 30. lednu 1933 vyvstala mimo jiné otázka, jak hodlá nacistické vedení řídit průmysl; zda – li budou velké podniky znárodněny (o čemž část nacistického vedení uvažovalo), nebo zůstanou i nadále v soukromých rukou a jak bude řízena výroba. Hitler se rozhodl s německými firmami spolupracovat a neměl v úmyslu znárodnit velké průmyslové podniky, jak požadovali někteří jeho spolustraníci. Ze slibu vybudovat velkou a silnou armádu vyplývaly navíc do budoucna velké státní zakázky pro německé podniky, které proto nacistickému režimu neodporovaly.²

Hitler chtěl zajistit Německu životní prostor a dostatek zdrojů pro jeho budoucí rozvoj. Německo ovšem nedisponovalo dostatečnou surovinovou základnou, načež bylo rozhodnuto zajistit potřebné zdroje silou. Problém spočíval především v nedostatku strategických surovin, jako kaučuku, ropy nebo některých rud. Bylo proto zapotřebí vybudovat silnou armádu, která by tento úkol splnila. Stát z tohoto důvodu musel kontrolovat veškerý zahraniční obchod se surovinami a snažil se zajistit jejich dostatečný přísun především pro zbrojní průmysl a také pro vytvoření dostatečných zásob pro případ přerušení dodávek. Hitler počítal i s vleklým konfliktem, a proto požadoval do budoucna

¹ HUGHES, Matthew, MANN, Chris, *Hitlerovo Německo. Život v období Třetí říše*, Praha 2002 s. 37.

² BULLOCK, Alan, *Hitler a Stalin. Paralelní životopisy*, Praha 2005, s. 428.

soběstačnost německého hospodářství a nezávislost na surovinových zdrojích ležících mimo dosah Německa. Současně proto podporoval výzkum náhražek nedostatkových surovin a jejich výrobu, i když nebyly vždy rentabilní.³

Za účelem řízení hospodářství, zajištění dostatku surovin a připravení Německa na válku vznikl tzv. „čtyřletý plán“, v jehož čele stanul Hermann Göring. Ve své podstatě měl splnit dva hlavní cíle: armáda měla během čtyř let získat plnou bojeschopnost a zároveň měla proběhnout transformace ekonomiky na válečné hospodářství.⁴

Rozsáhlý zbrojní průmysl, militarizující se ekonomika, nákupy strategických surovin a minimální pokles životní úrovně vedly přes veškeré snahy o řízení hospodářství k úbytku devizových rezerv v Říšské bance. Zhoršovaly se proto možnosti nákupu důležitých materiálů pro udržení úrovně výroby. Vnitřní zdroje Německa uspokojovaly na jaře 1937 spotřebu surovin pouze z 20–25 % a soběstačnost nepanovala ani v případě výroby potravin, jejichž zkonsumované množství pokrýval potravinářský průmysl z 80–85 %. Zbývající množství se muselo zajistit dovozem ze zahraničí. Absolutní nedostatek surovin v roce 1937 vedl Hitlera k nutnosti uznat prioritu exportu před zbrojením. Proto se například v rámci clearingových dohod vyvážely do Rumunska protiletadlová děla firmy Rheinmetall – Borsig; na druhou stranu se dováželo stále více ropy a již roku 1936 odebíralo Německo 15,6 % celkové produkce rumunské ropy.⁵

Nedostatek deviz ovšem vedl ke zhoršujícím se možnostem nákupu důležitých surovin na světových trzích. Zájem Německa se proto zaměřil (mimo Rumunska) také další na balkánské země, které disponovaly celou řadou nutně potřebných kovových i nekovových rud a v neposlední řadě také ropou. Jejich

³ KRČ, Miroslav, *Nástin dějin ekonomiky obrany*, Praha 2001, s. 99.

⁴ JANČÍK, Drahomír, *Třetí říše a rozklad malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936–1939*, Praha 1999, s. 52.

⁵ Tamtéž, s. 59–61.

dovoz se měl odehrávat v rámci clearingových dohod⁶ uzavřenými Hjalmarem Schachtem. Země východní Evropy a Balkán měly tedy Třetí říši poskytnout dostatečné prostředky k boji o hegemonii na evropském kontinentě. Zároveň si je chtělo Německo rozsáhlými obchodními styky do jisté míry podřídit.⁷

Hitler nechtěl snížit rychlost vyzbrojování armády i přes krajně nepříznivou hospodářskou situaci. Náklady na zbrojení dosáhly v roce 1937 přibližně 23,5 % státního rozpočtu, tedy čtyřikrát více než Velká Británie poskytovala svým ozbrojeným silám, a v následujícím roce vzrostly výdaje na armádu ještě o 40 %, což přivedlo celou zemi takřka na hranici bankrotu (veřejné výdaje v letech 1933–1939 činily 101,5 miliardy marek, ale příjmy dosahovaly jen 62 miliard marek). Roku 1938 vynakládalo Německo na zbrojení větší prostředky, než Velká Británie, Francie a Spojené státy americké dohromady.⁸ Platební bilance Německa se nezlepšila ani po zabrání Sudet v říjnu 1938, které byly po Anglii a Belgii oblastí s nejvyšším stupněm industrializace v Evropě. Naopak celkový stav se pravděpodobně ještě více zhoršil, jelikož i tamní podniky bylo nutné zásobovat dovozovými surovinami.⁹

Nacistickým požadavkům se přizpůsobovaly prostřednictvím obchodu i hospodářské struktury neutrálního Švédska a Švýcarska. Do ekonomické války se nepřímo zapojily i některé další neutrální země, od nichž Třetí říše získávala suroviny. Celý systém fungoval přes švýcarské banky, jimž Německo prodávalo ukořistěné zlato, za které obdrželo franky, které používalo na nákup strategických surovin z Turecka, Portugalska, Švédska, Španělska a dalších zemí. Zlato se ve Švýcarsku hromadilo, což snižovalo jeho cenu, čehož využívaly další neutrální země (hlavně ty, jež Němcům prodávaly suroviny) a nakupovaly ho za utržené franky.¹⁰

⁶ Clearing: bezhotovostní zúčtování vzájemných operací (pohledávek a závazků).

⁷ JANČÍK, s. 54.

⁸ HUGHES, MANN, s. 40–41.

⁹ OSTERLOH, Jörg, *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938–1945*, Praha 2010, s. 236–237.

¹⁰ <http://zidovskelisty.blog.cz/1012/ekonomicke-aspekty-druhe-svetove-valky> [20. 3. 2014].

Určitou zajímavostí je předválečná výstavba „stínových“ továren. Jejich zřízení financoval stát a oficiálně spadaly pod vrchní velení Wehrmachtu. Obvykle se připojovaly k existujícím soukromým podnikům, které v případě vypuknutí války měly řídit jejich provoz. Tímto způsobem se mohla rychle navýšit produkce munice, jelikož se počítalo s jejich značnou spotřebou. Pomocí těchto továren se podařilo zvýšit celkovou hodnotu zbrojení bez jakýchkoliv omezení výroby zboží ve spotřebním sektoru a převedením uvolněných kapacit právě pro zbrojní účely.¹¹

2.1 Obsazení Československa

Československo vyrábělo ve 30. letech prvotřídní zbraně, osobní a nákladní automobily i tanky a munici. Zabráním zbylých částí Československa získalo Německo kromě množství armádní techniky, která se později zúčastnila bojů například v Polsku Francii a dokonce i v Sovětském svazu, také značné průmyslové kapacity, rozsáhlou zbrojní výrobu, hutní, strojírenský, chemický a sklářský průmysl, který bylo možné rychle převést na válečnou výrobu.

Rozhodující postavení v českém zbrojním průmyslu získal koncern Hermann Göring Reichswerke. Škodovy závody představovaly, za německým koncernem Krupp a Schneider – Creusot ve Francii, třetí největší zbrojařský podnik v Evropě, a stejně tak jako ostatní významné společnosti byly také Škodovy závody převedeny pod podnik nesoucí jméno velitele německé Luftwaffe.¹² Další společnosti Němci zkonfiskovali, nebo jejich akcie odkoupili značně pod cenou.

Československé hospodářství se mělo podílet na vyzbrojování Wehrmachtu, a z tohoto důvodu se prostřednictvím příkazů a nařízení usměrňovala hospodářská politika, odstraňovaly se tržní mechanismy a Češi

¹¹ OVERY, Richard J., *Výslechy. Nacistická elita v roce 1945 v rukou spojenců*, Praha 2004, s. 389.

¹² GRYNER, Petr H., *Československo 1938. Co kdyby bojovali?* In: BLENNMANN, Dirk (ed.), *Hitlerova armáda. Vývoj a struktura německých ozbrojených sil v letech 1933–1945*, Brno 1997, s. 164.

ztráceli jakýkoliv hospodářský vliv.¹³ V řadě českých zbrojovek se během války zvýšila zaměstnanost, a to v některých případech i trojnásobně. Například Škodovy závody se všemi pobočkami zaměstnávaly k 1. květnu 1939 kolem 46 500 pracovníků, a k 1. lednu 1945 již přibližně 118 000 lidí.¹⁴ Význam českých zemí jako německého zázemí vzrostl s přibývajícímí útoky bombardovacích svazů, jelikož ležely většinu války mimo dosah spojeneckých strategických bombardérů.¹⁵

2.2 Německé plány na poválečné uspořádání Evropy

Plán poválečné hospodářské politiky spočíval ve vytvoření průmyslové jádrové oblasti, do které mělo být kromě Německa zahrnuto také Rakousko, české země, západní Polsko, severovýchodní Francie, Lucembursko a další příhraniční oblasti Třetí říše. V ostatních obsazených zemích se počítalo s celkovou deindustrializací, jejich výrobu měl nahradit dovoz z Německa a nadále se počítalo s jejich zaměřením pouze na vývoz surovin a plodin do jádrové oblasti. O připravované politice vůči porobeným zemím se v září 1939 vyjádřil vedoucí Generálního gouvernementu Hans Frank takto: *„Připravím tuto zemi o všechny cenné stroje, provedu demontáž všech továren, které mají nějakou hodnotu, zničím – pokud je to možné – všechny cennější dopravní komunikace a spoje.“*¹⁶

Odlišné chování nacistického režimu vůči předpokládaným jádrovým oblastem a „doplňkovým“ zemím, lze vyzorovat například v případě vztahu k zabraným českým zemím a Slovenskému státu. České hospodářství ztratilo svoji svébytnost a muselo se rychle přeorientovat na zmilitarizovanou Německou ekonomiku, přičemž průmysl měl být zachován v plném rozsahu.

¹³ GROBELNÝ, Andělín, *Národnostní politika nacistů a český průmysl 1938–1945*, Ostrava 1989, s. 32–72.

¹⁴ Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuku, Podnikový archiv Škoda, Fond Karlický, číslo kartonu 158, inventární číslo 2095, Uebersicht des Standes der Belegschaft.; KARLICKÝ, Vladimír a kol., *Svět okřídleného šípů. Koncern Škoda Plzeň 1918–1945*, Plzeň 1999, s. 606.

¹⁵ PRŮCHA, Václav, *Včlenění českých zemí a Slovenska do nacistického velkoprostorového hospodářství*. In: NĚMEČEK, Jan (ed.), *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech 20. století. Hledání východisek*, Praha 2010, s. 365–366.

¹⁶ Tamtéž, s. 363.

Německý systém byl aplikován na řízení nově získané oblasti; například se jednalo o regulaci cen mezd, centrální řízení průmyslové výroby a rozmísťování pracovních sil. Území Čech a Moravy mělo být plně germanizováno, přičemž uvolněný prostor se měl osídlit „čerstvou německou krví.“¹⁷

Oproti tomu Slovensko, jakožto spíše agrární země, která nebyla zahrnuta do německého průmyslového jádra, se měla stát pouze dodavatelem surovin. Podle protokolu o hospodářské a finanční spolupráci ze dne 23. března 1939 se počítalo pouze s rozvojem zemědělské produkce, lesního hospodářství a dřevařského průmyslu s ohledem na odbytiště ve Třetí říši. Přírodní zdroje měly být po uspokojení vlastních potřeb dány rovněž k dispozici Německu. Dopravní a tranzitní systém se musel plně podřítit německým potřebám. Formální nezávislost Slovenska se měla stát vzorem pro podobné systémy jihovýchodní Evropy, které upadaly do závislosti na Německu.¹⁸

2.3 První válečná léta

Během šesti předválečných let nacistické vlády dokázaly zbrojní podniky vyrobit téměř veškeré zbraně a vybavení pro necelé čtyři miliony vojáků a vybudovat vzdušné síly o 4000 moderních letadlech. Původní plány ovšem nepočítaly s počátkem války již v roce 1939, ale až v období let 1942–1943, a podle toho také byly nastaveny výrobní plány. Wehrmacht tudíž nebyl na počátku konfliktu plně vyzbrojen a stejně tak se nepodařilo dobudovat Luftwaffe. Nejkritičtější situace panovala u námořnictva, jelikož výstavba velkých hladinových plavidel byla rozvržena až do roku 1945.¹⁹

Mezi vypuknutím války v roce 1939 a porážkou před Moskvou výroba Třetí říše zůstávala takřka stejná, jelikož i průmysl byl přizpůsoben krátkým a rychlým válkám stejně tak jako Wehrmacht. Počítalo se vždy jen s výrobou materiálu na rychlou a krátkou válku, jak tomu bylo v případě Polska nebo Francie. Obdobně

¹⁷ PRŮCHA, Václav a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. 1. díl, období 1918 – 1945*, Brno 2004, s. 449–450 .

¹⁸ PRŮCHA, *Včlenění českých zemí*, s. 369.

¹⁹ MANSTEIN, Erich von, *Verlorene Siege*, Bonn 2000, s. 20–21.

se počítalo s rychlým tažením proti Sovětskému svazu.²⁰ Před rokem 1942 se proto nijak výrazně nezvyšovala výroba, jelikož systém bleskové války byl jednoduše takto nastaven. Ze zpětného pohledu ale právě malý růst výroby považoval Speer po válce za tragicky nedostatečný a kladl to za vinu nevyhovujícímu a nezodpovědnému způsobu provádění mobilizačních směrnic čtyřletého plánu.²¹

V listopadu 1941 hrozil dopravnímu systému na východě naprostý kolaps. Speer se o této situaci dozvěděl od svých kontaktů v OKW a vedoucích představitelů německých železnic a ihned předložil Hitlerovi návrh, aby pověřil polovinu svého stavebního personálu, čítajícího celkem 65 000 osob, a nejlepší inženýry úkolem opravit sovětskou železniční síť. Podle Speerových slov Hitler *„ani tehdy nestrpěl přerušení programu, podle něhož se stavěl nový Berlín. Fritz Todtovi trvalo několik týdnů, než se mu ho podařilo přesvědčit, že OT (Organisation Todt) ke splnění tohoto úkolu potřebuje odborné zkušenosti našich inženýrů. Ještě dnes mi připadá neuvěřitelné, že dokonce i tehdy, ačkoliv si plně uvědomoval, jaké katastrofální důsledky bude mít jakékoliv zpoždění, mne místo abych se děsil Hitlerovy nerozhodnosti, dojímal jeho oddanost našemu plánu výstavby“.*²² S vysláním Speerových a Gieslerových stavebních skupin pak Hitler souhlasil až 27. prosince 1941. Velkolepé stavební plány byly přerušeny a do konce války už nijak významně nepokročily.²³

Hitler vyslání inženýrů na opravy komunikací schválil a Todt svěřil Speerovým skupinám Ukrajinu, nejdůležitější oblast z hlediska týlového zabezpečení armády. Ve svých pamětech se ale vůbec nezmiňuje o hrůzách a zvěrstvech na místním obyvatelstvu, které tam musel určitě vidět, když Ukrajinu poprvé navštívil 30. ledna 1942. Tehdy mohl na vlastní kůži pocítit válku v celé své krutosti, jež do té doby Německo nijak výrazněji nepostihla. Po šesti dnech

²⁰ OVERY, Richard J., *Mobilization for Total War in Germany 1939–1941*. In: *English Historical Review*, 48, 1988, 8, s. 613.

²¹ OVERY, *Výsledky*, s. 389.

²² SERENYOVÁ, Gitta, *Albert Speer. Zápas s pravdou*, Praha 1998, s. 301.

²³ GILBERT, Martin, *Druhá světová válka. Úplná historie*, Praha 2006, s. 331.

strávených v této oblasti se měl vrátit zpět do Německa.²⁴ Dne 7. února neplánovaně odletěl do Rastenburgu ve Východním Prusku, kde se právě nacházel Hitler. Do pozdních nočních hodin s ním vedl jednání, tudíž byl nucen odmítnout nabídku Fritze Todta ke společnému rannímu letu do Berlína. Speer měl tehdy štěstí, neboť letadlo, kterým měl odletět, se krátce po startu zřítilo a celá posádka zahynula.²⁵ Na Hitlerově velitelství se ihned začalo spekulovat o tom, kdo nahradí zesnulého ministra. Speer ve své knize trval na tom, že mu bylo jasné, že převezme část z Todtovy odpovědnosti, ostatně Hitler mu to naznačil již na jaře 1939 při inspekční cestě po západním valu a pak v létě 1940, kdy mu chtěl předat veškeré stavební práce Organizace Todt, což ovšem Speer Hitlerovi vyvrátil svým tvrzením, že výstavba a zbrojení by měly zůstat pokud možno v rukou jediné osoby.²⁶ Proč tento nepochybný postup ve své kariéře odmítl, bohužel dále nerozvádí.

²⁴ SERENYOVÁ, s. 303.

²⁵ SPEER, Albert, *Erinnerungen*, Frankfurt am Main, Berlin 1969, s. 206–207.

²⁶ Tamtéž, s. 210.

3 Albert Speer

Speer se po svém propuštění z vězení během rozhovorů s Gittou Serenyovou projevoval jako mravný muž, otec a myslitel. V obou knihách, které sledují jeho život, se však objevuje i jeho druhá tvář, díky níž se propracoval na pozici druhého nejmočnějšího muže v nacistickém Německu a později prožil proměnu vlastní osobnosti během období ve vězení. Projevoval se jako nenapravitelný intrikán, člověk, jenž bezohledně využívá druhé a dokonce i své nejbližší k dosažení vlastního cíle. Takřka vždy mu šlo jen o vlastní dobro. Tyto vlastnosti, stejně tak jako schopnost skvěle organizovat práci a plánovat do budoucna, mu pravděpodobně pomohly dostat se na samý vrchol.²⁷ K pochopení Speerovy osobnosti je zapotřebí si alespoň v krátkosti přiblížit jeho život a vztah k Hitlerovi v době, kdy ještě nepatřil mezi absolutní nacistickou špičku.

Albert Speer se narodil 19. března 1905 v Mannheimu, kde žil se svojí společensky vysoce postavenou a majetnou rodinou. Vztahy mezi ním a rodinným služebnictvem popisuje Speer jako poměrně chladné a udržoval si od nich odstup stejně jako ostatní členové rodiny. Ve čtrnácti letech začal závodně veslovat, krátce nato se stal kormidelníkem a poprvé si tak mohl vyzkoušet své schopnosti v řízení kolektivu. Po maturitě byl svým otcem nucen pokračovat v rodinné tradici studiem architektury, a proto navštěvoval Technickou vysokou školu v Berlíně – Charlottenburgu (kam přestoupil ze školy v Karlsruhe).²⁸ V době, kdy zde Speer studoval, se na univerzitě konaly trojí studentské volby (1929, 1930 a 1931) v nichž největší podíl získala pokaždé NSDAP. Právě kvůli ostatním studentům se Speer dostal do kontaktu s nacionálními socialisty. Poprvé se zúčastnil, pod tlakem spolužáků, projevu Adolfa Hitlera, který se konal 4. prosince 1930 za účasti tisíců studentů i profesorů.²⁹

²⁷ SERENYOVÁ, s. 27.

²⁸ SPEER, *Erinnerungen*, s. 27.

²⁹ KNOPP, Guigo, *Hitlerovi pomocníci*, Praha 1998, s. 268.

Německu přinesla 30. léta mnoho politických zvrátů a událostí, které musel zaznamenat každý mladý muž. Speerovo tvrzení, že o politický vývoj neměl vůbec nezájem, se proto jeví přinejmenším rozporuplně. Je však nutné poznamenat, že toto vypověděl až po válce; možná proto, aby nebyl jakkoliv spojován s upevňováním nacistického režimu.³⁰

Speerovu mínění navíc odporuje skutečnost, že krátce po účasti na Hitlerově projevu vstoupil do NSDAP (1. března 1931), kde mu byla udělena stranická legitimace číslo 474481. Následně se stal také členem SA. Do strany vstoupil podle něho hlavně proto, že se „chtěl přidat k Hitlerovi,“ nikoliv k nacistické straně. Je třeba také brát v potaz, že jeho projekční kancelář dostávala v době velké hospodářské krize málo příležitostí vydělat dostatek peněz a vstup do NSDAP by mu mohl otevřít cestu k novým zakázkám. Na podzim 1932 z SA vystoupil, ovšem jen proto, aby se mohl přidat k motorizovanému oddílu SS.³¹ Ačkoliv tento přestup mohl mít jen byrokratický charakter, je obtížné chápat, proč vůbec vstupoval i do SA. Je tedy možné, že Speerova stranická angažovanost byla větší, než byl později ochoten připustit.

Vstup do strany skutečně Speerovi přinesl nové stavební zakázky, například se jednalo o přestavbu berlínské župní budovy. Tuto zakázku mu uložil organizační vedoucí berlínské župy Karl Hanke, jehož nadřízeným byl tehdejší gauleiter Goebbels. Všechny zakázky se odehrávaly ve velkém spěchu, mnohdy pracovalo na jedné stavbě několik skupin řemeslníků a Speer musel vše koordinovat a včas dokončit, což se mu dařilo.³²

Se Speerovou prací byli nacisté spokojeni, a proto mu byla přidělena práce na výzdobě pro první nacistický sjezd po převzetí moci v Norimberku. Návrh jeho řešení se dostal až k Hitlerovi, s nímž se přispěním Goebbelse poprvé osobně setkal roku 1934. Po smrti Paula Ludwiga Troosta, do té doby Hitlerova hlavního architekta, se okamžitě chopil příležitosti a dostal zakázku na stavbu

³⁰ SERENYOVÁ, s. 110.

³¹ KNOPP, s. 269.

³² SERENYOVÁ, s. 123.

tribuny na Zeppelinově poli v Norimberku, což byla první velká stavební zakázka od Hitlera.³³ Speer poté cílevědomě hledal cestu k Hitlerovi, v němž rozpoznal svou životní šanci. Během velmi krátké doby se stal členem „Hitlerova kroužku“ nejbližších osobních důvěrníků. Měl za „úkol“ dostavit se k Hitlerovi vždy během dopoledne a absolvovat s ním krátký rozhovor, který se týkal většinou stavebních plánů a architektury, nebo zdravotní procházky. Speer musel být a skutečně byl Hitlerovi stále k dispozici. I když se Hitler nacházel například v Berchtesgadenu a Speer v Berlíně, musel na zavolání nastoupit do letadla a ihned odcestovat za Hitlerem, aby s ním mohl Führer rozprávět, mnohdy i dlouho do noci. Tyto přesuny se odehrávaly často uprostřed noci, jelikož Hitler nechodil spát před třetí nebo čtvrtou hodinou ranní a svůj pracovní den nezačínal dříve než kolem jedenácté dopoledne. Speer, Hitlerův nejbližší okruh „přátel“ i Generální štáb se tomuto rytmu museli chtě nechtě přizpůsobit.³⁴

První oficiální funkci získal Speer na počátku roku 1934, kdy jej Rudolf Hess jmenoval předsedou odboru ve svém štábu a Goebbels, který zjevně rozpoznal Speerův potenciál, nechtěl zůstat pozadu a ucházel se o Speerovu přízeň tím, že mu nabídl podobné místo i ve svém štábu. Navíc přenechal Speerovi odpovědnost za přestavbu svého soukromého bytu.³⁵ První rozsáhlý projekt uložil Speerovi Hitler roku 1935, kdy jej pověřil výstavbou areálu pro stranická shromáždění v Norimberku s kapacitou 400 000 lidí (plány rovněž předpokládaly, že se zde budou konat všechny olympijské hry po roce 1940). Dnes se na místě plánovaného stadionu nalézá jen rybník, jelikož vojáci SS stavební jámu koncem války zatopili.³⁶

Největší zakázku udělil Hitler Speerovi v roce 1936. Německý vůdce měl v plánu přestavět mnohá německá města a největší plány měl s Berlínem, jehož přebudování svěřil právě Speerovi. Berlín se měl stát nejhonosnějším městem

³³ KNOPP, s. 272–273.

³⁴ SERENYOVÁ, s. 129 a 140.

³⁵ LONGERICH, Peter, *Goebbels. Úplná biografie ministra propagandy Třetí říše*, Praha 2013, s. 261. SERENYOVÁ, s. 132.

³⁶ KNOPP, s. 276.

na světě, podle Hitlera měl dalece předstihnout Paříž co do okázalosti staveb, kvality infrastruktury a služeb. Úkolem Speerova kolektivu se stalo všeobecné plánování; na vzhledu jednotlivých budov se měli podílet architekti z celého Německa. Nejpůsobivější částí se měl stát triumfální oblouk, zvaný též „Brána vítězství“ a Velká hala, do které se mohlo vtěsnat 150–180 000 lidí. S výškou kupole kolem 290 metrů a průměrem 250 metrů měla zastínit vše dosud postavené a stát se středobodem budoucí „Germánie, hlavního města světa“.³⁷ Přestavba Berlína představovala Speerův vrchol v kariéře architekta. Několik let po svém propuštění během rozhovorů s Gittou Serenyovou připustil: *„Berlínský projekt se stal mým životem a uvědomuji si, že se od něho nedokáži odtrhnout ani dnes. Nahlédnu – li do hlubin svého nitra z důvodů, pro něž nyní odmítám Hitlera, napadá mě, že kromě hrůzy, kterou v sobě nesl a jež byla teď odhalena, v tom mé osobní zklamání hraje jen nepatrnou roli – mé zklamání, které pramení rovněž z toho, že nás jeho politická mocenská hra zahнала do války, a tím bylo zničeno vše, co by jinak bylo mým životem.“*³⁸

Během oslav čtvrtého výročí „uchopení moci“ se Speer stal Generálním inspektorem výstavby Berlína (Generalbauinspektor – GBI) s oprávněním zasedat po boku Fritze Todta ve vládních místech v Říšském sněmu. Roku 1938 obdržel Speer veškeré potřebné plné moci k přestavbě Berlína a současně přestala existovat materiálová omezení výstavby, které dosud korigoval čtyřletý plán. Výstavbě nestálo nic v cestě a Speer se tedy mohl soustředit pouze na své plány.³⁹ Jedinou velkou stavbou, kterou se podařilo v Berlíně dokončit, byla budova nového říšského kancléřství. Během války byla ovšem zcela zničena.⁴⁰

Ve špičce nacistického velení se brzy roznesla zpráva, že Speer nedbá na politické názory lidí a vůbec ne na menší rasové „vady“, jestliže jsou lidé, kteří se u něho ucházejí o práci, odborně zdatní. Ještě před převzetím funkce ministra

³⁷ REICHEL, Peter, *Svůdný klam Třetí říše. Fascinující a násilná tvář fašismu*, Praha 2004, s. 243.

³⁸ SERENYOVÁ, s. 166.

³⁹ REICHEL, s. 253.

⁴⁰ KNOPP, s. 277.

zbrojení se stal odpůrcem rozsáhlé struktury byrokracie, což mohla být do jisté míry cesta k úspěchu jak v řízení GBI, tak i později ve vedení celé válečné výroby.

Speerovy vize a plány na přestavbu Berlína se začaly vytrácet po podepsání paktu Ribbentrop – Molotov 23. srpna 1939 a následném napadení Polska. Podle svých slov chápal, že osobní zájmy musejí ustoupit stranou a řešení národních otázek má mít přednost. Hitler však ke Speerovu údivu nezastavil stavební projekty a přikázal dále pokračovat v přestavbě Berlína. Zároveň odmítl Speerovu snahu o zapojení svého týmu do oprav komunikací, stavby silnic a mostů a jiných oblastí vedení války.⁴¹

Jistá dvoukolejnost Hitlerových rozhodnutí se projevila u jeho vztahu ke stavbám a pokušení vést útočnou válku. Chtěl jak přestavovat celá města, tak i dobývat. Potvrzuje to i tvrzení Speerovy blízké asistentky Annemarie Kampfové, která si vybavila Hitlerovu poznámku směrem ke Speerovi: „*Musíme tuhle válku dovést rychle do konce. Nechceme válku, chceme budovat.*“⁴²

Během let 1939 a 1940 se Speer již plně ocitl pod vlivem Hitlera a, jak napsal ve Špandavské věznici 18. listopadu 1953: „*Byl jsem ho ochoten následovat, kamkoliv by mne vedl.*“⁴³ Podle Speera všichni, kdo s Hitlerem delší dobu spolupracovali, se stali na něm zcela závislími, a proto ho poslouchali. Svoji přízeň věnoval a odnímal lidem impulzivně, vytlačoval ze své blízkosti každého, kdo projevil sebemenší náznak nesouhlasu a naopak odměňoval ty, kteří si získali jeho důvěru. Speer patřil k nemnohým, kteří mohli Hitlerovi do určité míry oponovat, aniž by se na ně okamžitě snesla odmítavá kritika. Bylo to dáno jak vzájemným vztahem Speera a Hitlera, tak i omezenou povahou problémů stavebních projektů a později válečné výroby.⁴⁴

Tři dny po vyhlášení příměří s Francií, se Speer sešel s Hitlerem a sochařem Arno Brekerem v Paříži. Hitler ji chtěl nejprve srovnat se zemí, ale po

⁴¹ SPEER, *Erinnerungen*, s. 182.

⁴² SERENYOVÁ, s. 178–179.

⁴³ Tamtéž, s. 180.

⁴⁴ OVERY, Richard J., *Diktátoři. Hitlerovo Německo, Stalinovo Rusko*, Praha, Plzeň 2005, s. 97–99.

jejím obsazení se rozhodl ji zachovat, aby její honosnost „zesměšnil“ nový Berlín.⁴⁵ Také během probíhající operace Barbarossa ve druhé polovině roku 1941 se scházel Hitler se Speerem a diskutovali nad projekty nového hlavního města. Byl pomalu vtahován do politického soukolí, jež obklopovalo Hitlera a jímž byl možná intuitivně „vychován“ pro vyšší funkci v zemi. Speer ovšem namítal, že o plánech do budoucna a o osudu mnoha evropských národů s Hitlerem nikdy nehovořil a zabývali se pouze stavebními projekty. Na druhou stranu přiznává, že věděl o Hitlerových plánech na ovládnutí světa. Také během přestavby Berlína se počítalo s tím, že se z něho jednou stane nové hlavní město Evropy, a proto bylo dimenzováno pro osm milionů lidí. Z tohoto důvodu také Speer potřeboval, aby Německo prostřednictvím Hitlera, získalo nová rozsáhlá území. V rozpravách s Gittou Serenyovou uvedl: *„Kdyby Hitler zůstal sedět doma v Německu, byly by (Speerovy) plány k pláči směšné. Přál jsem si tedy jedině – aby tento člověk ovládl celý svět.“*⁴⁶

⁴⁵ SPEER, *Erinnerungen*, s. 187–188.

⁴⁶ SERENYOVÁ, s. 213.

4 Albert Speer v čele zbrojní výroby

Hitler jmenoval Speera, podle jeho blízkých spolupracovníků naprosto nečekaně, Todtovým nástupcem ve všech funkcích, aniž uvážil možná rizika. Speer nebyl odborník přes řízení takto velkých úřadů, jakým bylo ministerstvo zbrojní výroby. Dokonce proti Hitlerovu rozhodnutí protestoval, ale ten potřeboval na místě ředitele zbrojní výroby schopného člověka, který bude vybaven nejvyššími pravomocemi, a jemuž by mohl důvěřovat. Z tohoto důvodu přislíbil Speerovi plnou podporu v případě střetu se stranickými nebo vojenskými představiteli. Je docela možné, že Hitler v něm rozpoznal velmi schopného organizátora, jenž později řídil celou výrobu v Německu, a měl tento krok již dopředu připravený.⁴⁷

Obsazování některých důležitých pozic Hitlerem v několika případech v minulosti odporovala zvyklostem a dosazoval do nich lidi, jejichž odborné znalosti a zkušenosti neměly s novou funkcí mnoho společného. Albert Speer se ke svému jmenování vyjádřil takto: „*Přece jen jeho ministrem zahraničí byl obchodník s vínem, ministrem pro obsazená východních území stranický filosof a šéfem celého hospodářství jmenoval bojového letce. Nyní zase z architekta udělal říšského ministra zbrojení.*“⁴⁸ Hitler zkrátka odborníkům nedůvěřoval a raději dal na svoji intuici, což se pochopitelně ne vždy setkalo s úspěchem.

Říšský maršál Göring předpokládal, že po zesnulém Todtovi převezme část jeho kompetencí a proto, když se dozvěděl, že Hitler jmenoval Speera Todtovým nástupcem ve všech funkcích, rozzuřil se dokonce i v Hitlerově přítomnosti, což si do té doby nikdo nedovolil. Pokusil si Speera podřídit, a proto několik dní poté (12. února) informoval Göring Speera, že očekává podepsání stejné dohody, jakou měl uzavřenou s předchozím ministrem zbrojní výroby. V ní stálo, že zajištění prostředků pro armádu nebude zasahovat do oblasti spadající pod působení čtyřletého plánu, jehož byl Göring zplnomocněncem.⁴⁹

⁴⁷ OVERY, Richard J., *Třetí říše. Kronika*, Praha 2011, s. 267.

⁴⁸ SPEER, *Erinnerungen*, s. 212–213.

⁴⁹ SERENYOVÁ, s. 327.

Podpisem této dohody by měl Speer stejně svázané ruce jako Todt, jelikož čtyřletý plán zahrnoval téměř celé hospodářství. Tudíž by zbrojní výrobu v podstatě nemohl nijak významněji ovlivňovat a reorganizovat.

Speer pochopitelně tuto dohodu nepodepsal a ačkoliv byl v této vysoké hře nováčkem, měl již docela jasné představy o tom, co bude potřeba podniknout. Nepodepsání dohody znamenalo pro Göringa v podstatě omezení kompetencí, jelikož by ztratil vliv na výrobu výzbroje a výstroje pro armádu a chtěl okamžitě složit svou funkci zmocněnce čtyřletého plánu. Tento problém se měl řešit na nejbližší zbrojní poradě, která se konala hlavně kvůli zasahování Wehrmachtu do válečné výroby.

4.1 Vliv armády na válečnou výrobu

Největší vinu na nízkém válečném potenciálu německého průmyslu měla sama armáda. Zbrojení se do roku 1942 plně podřizovalo vojenským prioritám, v továrnách působili vojenští pověřenci, kteří dohlíželi na kontrolu produkce a vývoje zbraní a rozhodovali i o časovém rozvrhu výroby. Jakmile tedy dorazil od armády požadavek na zlepšení nebo inovaci nějaké zbraně, následovaly často dlouhé spory ohledně změn v konstrukci a funkčnosti zbraně, což zapříčiňovala hlavně direktivní a jen výjimečná komunikace mezi techniky z továren a armádními představiteli.⁵⁰

Generálové obecně nepřijali Speerovo jmenování s nadšením a nadále se pokoušeli prosazovat své záměry a zastávali systém malosériových zakázek se špičkovou kvalitou. Masová produkce byla tehdy v Německu obecně spojena s levným spotřebním zbožím mizerné kvality a armáda proto raději udržovala úzké vztahy s menšími firmami, které byly velmi ochotné vyjít vstříc požadavkům na časté konstrukční změny a v podstatě vyráběly na míru objednavatele. Dodané zbraně sice měly nad nepřátelskými ekvivalenty celkově nespornou technickou převahu, ale ohledně pracovní, časové a materiálové

⁵⁰ OVERY, Richard J., *Proč Spojenci zvítězili*, Praha 2007, s. 211.

náročnosti byly velmi drahé a nestačily pro vyzbrojení velké armády.⁵¹ Roku 1942 se Hitler zmínil o průmyslnících „*stále si stěžujících na troškařské zakázky – dneska objednávka deseti houfnic, zítra dvou moždířů a tak dále*“.⁵²

Armáda mohla v tomto systému vyrábět a vyvíjet vše, co mohlo představovat při bojovém nasazení nějakou výhodu. Vznikal tak na místo řádného hodnocení priorit chaos se stále se měnícími požadavky na výrobní programy. Mohlo se pak snadno stát, že v jedné fázi války se pro Luftwaffe vyrábělo 425 různých modelů a modelových variant letadel a Wehrmacht používal nákladní automobily 151 různých značek z celé Evropy a mnoho rozdílných druhů motocyklů.⁵³ Wehrmachtem požadované výrobky, jelikož se nevyráběly ve velkých sériích, byly navíc často velmi drahé, ale stát měl i přesto povinnost je koupit a podnikatelé si za výrobky ještě rádi nechali naúčtovat co nejvyšší cenu, jelikož žádný tržní trest za výrobu drahého zboží neexistoval.⁵⁴

Právě malosériové dodávky a rozdělování zakázek představovaly jádro celého problému, proč nebylo Německo schopno přejít k účinné masové výrobě. Hitler se tuto situaci pokoušel řešit již delší dobu před příchodem Speera v létě 1941, kdy svolal do Berchtesgadenu poradu vojenských a civilních představitelů a obvinil je ze zbytečného zatěžování průmyslu zbytečnými technickými nároky a požadoval „*primitivnější a robustnější konstrukci*“ a zavedení „*hrubé masové produkce*“.⁵⁵ Zásadní změny to ale nepřineslo, a proto v prosinci téhož roku vydal Vůdcův výnos o Zjednodušení a zvýšení efektivity zbrojní výroby, zmínil i úspěchy sovětských továren a nařídil začít s „*masovou výrobou podle moderních zásad*“.⁵⁶ Z tohoto důvodu se stalo nutností vyjmout válečnou výrobu

⁵¹ OVERY, *Diktátoři*, s. 423.

⁵² OVERY, *Proč Spojenci zvítězili*, s. 211.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ OVERY, *Diktátoři*, s. 364.

⁵⁵ OVERY, *Proč Spojenci zvítězili*, s. 213.

⁵⁶ Tamtéž, s. 213.

z kompetencí armády. Pakliže by tomu tak nebylo, mohl se Speer vystavit neomezené vůli generálního štábu a nebyl by schopen svůj plán realizovat.⁵⁷

4.2 První zbrojní porada

Problém zasahování armády do zbrojení měla vyřešit porada s představiteli tří složek ozbrojených sil a hlavních průmyslových odvětví dne 13. února, jíž se z nově nabytého titulu musel Speer účastnit. Ačkoliv na schválení jeho plánů řízení válečné výroby bylo ještě brzy, musel v tento důležitý okamžik prosadit svoji autoritu, jelikož měla zásadní význam pro jeho postavení a budoucí reformy. Hitler ještě před poradou ujistil Speera, že za ním bude stát a že v případě potíží má pozvat všechny účastníky k němu, načež doslova řekl: „*Já pak těm pánům řeknu, co bude třeba.*“⁵⁸ Tím mělo být zajištěno schválení budoucích změn, které hodlal Speer prosadit ve zbrojní výrobě.

Samotné porady se účastnili mimo jiné i Friedrich Fromm (velitel armádních záloh), Ernst Leeb (náčelník výzbrojní služby armády), Georg Thomas (náčelník odboru pro válečné hospodářství a výzbroj v OKW), Walter Funk (říšský ministr hospodářství) a řada Göringových podřízených odpovědných za provádění čtyřletého plánu.⁵⁹

Speer všem přítomným oznámil, že je nutné najít řešení problému střetávání tří složek armády ve zbrojním průmyslu. Funk navrhl (na Göringův pokyn) předat rozhodující pravomoc do rukou jednoho člověka, který by všechny potíže řešil. Funkce byla nabídnuta Erhardu Milchovi, který ale odmítl, neboť již věděl, že Hitler plně podporuje Speera. Vůdce se porady přímo neúčastnil, ale pracoval nedaleko ve svém kabinetu, čehož Speer využil a požádal Hitlera o přijetí účastníků porady. Ten se v následujícím projevu jasně vyjádřil, že Göring nadále „*nemůže zajišťovat výzbroj v rámci čtyřletého plánu, jelikož jeho organizační centrum nemůže na tento úkol stačit, a proto bude řízení*

⁵⁷ SPEER, *Erinnerungen*, s. 215–216.

⁵⁸ SERENYOVÁ, s. 327.

⁵⁹ SPEER, *Erinnerungen*, s. 215–216.

*předáno Speerovi, který již prokázal vrozené organizační schopnosti v čele Baustabu Speer“.*⁶⁰

Dále zdůraznil nutnost oddělit zbrojní výrobu od čtyřletého plánu, hovořil o racionalizaci výroby, ale zároveň pomlčel o potřebách jednotného řízení pro celou zbrojní výrobu, a nechal toto na Speerovi, produkci letadel zcela vynechal. Očekával podporu pro Speera od všech ostatních a férové jednání, což bylo pro Hitlera velmi nezvyklé. Vytvořil tak Speerovi po jistou dobu bezkonfliktní prostředí, kde si více méně mohl dělat, co chtěl.⁶¹

V tuto chvíli byla porada přerušena a další jednání se mělo uskutečnit 18. února. Z prvního zasedání tedy vyšel Speer díky rozhodující podpoře Hitlera vítězně a jeho autoritu se podařilo upevnit hned od počátku zastávání funkce ministra zbrojní výroby. Nyní ale musel připravit program, který by byl přijatelný pro všechny složky ozbrojených sil a pro celý průmysl a který měl v lidech probudit nadšení, jehož bylo zapotřebí pro jeho uskutečnění a to za pouhých pět dní, než měla porada pokračovat.⁶²

Hitler následně schválil Speerův plán na čerpání dělníků do zbrojní výroby z firem z ostatních odvětví průmyslu bez ohledu na jejich politickou příslušnost, jelikož řada průmyslníků si udržovala od strany odstup a takto se dala jejich činnost podřídit německým válečným potřebám. Dále nařídil Bormannovi, aby zajistil, že Speer nebude obtěžován „*malicherným zasahováním*“.⁶³ Takto se podařilo omezit vliv některých stranických představitelů zasahujících do chodu ministerstva zbrojení.

4.3 Prosazení změn ve Speerově resortu

Na pokračování porady 18. února přednesl Speer svůj plán řízení válečné výroby. Nová koncepce činnosti ministerstva nebyla nijak složitá. Koordinace válečné výroby mělo být odňato rozsáhlému byrokratickému aparátu, který

⁶⁰ SPEER, *Erinnerungen*, s. 216–217.

⁶¹ Tamtéž, s. 235–236.

⁶² SERENYOVÁ, s. 329.

⁶³ Tamtéž, s. 328.

poněkud laxně vedl Göring, a jeho kompetence měly přejít na samotná průmyslová odvětví, továrny a průmyslníky na základě jejich individuální odpovědnosti. Výroba všech zbraní, bez ohledu na jejich velikost a náročnost, se měla dále soustřeďovat pod jeden podnik, čímž by se zajistil stabilní přísun produktů a předcházelo by se rozptýlení výroby jednoho produktu do menších sérií, což byla v minulosti příčina mnoha stížností na špatné zadávání zakázek a plýtvání výrobními kapacitami. S podporou státního sekretáře ministerstva letectví a generála polního maršála Erharda Milcha se podařilo tyto změny prosadit i do letecké výroby. Göring byl pak rozhodnutím Speera a za vydatné pomoci Hitlera nucen akceptovat nové zásady v řízení válečné výroby, včetně zřízení centrálního úřadu pro plánování.⁶⁴

Když tehdy mluvil Speer o předání odpovědnosti za výrobu odborníkům, neměl na mysli kapitány německého průmyslu, jakými byli Wilhelm Flick, Hugo Stinnes či Alfred Krupp, jelikož měli výhradně komerční kvalifikaci, ale měli se těmi odpovědnými stát lidé, kteří se výrobou zabývali přímo v továrních halách a věděli o ní vše důležité. Na druhou stranu i někteří ředitelé velkých průmyslových firem se dostali do vysokých funkcí v aparátu strany. Například Carl Krauch z IG Farben řídil chemickou divizi čtyřletého plánu, Karl – Otto Saur z firmy Krupp byl později jmenován do funkce technického ředitele Speerova ministerstva a Paul Pleiger, původně malý železář z Porýní, se dostal až do čela Hermann Göring Reichswerke.⁶⁵

Všichni odborníci, organizovaní do celostátních specializovaných hlavních výborů, zároveň nadále zůstávali na svých pracovištích, aby mohli být stále v kontaktu s děním v provozu a udržovali si tak určitý smysl pro reálné možnosti výroby. V jistém smyslu je překvapivý fakt, že se na řízení německého válečného průmyslu tímto způsobem podílelo přibližně pouze 10 000 mužů.⁶⁶ Díky nim se zamezilo rozsáhlému plýtvání a napravila se neschopnost některých řídicích

⁶⁴ SPEER, *Erinnerungen*, s. 219.

⁶⁵ OVERY, *Diktátoři*, s. 365.

⁶⁶ SERENYOVÁ, s. 335.

orgánů a jednotlivců. V důsledku toho mohlo Německo vyrobit v roce 1944 ze stejného množství oceli čtyřnásobný počet zbraní, než kolik se jich průměrně vyrábělo roku 1941.⁶⁷ Speer dobře věděl, že tímto krokem posunul německé hospodářství dopředu a po propuštění z vězení uvedl: „*Za všechny úspěchy vděčím právě jim – já jsem byl pouhý laik, který jim dokázal připravit cestu a chránil je před vnějšími zásahy.*“⁶⁸

V případě, že by přímo jim poskytl stát maximální podporu v podobě dodávek surovin, schopných dělníků a dostatečnou transportní kapacitu, a pokud by se podařilo soustředit výrobu všech jednotlivých složek do jediné továrny v optimálním množství, měla továrna podle Speerova plánu fungovat maximálně efektivně.

V záležitostech vývoje nových druhů zbraní pro pozemní armádu se taktéž zřizovaly smíšené komise složené z předních konstruktérů a inženýrů z průmyslu a ze zástupců armády. Kupříkladu vývojem nových tanků byl pověřen Ferdinand Porsche a za vývoj děl zodpovídal Karl Müller z Kruppových závodů. Podobně se později, po převzetí pravomocí Speerem, sestavovaly i vývojové komise pro námořnictvo a letectvo.⁶⁹

V nacistickém Německu se tedy výroba pod Albertem Speerem vydala opačnou cestou, než ve Velké Británii nebo v USA, kde byli nuceni zavést přísnou autoritářskou organizaci průmyslu. Německo na druhou stranu obdobná pouta uvolňovalo a zakládalo organizační strukturu překvapivě na liberálně vytvořených komisích a výborech. Samozřejmě neexistovalo hlasování jako takové a rozhodnutí měl plně v rukou předseda, ale každý z členů měl povinnost vyslechnout argumenty a každý, bez ohledu na to, jestli byl voják nebo civilista, se jí mohl zúčastnit. V nacistickém řízení státu představoval tento systém něco

⁶⁷ OVERY, *Diktátoři*, s. 422.

⁶⁸ SERENYOVÁ, s. 334.

⁶⁹ Tamtéž.

zcela nového a naprosto ojedinělého. Vzhledem k tomu, že se Speer mohl spolehnout na Hitlera, neměl s prosazením těchto inovací problémy.⁷⁰

Po druhé schůzce ohledně racionalizace výroby, kdy všem hlavním představitelům hospodářství vysvětloval své záměry o budoucím uspořádání zbrojní výroby, se nikdo neozval a nikdo ze zúčastněných nic nenamítal, načež je nechal Speer stvrdit rozhodnutí vlastními podpisy. Někteří z nich si ale později stěžovali Göringovi, že podpis na nich byl vymáhán lstmi.⁷¹ Proto sám Speer navrhl, aby nevyvolal neklid v sektoru zbrojní výroby, neutrpěla prestiž Göringa nebo zdánlivá neomylnost Hitlera, že se nechá jmenovat zplnomocněncem pro zbrojní úkoly v rámci struktury čtyřletého plánu. Tak se fakticky stal podřízeným říšskému maršálovi.

Göringovi zůstal přímý dohled nad výrobou zbraní pro Luftwaffe, což zahrnovalo přibližně 40 % celkové válečné produkce Německa.⁷² Říšský maršál nevyužíval plně svoje rozsáhlé pravomoci k řízení Speerova zbrojního hospodářství ani letecké výroby, kterou ve skutečnosti vedl Erhardt Milch, proto měli právě tyto dva muži rozhodující vliv na budoucí chod výroby a vývoje zbraní. Göring si ve výsledku uchoval nejvyšší pozici v řízení ekonomiky Třetí říše, ale podílel se na jejím organizování v budoucnu v podstatě minimálně.⁷³ Speer naopak získal rozsáhlejší pravomoce, než kdy měl Todt a zároveň dostal „požehnání“ ve svém počínání od druhého nejmocnějšího muže Třetí říše.

Na ochranu členů výrobních a vývojových komisí musel Speer u Hitlera prosadit, navzdory výtkám ministerstva spravedlnosti, zásadu, podle níž nebude nikdo bez Speerova souhlasu viněn ze sabotáže v průmyslu. Aby totiž výbory řídící průmysl fungovaly efektivně, vyžadovala se od všech členů velká otevřenost v jednání a jejich stíhání za názory, které nevyhovovaly straně nebo některým členům NSDAP, by narušily proces rozhodování a tím pádem mohly

⁷⁰ SERENYOVÁ, s. 335.

⁷¹ Tamtéž, s. 339.

⁷² BULLOCK, s. 752.

⁷³ Tamtéž, s. 753.

ohrožit výkonnost části průmyslu, za kterou daný výbor zodpovídal. Tato zásada uchránila před stíháním Ernstem Kaltenbrunnerem například tři generální ředitele velkých závodů (Hermann Büchera z AEG, Alberta Vöglera ze Spojených oceláren a Paula Reusche z Gutehoffnungshütte). Na druhé straně však hrozily za zneužití propůjčené důvěry vysoké tresty, například za falšování výrobních údajů nebo za zbytečné hromadění důležitých surovin.⁷⁴

Tento systém řízení průmyslu odborníky nepocházel ze Speerovy hlavy, jak ostatně sám uvádí v dopise poslaném z vězení Spandau dne 14. února 1953 svému příteli Rudi Woltersovi, ale původ této koncepce sám připisuje už Waltheru Rahenauovi, jenž podobným způsobem organizoval zajišťování surovin pro válečné hospodářství během první světové války. Na něho se pokusil navázat Speerův předchůdce Todt, který začal povolávat průmyslové odborníky do výborů, jak to později dělal Speer, ale v důsledku omezených pravomocí nemohl tento systém plně prosadit.⁷⁵

Završení snah o prosazení racionalizace do zbrojní výroby představovalo Hitlerovo schválení nařízení, podle něhož se zájmy německého národního hospodářství podřizovaly zbrojnímu průmyslu. Speer takto získal plnou moc k řízení celého hospodářství a programu vlastní odpovědnosti průmyslu, tedy centrálnímu plánování, nestálo již nic v cestě.⁷⁶

Celkový rozsah Speerova resortu asi nejlépe vykreslil on sám při výslechu, který vedl jeho obhájce doktor Hans Flächsner dne 19. června 1946 během soudu v Norimberku: „V roce 1942 jsem převzal zbrojní a stavební program s celkovým počtem 2 600 000 pracovníků. Na jaře roku 1943 mi Dönitz svěřil rovněž odpovědnost za námořní zbrojní výrobu a tehdy jsem jich měl 3 200 000. V září téhož roku mi byla po dohodě s ministrem hospodářství Funkem předána výrobní složka jeho ministerstva. V důsledku toho mi podléhalo 12 000 000 pracovníků. A nakonec jsem převzal od Göringa i leteckou výrobu. V tom

⁷⁴ SPEER, *Erinnerungen*, s. 227.

⁷⁵ SERENYOVÁ, s. 332.

⁷⁶ SPEER, *Erinnerungen*, s. 222.

okamžiku byla pod mým vedením soustředěna veškerá výroba ve Velkoněmecké říši, nepočítaje do toho produkci v okupovaných zemích se 14 000 000 pracovníků.“⁷⁷

4.4 Chod ministerstva zbrojní výroby

Na rozdíl od svého předchůdce Todta pracoval Speer na ministerstvu zcela odlišně a celkově nezvykle na tehdejší dobu a poměry. Ostatní ministerstva hojně využívala asistenty, kteří rozhodovali, koho ke svým šéfům pustí a koho ne. Speer naopak měl pro všechny dveře otevřené a každý se s ním mohl setkat. Dále zrušil funkci státního tajemníka na svém ministerstvu a rozdělil činnost svého úřadu do pěti až šesti sekcí, jejichž vedoucím byl kdykoliv k dispozici. Díky tomu dostával informace z „první ruky“, nikoliv zprostředkované a částečně zkreslené.⁷⁸

Druhou inovaci si na ministerstvo přinesl ze svého dřívějšího zaměstnání. Jeho způsob předkládání návrhů, prezentování projektů a jejich předávání vysokým představitelům nacistické hierarchie, spočíval v práci celého kolektivu, o něhož se opíral a věřil mu. Z tohoto důvodu se snažil obklopit schopnými lidmi a odborníky ve své profesi, bez ohledu na stranickou příslušnost, kteří byli schopni plnit jím zadané úkoly a zpětně ho informovat o postupu prací tak, aby byl stále v centru aktuálního dění a mohl pružně reagovat na případné náhlé změny situace. Svojí skupinu bral i na porady o válečné výrobě k Hitlerovi, který přijal bez okolků každého, koho chtěl Speer přivést. Tento postup nebyl obvyklý, ale ministr zbrojní výroby dokázal využít náklonnosti Hitlera získanou během předchozích let během úvah nad architektonickými plány a těžil z ní po celou dobu války.⁷⁹

Z těchto změn pochopitelně vyplývaly i personální změny na ministerstvu a příchod řady významných členů Baustabu Speer. Všichni členové ministerstva

⁷⁷ SERENYOVÁ, s. 325.

⁷⁸ Tamtéž, s. 335.

⁷⁹ Tamtéž, s. 330.

z doby Todtovy činnosti ale nemohli být vyměněni, jelikož se dobře znali s Hitlerem a již dlouho působili v NSDAP, z čehož později pramenily problémy a neshody mezi nimi a Speerem.⁸⁰

⁸⁰ SERENYOVÁ, s. 335.

5 Nedostatky v německém hospodářství

Hitler mohl u průmyslu objednat takřka jakoukoliv zbraň. Rozsáhlý byrokratický aparát ale způsobil, že mezi ním a koncovou továrnou, která se měla postarat o realizaci zakázky, existovala celá nepřehledná síť různých úředníků, ministerstev a zplnomocněnců. Každý úředník se z těchto pozic snažil prosadit vlastní cíle a zájmy, měl k dispozici aparát různé kvality, disciplíny a rozdílných oprávnění, což v tomto systému nevyhnutelně vedlo společně s neustálým vyplňováním dotazníků, oběžníků a dalších nadbytečných formulářů k chaosu dusící inovativně smýšlející průmyslníky a jejich snahy a jakékoliv úsilí o transformaci ekonomiky pro válečné účely.⁸¹

Hitlerova záliba jmenovat více lidí s podobnými nebo totožnými pravomocemi se nevyhnulo ani hospodářství. Koncem války Speer věděl o činnosti pěti úřadů, které měly vliv na chod válečného průmyslu: Čtyřletý plán, jenž řídil Hermann Göring, Úřad válečného hospodářství a zbrojní výroby OKW (známý pod zkratkou WiRüAmt), vedený generálem Georgem Thomasem, Ministerstvo hospodářství, podléhající Walteru Funkovi, Ministerstvo práce, vedené Robertem Leyem a Speerovo Ministerstvo zbrojení a válečné produkce.⁸² Celkový stav řízení válečné výroby dokládá i vyjádření německých inženýrů z Rechlinu z roku 1944: „*Nikdo neuvěří, kolik nekompetentnosti, fušerství, nesprávně delegovaných pravomocí, neschopnosti podívat se pravdě do očí a odklonu od skutečnosti je vůbec možné.*“⁸³

Neuvěřitelné plýtvání průmyslovými kapacitami se nejvíce projevilo v automobilovém průmyslu. Toto odvětví průmyslu hrálo prioritu ve válečné výrobě Spojených států amerických. Klíčoví hráči masové výroby v USA, tedy Ford, General Motors a Chrysler pak nesli hlavní tíhu zbrojení. Jejich výrobní komplexy na Středozápadě dokázaly již roku 1941 vyrobit přes 3,5 milionu automobilů. Plným přechodem na válečnou výrobu se zapojily obrovské průmyslové kapacity, které dokázaly roku 1945 dodávat jednu pětinu veškeré

⁸¹ OVERY, *Proč Spojenci zvítězili*, s. 211.

⁸² BULLOCK, s. 661.

⁸³ HUGHES, MANN, s. 150.

americké výzbroje, včetně takřka všech vozidel, tanků, třetiny kulometů a dvou pětin výrobků pro konstrukci letadel. Samotné Fordovy továrny vyrobily za války více, než celá Itálie.⁸⁴

Německu se ovšem jeho význam podobným způsobem vůbec neprojevil. Sice přejímal rychle americké výrobní metody a Hitler podporoval automobilismus, ale během války tyto nejlépe vybavené podniky mnohdy nepracovaly na plnou kapacitu a vyrábělo se v nich vybavení, na jehož produkci nebyly vybudovány.

Například ve Wolfsburgu vznikly před válkou moderní továrny na výrobu vozů Volkswagen, které projektanti dimenzovali výhledově na produkci 1,5 milionu automobilů ročně, a v nichž se na počátku války mohlo vyrábět 200 000 vozů za rok, ale jejich přínos německému válečnému úsilí byl tragicky malý. Za války se využívala pouhá jedna pětina jeho kapacity a vyráběl se zde válečný materiál, který se dal vyrobit i kdekoliv jinde; například polní kamínka nebo ohřívače nohou. Podařilo se zde smontovat jen několik tisíc podvozků pro vojenskou verzi Volkswagenu, kterou navíc armáda přebrala jen velmi zdražavě. Neexistoval plán na plné využití podniku a toho, co by se zde dalo vyrábět. Komplex se využíval k nejrůznějším účelům, dokud jej v roce 1943 nezničilo spojenecké letectvo.⁸⁵

Jinde se například stále ještě nepraktikovala sériová výroba, ale dávno překonané pracovní postupy. Paradoxně to platilo i při výrobě jednoho z nejmodernějších strojů své doby, tanku PzKpfw V. Panther. V závodě Maschinenfabrik Niedersachsen v Hannoveru, kde se tyto tanky vyráběly, se musely v případě kompletace a instalace jednotlivých komponentů přesouvat části tanků z jedné stanice závodu do druhé. Dělníci sice vykonávali opakované úkony při konstrukci a tímto procesem se zajistila vysoká kvalita výrobku, na

⁸⁴ OVERY, *Proč Spojenci zvítězili*, s. 205.

⁸⁵ Tamtéž, s. 212.

druhou stranu neustálé přesuny neúměrně prodlužovaly čas potřebný na vyhotovení jednoho kusu tanku.⁸⁶

Německé firmy celkově byly ochotné zavádět racionalizační opatření pouze v případě, když to odpovídalo jejich vlastním zájmům. Ve strojírenské výrobě přecházely podniky k moderní masové výrobě pouze ojediněle, ale na druhou stranu někteří automobiloví a zbrojní výrobci, jako například Daimler – Benz, zavedli racionalizační opatření již dávno před nástupem Alberta Speera do úřadu.⁸⁷

Znelíbení se německým orgánům a Hitlerovi někdy znamenalo konec vojenských zakázek a dokonce i uzavření továrny. Tak tomu bylo u největší a nejmodernější z nich, u automobilového podniku Opel. Ten majetkově spadl pod americký General Motors, kvůli čemuž měl problémy s německými úřady. Roku 1936 se dostal do konfliktu s armádou, jelikož pozastavil provoz jednoho menšího armádního dodavatele a i sám ředitel společnosti Wilhelm Opel, se zprotivil Hitlerovi, jelikož představil svůj nový automobil jako konkurenta Hitlerova oblíbeného malého Volkswagenu. Společnost kvůli tomu nedostala žádné armádní zakázky, orientovala se na techniku typu traktorů, motocyklů a osobních automobilů a na počátku války se dokonce uvažovalo o jejím zrušení a přerozdělení výrobních zařízení mezi menší firmy. To se sice nestalo, ale její opravdové zapojení do válečné výroby se datuje až od roků 1942–1943.⁸⁸

Celkově ale nacistický režim nevytvářel na soukromé hospodářství příliš velký přímý nátlak. Mnohem více využíval mechanismy kapitalistického hospodářského systému, zejména snahy podniků o navýšení zisku. Zároveň podniky ale nebyly hnací silou zbrojení a vojenské expanze, přestože si od toho mohly slibovat téměř jistý hospodářský úspěch. Rozhodnutí o přijetí nebo odmítnutí zbrojních programů záviselo na očekávaném vývoji. Mnoho podniků

⁸⁶ HUGHES, MANN, s. 146.

⁸⁷ SCHNEIDER, Michael C., *Rüstung, Arisierung, Expansion. Wirtschaft und Unternehmen*. In: SÜSS, Dietmar, SÜSS, Winfried (ed.), *Das Dritte Reich. Eine Einführung*, München 2008, s. 190–191.

⁸⁸ OVERY, *Proč Spojenci zvítězili*, s. 212–213.

se proto nechtělo zpočátku orientovat na zbrojní výrobu, jelikož očekávali brzký konec války a návrat k mírovému hospodářství.⁸⁹

5.1 Wehrmacht a možnosti průmyslu

Na počátku války si německé vedení zvyklo na snadná a rychlá vojenská vítězství a vyhlídka na vleklý konflikt nebo porážku se pro ně stala nepředstavitelnou. Důsledkem tohoto se stala neexistence dlouhodobé strategie, plány vojenské výroby nepřesahovaly šest měsíců a větší rezervy moderní výzbroje takřka neexistovaly.⁹⁰

Německý průmysl, uzpůsobený pro bleskovou, válku mohl jen těžko vydržovat několikamilionovou armádu daleko na východě, proto plány počítaly s návratem tisíců kvalifikovaných dělníků ihned po skončení tažení zpět do továren, jelikož Wehrmacht si je jen „vypůjčil“, aby mohl postavit maximální počet divizí. Po jejich návratu by se mohl rychle vyrobit další materiál pro případnou novou válku. Sovětský svaz ale roku 1941 poražen nebyl a německé armády utrpěly ztráty, které představovaly 26 % z celkového počtu invazních sil, z čehož se Wehrmacht nikdy plně nevzpamatoval. Následující rok dosahovaly plných počtů jen ofenzivní síly vyčleněné pro operaci Blau; ostatní jednotky byly ještě více oslabeny, přišly o poslední postradatelná vozidla, jež posílila ofenzivní formace, čímž se z nich staly takřka statické divize.⁹¹

Velké ztráty na životech, materiálu a nedostatečná výzbroj vedla k pokusu generála Friedricha Fromma, odpovědného za doplňování personálu a výzbroje v armádě, ke snaze přesvědčit Hitlera, aby se pro rok 1942 vzdal útočných operací a zaměřil se na přestavbu a znovuvyzbrojení Wehrmachtu. Současné zbraně již zastarávaly a ačkoliv postačovaly v prvních dvou letech války, v bojích v Rusku přestala platit technická a kvalitativní převaha německé výzbroje nad protivníkem, na což spoléhala armáda, taktika bleskové války a počítal s ní i celý

⁸⁹ SCHNEIDER, s. 189–190.

⁹⁰ SERENYOVÁ, s. 345.

⁹¹ PERELLO, Chris, *Německá pěchota na východní frontě v roce 1941*. In: BLENNMANN, Dirk (ed.), *Hitlerova armáda. Vývoj a struktura německých ozbrojených sil v letech 1933–1945*, Brno 1997, s. 21.

válečný průmysl. Hitler se ale nechtěl nechat připravit o iniciativu a Frommův návrh odmítl.⁹²

Speer se ještě v únoru roku 1942 sešel se svými spojenci v řadách armády Erhardem Milchem a Friedrichem Frommem. Společně se shodli na nutnosti ukončit válku na východě před příchodem další zimy, jinak by průmysl s největší pravděpodobností nebyl schopen pokrýt poptávku armády po zbraních a municích ztracených v bojových operacích. V postatě se shodli na tom, co již na podzim předchozího roku sdělil Hitlerovi zesnulý Todt, totiž že neskončí – li válka do roka, bude Německo poraženo.⁹³

5.2 Hospodářství na obsazených částech Sovětského svazu

Německá východní armáda Ostheer dokázala do října 1941 obsadit západní území Sovětského svazu, kde žilo 45 % obyvatelstva, těžilo se 64 % uhlí, 60 % železné rudy a vyrábělo 60 % sovětského hliníku.⁹⁴ Obecně se očekával brzký pád SSSR a Stalin měl být podle Žukova připraven akceptovat podmínky kapitulace.⁹⁵ Sověti ale poraženi nebyli, Moskvu se podařilo ubránit a Rudá armáda během zimy zatlačila Wehrmacht o několik set kilometrů zpět na západ. Sověti během poměrně klidného jara 1942 mohli posílit své jednoty a dokončit přechod hospodářství na válečnou výrobu, která nebyla sužována nálety strategických bombardérů. Navíc již přicházely první dodávky z Velké Británie a Spojených států amerických.⁹⁶

Ačkoliv Wehrmacht postupoval do nitra Sovětského svazu velmi rychle, nestačil zastavit přesun průmyslových komplexů z ohrožených oblastí dále na východ. Do konce října 1941 se podařilo přemístit až 80 % sovětského válečného průmyslu do zázemí. Železniční síť převezla během prvních tří měsíců války

⁹² BOMBA, Ty, *Smrt a zkáza. Léta 1942–1944 na ruské frontě*. In: BLENNMANN, Dirk (ed.), *Hitlerova armáda Vývoj a struktura německých ozbrojených sil v letech 1933–1945*, Brno 1997, s. 134.

⁹³ SERENYOVÁ, s. 345.

⁹⁴ KEEGAN, John, *Druhá světová válka*, Praha, Plzeň 1996, s. 225.

⁹⁵ BULLOCK, s. 715.

⁹⁶ CARELL, Paul, *Operace Barbarossa*, Plzeň 1996, s. 250.

v Sovětském svazu vybavení 1523 továren na Ural, do východní Sibiře, volžské oblasti, Kazachstánu a Střední Asie. V souladu se strategií spálené země byla výrobní zařízení v Doněcké pánvi, která dosud nebyla odsunuta, podminována a zničena před blížícím se Wehrmachtem. Ani gigantická přehrada na Dněpru, jež by mohla být později využita útočníky k výrobě elektrické energie pro doly v této oblasti, nezůstala ušetřena. Němcům padlo do rukou pouze 300 kompletních výrobních podniků, které Sověti nestačili demontovat nebo zničit.⁹⁷

Prvotním ekonomickým cílem na obsazených územích na východě se neměla stát obnova zničeného sovětského hospodářství. Němci se chtěli soustředit hlavně na využití tamních surovinových zdrojů a potravin, které potřebovala německá armáda a válečné hospodářství, a to bez ohledu na důsledky pro místní populaci. Tato představa se po neúspěchu ofenzivy roku 1941 změnila. Nadále se nepočítalo s bezohlednou exploatací, ale s alespoň částečnou ekonomickou obnovou, především kvůli podpoře Wehrmachtu a zásobování vojsk. Nová direktiva z května 1942 volala po maximální možné obnově takřka zcela zničených podniků. Vyžádala si však obrovské úsilí a finanční prostředky a paradoxně došlo i k situaci, kdy se uhlí z Horního Slezska dopravovalo na východ k zajištění chodu ukrajinské ekonomiky, což zásadně odporovalo původním plánům na okupaci Sovětského svazu. Porúrské firmy se podle nařízení měly zapojit do obnovy závodů, ale jejich výsledky daleko zaostaly za očekáváním, jelikož továrny se jen velmi pomalu znovu obnovovaly, a než konečně byly plně zprovozněny, museli Němci ustoupit před Rudou armádou a znovu je zničili.⁹⁸

Závažný problém při obnovování poškozených továren vyvstal kvůli nedostatku pracovních sil. Generace mužů mezi 20–40 lety, tedy nejproduktivnější část populace, byla buď součástí Rudé armády, nebo nuceně převezena společně s továrnami do zázemí těsně před postupujícími Němci.

⁹⁷ BULLOCK, s. 683.

⁹⁸ Tamtéž, s. 729.

Řešením se stalo větší zapojení žen z okupovaných oblastí Sovětského svazu ve výrobních podnicích. Zároveň tento stav ovlivnil skladbu 2,5 milionů odvedených občanů SSSR na nucené práce do Německa, z nichž 49 % tvořily ženy.⁹⁹

5.3 Hospodářské využití okupované západní Evropy

Hospodářsky nejdůležitější z okupovaných zemí byla Francie, jejíž kapacity se ale až do roku 1943 takřka vůbec nevyužívaly pro německé válečné účely. Tato skutečnost částečně pramenila z množství nuceně odvedených pracovníků do továren v Německu, což způsobilo rapidní úbytek dělníků ve francouzských průmyslových podnicích. Aby se tento stav zlepšil, uzavřel Speer na podzim 1943 dohodu s francouzským ministrem hospodářství Bichelonem, podle níž francouzské podniky začaly vyrábět pro německé hospodářství. Vybrané podniky, vhodné pro podporu válečného úsilí, byly prohlášeny za „chráněné“, v důsledku čehož se z nich nesměli odvádět dělníci na práce do Německa.¹⁰⁰

Právě od Francie, hlavního předválečného vývozce potravin, se očekávalo před invazí do SSSR odstranění německé neschopnosti stát se v zemědělství soběstačnou zemí. Celkový objem potravinářské výroby během války však poklesl z důvodu nedostatku umělých hnojiv, přesto ovšem bylo místní hospodářství schopno uživit šedesát okupačních divizí Wehrmachtu. Také proslulé dánské zemědělství se považovalo za prvořadý zdroj dovážených potravin, především mléčných a vepřových výrobků. Poměrně vstřícné plnění stanovených dodávek potravin způsobilo, že čtyři miliony Dánů dokázaly poskytovat po dobu války výživu pro 8,2 milionu Němců.¹⁰¹

Hitler předpokládal, že v obsazených zemích, zejména pak Dánsku nebo Norsku, nebude potřeba stavět nové průmyslové kapacity a rozvíjet infrastrukturu, a že válka bude vyhrána za přispění tamních průmyslových kapacit. Tento názor se však změnil po porážkách v Sovětském svazu, načež se

⁹⁹ SPOERER, Mark, *Nucené práce pod hákovým křížem. Zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí říši a v obsazené Evropě v letech 1939–1945*, Praha 2005, s. 214.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 64.

¹⁰¹ KEEGAN, s. 281–282.

nacisté pokusili, podobně jako v ostatních okupovaných zemích, využít maximální možné produkce i ve vzdálenějších podnicích, například v Norsku.¹⁰²

Belgie, Nizozemsko a část Francie se již v době uzavření dohody Speera s Bichelonem nacházely pod spojeneckou vzdušnou kontrolou, proto se ustoupilo od snahy ve větší míře reaktivovat místní zbrojní podniky a vystavit je možným leteckým útokům. Speer se rozhodl vyrábět v těchto ohrožených oblastech zboží pro německé civilní obyvatelstvo (např. oblečení, obuv a nábytek), aby bylo možné německé továrny orientované na nevojenskou výrobu využít pro zbrojení. Takto vznikala Speerova myšlenka evropského výrobního plánování, kam byly zahrnuty i ostatní podmaněné oblasti a Německo mělo mít pochopitelně vždy rozhodující vliv. Francie v podstatě mohla začít s „mírovým hospodářstvím“ v časech války, což pomohlo po válce jejímu přechodu k mírové ekonomice.¹⁰³

5.4 Odpor proti dalším změnám v hospodářství

Během prvního roku Speerova působení na ministerstvu se průmysl ještě plně nestihl přeorientovat na nově nastavený systém, ačkoliv první výsledky byly více než pozoruhodné. Válečná produkce během roku 1942 narostla o 40 % a to i navzdory nižšímu stavu pracovních sil ve zbrojním průmyslu ve srovnání s rokem 1938 přibližně o 10 %. Současně ale stále pracovalo šest milionů dělníků na výrobě spotřebního zboží a jeden a půl milionu žen sloužilo v domácnostech.¹⁰⁴ Z tohoto důvodu se pokusil Speer přesvědčit Hitlera k totální mobilizaci dělníků včetně žen a dále uvažoval o reorganizaci celého hospodářství, ne pouze zbrojní výroby, jeho postavení na válečné základy jako ve Velké Británii a usiloval o zastavení veškerých stavebních projektů přímo nesouvisejících s válkou.

Pokud šlo o civilní obyvatelstvo, nechtěl Hitler dlouho dopustit, aby lidé pocítili válku v omezené nabídce služeb a spotřebního zboží, jelikož měl stále na paměti jejich nedostatek během první světové války, a důsledky, které z toho

¹⁰² MILWARD, Alan S., *The German Economy at War*, London 1965, s. 30.

¹⁰³ SPEER, *Erinnerungen*, s. 322.

¹⁰⁴ CROSS, Robin, *Citadela, bitva u Kurska. Největší tanková bitva druhé světové války*, Olomouc 1996, s. 32.

vyplývaly. Proto Hitler plány na totalizaci války odmítl. Speer označil za hlavního viníka odmítnutí návrhů radikalizace války Martina Bormanna, který stál v čele stranického sekretariátu, a to hlavně v otázce pokračování další výstavby v Německu. Bormann přesvědčil Hitlera, že jemu svěřená přestavba Obersalzbergu musí pokračovat, čímž se inspirovali i všichni ostatní reichsleiteři a gauleiteři (župní vedoucí). Ostatně i sám Hitler chtěl pokračovat v renovaci zámku Kessheim u Salzburgu a požadoval další výstavbu protiletectvých krytů.¹⁰⁵

Speer pak při snaze prosadit své plány musel zákonitě narazit i u předních představitelů nacistického Německa a Hitlerových „starých kamarádů“ ve vedení žup. Ti se neúprosně stavěli proti zapojení žen do průmyslu a hájili tak podle svých slov „posvátnost německého ženství“ a samozřejmě se bránili jakémukoliv zasahování do svých stavebních projektů, jelikož se realizovaly s ohledem na jejich vlastní prospěch, nebo byly přínosné pouze pro některé regiony bez ohledu na potřeby Říše. Právě župní vedoucí měli značný vliv na Hitlera a nakonec jej přesvědčili k neakceptování pokusu o zastavení veškeré výstavby podle Speerova návrhu. Speer si pak uvědomil, že do budoucna sám proti župním vedoucím nic nezmuže a Hitler proti nim nepůjde. Navrhl proto, aby mu na ministerstvu jeden z nich pomáhal, čímž by si, jak předpokládal, mohl ostatní gauleitery přiblížit a využít jejich přízně například při přerozdělování pracovních sil.¹⁰⁶

¹⁰⁵ SERENYOVÁ, s. 345–346.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 345 a 347.

6 Sauckel a získávání pracovních sil

Hitler na toto místo navrhl Fritze Sauckela, který se vůdcovým výnosem z 21. března 1942 stal generálním komisařem pro přidělování pracovních sil. Sauckel takřka ihned rozjel náborové akce po celé Evropě za účelem přivést pracovní síly do německého průmyslu. Sliboval potenciálním dobrovolníkům lepší peníze, než jaké si mohou vydělat ve své vlasti, dobré ubytování, lékařskou péči, pravidelnou dovolenou a další sociální jistoty.¹⁰⁷ Nabídky ale neúčinkovaly a počet dobrovolně přichozících zdaleka nedosahoval požadovaného výsledku v podstatě již od samého začátku náborové kampaně.

Někteří ředitelé továren v Německu se pokoušeli potenciálním dělníkům nabídnout ještě zajímavější výhody a sami si chtěli zajistit dostatek pracovníků, ale různé výnosy říšských ministerstev jejich činnost výrazně omezovaly. Další problém pro podniky představoval postoj nacistické strany k dělníkům z východu, které považovali za podlidi, tudíž jim správně ani nemohla být poskytnuta lepší pracovní nabídka, než jakou mohli dostat nuceně nasazení ze západní Evropy.¹⁰⁸

Úřady pracovních nasazení si nárokovaly monopol na získávání dělníků ze zahraničí a už od roku 1940 zakazovaly svévolné nábory německým podnikům. Zakaz ale společnosti často záměrně porušovaly a stále se snažily získat si sami nové lidi, hlavně kvalifikované odborníky, které bylo možné nalézt ve Francii a zemích Beneluxu. Situace na frontě, bombardování Německa a zvěsti o nedůstojném zacházení s cizinci, které se rozšířily po celé okupované Evropě, byly příčinami postupného snížení zájmu dělníků o práci v Německu. V průběhu roku 1943 nebylo již téměř možné získat jakékoliv dobrovolníky, což znamenalo i

¹⁰⁷ EVANS, Richard J., *The Third Reich at War. How the Nazis Led Germany from Conquest to Disaster*, London 2009, s. 347.

¹⁰⁸ SERENYOVÁ, s. 349.

konec pracovních nabídek německých podniků a odvody nadále zajišťovaly jen okupační úřady.¹⁰⁹

Odchody na práci na „dobrovolné“ bázi neměly požadovaný účinek a kvůli milionovému nedostatku pracovníků byl nacistický režim dotlačen k nuceným odvodům. Ty měly několik forem, jež se často prolínaly a existovaly současně vedle sebe, jelikož jednotná náborová politika pro celou Evropu neexistovala. Jednalo se o „dobrovolné“ náborů, jejichž nesplněním mohla být rodina dotčena zásadním ovlivněním existenčních podmínek, dále se používaly konskripce, tedy odvody celých ročníků podle nařízení místní samosprávy, a nakonec šlo o deportace za použití svévolného násilí okupantů nebo jejich spolupracovníků. Tyto formy se rozšířily do všech zabraných zemí s výjimkou Dánska.¹¹⁰

Největší počet lidí bylo deportováno ze zemí Sovětského svazu a Polska, které Němci souhrnně nazývali „Ostarbeitery“. V Německu se s nimi zacházelo krajně nedůstojně; žili odděleně od ostatních, dostávali nejnižší možné přídělky potravin, neměli přístup k dostatečné lékařské péči a všeobecně se měli hůře, než nuceně nasazení lidé ze západní Evropy.¹¹¹ Požadavky na nové pracovníky z východu přicházely v průběhu války stále častěji a při jejich zajišťování docházelo ke stále větší bezohlednosti a brutalitě. Například v jednom z dopisů říšskému ministrovi Rosenbergovi požadoval Sauckel milion nových pracovníků, které měl dodat jakýmkoliv způsobem do čtyř měsíců. Ti mohli být za účelem splnění požadavků bez varování sebráni například v kostele či na trhu a odvezeni do Německa. Mnoho domů a dokonce i celých vesnic bylo vypáleno, když nesplnily požadavky na dodání pracovní síly. V poslední fázi okupace zemí Sovětského svazu se na práci odváděly dokonce i desetileté děti. Dovoz dělníků

¹⁰⁹ SPOERER, s. 37.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 40.

¹¹¹ BULLOCK, s. 730.

z východu pokračoval do té doby, dokud nebyla Třetí říše zatlačena za své původní hranice.¹¹²

Nacisté potřebovali pracovní sílu, ale životy odvedených jim byly většinou naprosto lhostejné. Hitler se o nich vyjádřil v projevu k představitelům Hitlerjugend roku 1943 takto: *„Zda [východní] národy budou prosperovat, nebo zda zemřou hladem, mne zajímá jen potud, pokud je potřebujeme jako otroky pro udržení naší kultury, jinak je mi jedno, zda 10 000 Rusek padne únavou při kopání protitankového příkopu nebo ne, mne zajímá jen z toho hlediska, bude-li ten německý protitankový příkop dokončen.“*¹¹³

Postoj vůči zahraničním dělníkům ze strany německých pracovníků se začal radikalizovat od léta 1944. Němci si za šest let zvykli na práci společně s mnoha cizinci a brali je jako součást svého každodenního života. Ovšem únava z dlouhé války, silné bombardování, pohasínající naděje na vítězství a obavy z budoucnosti vedly k rostoucí nevráživosti vůči cizincům, kteří představovali vhodnou oběť pro vybití si emocí.¹¹⁴

Vedení podniků muselo řešit otázku, jak se zachovat k nuceně nasazeným dělníkům a vězňům z koncentračních táborů a jak s nimi s ohledem na blížící se konec války naložit. Hlavní představitelé průmyslových společností se sešli již 10. srpna 1944 ve Štrasburku, kde se zabývali poválečnou existencí a pochopitelně by pro jejich další „přežití“ nebylo žádoucí obvinění ze zaměstnávání vězňů a válečných zajatců. Vedení podniků se proto ve spolupráci s nacistickými úřady rozhodly zbavit se cizích dělníků tím, že je chtěly nechat odvézt mimo území říše. Přesun milionů lidí ale nebyl podle generálního zplnomocněnce pro pracovní nasazení Maxe Timma reálný, jelikož nejdůležitější železniční uzly, například v Mnichově, Berlíně nebo Norimberku, se staly v důsledku náletů neschopnými provozu. Nicméně i přesto Albert Speer v březnu 1945 schválil

¹¹² SERENYOVÁ, s. 354–355.

¹¹³ Tamtéž, s. 349.

¹¹⁴ MILOTOVÁ, Jaroslava, *„Cizorodí“ dělníci a jejich pracovní nasazení v nacistickém Německu v letech 1939–1945*. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka (ed.), *Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*, Praha 2004, s. 36.

uvolnění nepotřebných cizinců a jejich odsun, ale pouze z oblastí bezprostředně ohrožených bojovými operacemi.¹¹⁵ Přesto se odsun nadbytečných cizích pracovních sil ve větším měřítku nekonal (výjimku přitom představovaly pěší přesuny), jelikož infrastruktura byla v průmyslových oblastech takřka zcela zničená.

6.1 Rozložení cizích pracovních sil v německém hospodářství

V konečném účtování lze tvrdit, že na počátku války pracovalo v Německu přibližně 300 000 cizích dělníků, což představovalo 0,7 % z celkového počtu 39,1 milionu Němců, kteří tehdy pracovali v hospodářství. V září 1944, kdy branná moc čítala 13 milionů vojáků a ztratila již 3,9 milion mužů, mohlo Německo vzniklý propad pracovní síly, řešit pouze navýšením počtu cizích dělníků a na vrcholu zbrojní výroby v roce 1944 dosáhl podíl neněmeckých pracovníků 26,4 % (7,5 milionu lidí).¹¹⁶

Největší část zahraničních pracovních sil zařadili Němci do průmyslu, přičemž nárůst od počátku války do roku 1944 se v tomto odvětví pohyboval okolo čtyř milionů. Další velká skupina, přibližně dvoumilionová, pracovala v zemědělství. Překvapující může být zapojení 400 000 lidí do přepravy (například jako topiči v lokomotivách či pracovníci v depech) nebo využití 163 000 mužů a žen jako úředníků v německé vojenské administrativě.¹¹⁷

Některé podniky se staly na cizí pracovní síle velmi závislé. Jedním z nich byl i koncern Hermann Göring – Werke (HGW), který v letech 1942–1944 zaměstnával nejméně tři miliony osob, z nichž 1,3 milionu tvořili nuceně nasazení, 370 000 váleční zajatci a 180 000 vězni z koncentračních táborů. Celkem tedy představovaly téměř dvě třetiny z celkového počtu zaměstnanců podniku. Tato skutečnost byla dána také tím, že HGW přebíral podniky

¹¹⁵ MILOTOVÁ, s. 36–37.

¹¹⁶ JINDRA, Zdeněk, *Zahraníční dělníci (zvl. Čechoslováci) na nucené práci v Kruppových závodech v letech 1939 – 1945*. In: Acta Oeconomica Pragensia, 15, 2007, 7, s. 216.

¹¹⁷ ABELSHAUSER, Werner, *Germany: guns, butter and economic miracles*. In: HARRISON, Mark (ed), *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, Cambridge 2000, s. 160–161.

v okupovaných zemích, například i brněnskou Zbrojovku, Vítkovické hutní těžířstvo nebo plzeňskou Škodovku, jejichž čeští pracovníci byli taktéž vedeni jako cizinci. Z celkového počtu 1 850 000 neněmeckých dělníků v HGW jich zemřelo do konce války nejméně 773 000.¹¹⁸

Německé okupační úřady ale neměly zájem na nuceném náboru a násilném odvlčení lidí. Tento proces totiž vyžadoval daleko více osobního nasazení úředníků, celkově větší počet dozorců a obecně se zhoršoval vztah okupantů k místnímu obyvatelstvu, což ztěžovalo další fungování jak správy, tak například i chodu hospodářství. Navíc se kvůli nuceným náborům přidalo mnoho lidí k partyzánům.¹¹⁹ Nastavené poměry se ale do konce války nezlepšily.

6.2 Váleční zajatci

Jelikož se v roce 1941 nedalo předpokládat uvolnění vojáků z armády pro potřeby průmyslu, schválil Hitler 31. října výnos o nasazení ruských válečných zajatců pro potřeby hospodářství. Váleční zajatci z ostatních zemí, Holanďané, Francouzi, Belgičané atd. měli rovněž pracovat pro Třetí říši. Později se jednalo o jeden z mála využitelných zdrojů pracovních sil, který v posledních fázích druhé světové války Němcům ještě zbýval. V tomto případě ale museli Němci brát ohled na Ženevskou konvenci, která upravovala způsob zacházení s válečnými zajatci.

Sovětský svaz ale tuto dohodu nepodepsal a se zajatými vojáky Rudé armády mohli Němci nakládat takřka zcela libovolně. Do konce roku 1941 se zmocnili 3,35 milionu rudoarměnců, většinou mladých lidí v plné síle, kteří však z velké části pomřeli hladem, v důsledku epidemií, vlivem zimy nebo pak horka v odříznutých zajateckých táborech. Jen velmi málo z nich se podílelo na pracích pro Wehrmacht nebo v zemědělství.¹²⁰ Za celou dobu války padlo do německých rukou 5,7 milionu vojáků Rudé armády, z nichž dva miliony zemřely do února 1942, dalších 1,3 milionu padlo většinou v důsledku těžkých pracovních

¹¹⁸ MILOTOVÁ, s. 28–29.

¹¹⁹ SPOERER, s. 39.

¹²⁰ SERENYOVÁ, s. 383.

podmínek, milion byl propuštěn a následně se statusem civilních pracovníků přinuceni pracovat pro potřeby německé armády, nebo se přímo účastnili bojů proti SSSR. Přibližně 400 000 Sovětů buď uprchlo, nebo je do konce roku 1944 postupně osvobodila Rudá armáda. Ještě počátkem posledního válečného roku pracovalo v Německu kolem jednoho milionu sovětských válečných zajatců.¹²¹

Ženevskou konvenci v případě ostatních zajatců obcházeli nacisté rušením statusu válečných vězňů u některých zajatců, čímž dosáhli možnosti jejich širšího uplatnění v hospodářství. Mohli být zapojeni do válečného úsilí tam, kde Němci potřebovali. Například tak učinili v případě části bývalých příslušníků polských ozbrojených sil. Neznamenal to však, že se zajatci mohli vrátit domů, ale změnou jejich postavení přišli o mezinárodní právní ochranu a mohli být tudíž zapojeni do hospodářství stejně jako nuceně nasazení.¹²²

6.3 Koncentrační tábory

Německým cílem v Polsku bylo co nejširší vykořisťování obyvatelstva a vraždění Židů. Tyto dva záměry se velmi brzy propojily, což vedlo, nejprve v čistě židovských koncentračních táborech, k systematické „likvidaci prací“. První tábory vznikaly především z místní potřeby a z počátku bez jakéhokoliv centrálního řízení. V Horním Slezsku se pod Himmlerovou záštitou postupně spojily pod tzv. Schmeltovu organizaci, která začala za úplatu půjčovat židovské dělníky Ředitelství říšských dálnic a průmyslovým podnikům, čímž se vytvořil model pro budoucí zapojení vězňů do průmyslu. Později obdobně fungovalo přidělování trestanců z koncentračních táborů řízených Hlavním úřadem hospodářské správy SS (Wirtschaftsverwaltungshauptamt, WVHA).¹²³

Německé firmy si poblíž táborů zřizovaly vlastní pobočné podniky, v nichž pracovali vězni. Například firma IG Farben si zřídila výrobu syntetického kaučuku poblíž koncentračního tábora Osvětim III, známý jako Buna Monovice,

¹²¹ SPOERER, s. 69–70.

¹²² Tamtéž, s. 46.

¹²³ Tamtéž, s. 51–52.

již v březnu 1942.¹²⁴ Největším zaměstnavatelem Židů z koncentračních táborů se během války stala firma Hugo Schneider AG z Lipska (HASAG). Ta spatřila ve zvýšeném zbrojení možnost vysokých výdělků a tak se od roku 1934 zapojila do výroby munice. Roku 1939 představovala se 14 000 zaměstnanci největší německou firmou v Generálním gouvernementu. HASAG často požadoval po úřadech další pracovní síly za účelem zvýšení výrobní kapacity, a jelikož se znatelně zapojoval do zbrojní výroby, vycházely nacistické orgány společnosti vstříc a počty přidělených vězňů stále stouply. V rámci pobočných táborů bylo u HASAGu nasazeno v rozmezí od srpna 1942 do ledna 1945 nejméně 40 000 vězňů včetně 25–30 000 Židů určených na práci, z nichž byly nejméně tři čtvrtiny utýrány prací. Velkou část z nich měla na svědomí krutá podniková ostraža, které padlo za obětí i několik těhotných žen.

Tvrdá práce měla vliv na zdraví zaměstnaných vězňů z táborů a mnoho jich při práci zemřelo. Využití trestanců ve zbrojní výrobě neznamenovalo záchranu jejich životů, jelikož i v soukromých podnicích se lidé často udřeli k smrti, protože ani vedoucím závodů nezáleželo na jejich životech a brali je pouze jako lacinou pracovní sílu. V jednom z podniků HASAGu dosahovala životnost pracovníků obzvláště nízké hodnoty. Nejslabší vězni zde plnili podmořské miny kyselinou pikrovou a to bez jakéhokoliv ochranného vybavení, což vedlo k zabarvení kůže a vlasů do žluta. Smrt obvykle nastala po třech měsících.¹²⁵

Vězni v táborech pochopitelně nebyli tak produktivní, jako civilní zaměstnanci, což se nacisté pokusili alespoň částečně změnit, ať už se snažili omezit zbytečné násilí, zlepšit stravu a oblečení nebo zkvalitnit zdravotní péči. Tyto pokusy ale většinou zůstaly pouze ve formě návrhů a po dobu války se nic výrazně nezměnilo. Místo lepších životních podmínek vězňů, a tím i zvýšení

¹²⁴ <http://www.holocaust.cz/cz/history/camps/auschwitz> [1. 3. 2014].

¹²⁵ SPOERER, s. 54–55.

jejich produktivity, uplatňovala nadále SS taktiku nedostatečného zásobování táborů a náhrady zemřelých vězňů novými.¹²⁶

Výkonnost vězňů ovlivňovala kromě životních podmínek i poměrně vysoká fluktuace pracovních sil, jelikož byli často přeřazováni, posíláni na výslechy a ne zřídka se stávalo, že vězni zaškolení v soukromých společnostech po zapracování přeřadilo vedení táborů do podniků řízených SS. Produktivita práce z těchto důvodů nebyla nijak velká; například Společnost pro využití textilu a kůže, která měla pracoviště v ženském koncentračním táboře Ravensbrück, dosahovala 40 % civilní výroby, což bylo hodnoceno jako „*nezvykle vysoká produktivita*“.¹²⁷

Tábory se postupně rozrůstaly, proudilo do nich stále více nových lidí a zakládaly se nové pobočné pracovní tábory. Například pod koncentrační tábor Flossenbürg spadalo koncem války více než sto poboček v Bavorsku, Sasku, západních a severních Čechách.¹²⁸ Němečtí zaměstnavatelé si v průběhu války stále častěji stěžovali na dovezení podvyživených zaměstnanců, kteří neměli dost sil a tím pádem i patřičnou zdatnost a výkonnost a poměrně rychle podléhali vysílení. Ani nacisté zodpovědní za hospodaření SS nebyli se situací spokojeni, jelikož vězni, jejich obchodní artikl, ve velkých počtech umírali v důsledku přepracování. Například jen při stavbě továrny společnosti IG Farben v Osvětimi zemřelo 25 000 lidí.¹²⁹ Nedostatek pracovních sil donutil WVHA upustit od okamžitého zabíjení Židů a začal je využívat s ostatními vězni jako pracovní síly vhodné pro využití v soukromých podnicích. Toto opatření považoval Himmler za dočasné a připomněl, že využití Židů v průmyslu neznamena žádný odklon od ideologických cílů.¹³⁰

¹²⁶ SOFSKY, Wolfgang, *Die Ornung des Terrors. Das Konzentrationslager*, Frankfurt am Main 1993, s. 196.

¹²⁷ SOFSKY, s. 200.

¹²⁸ <http://www.holocaust.cz/cz/history/camps/flossenbuerg> [3. 3. 2014].

¹²⁹ DAVIES, Norman, *Evropa ve válce 1939–45. Žádné jednoduché vítězství*, Praha 2007, s. 315.

¹³⁰ BREITMAN, Richard, *Architekt „konečného řešení.“ Himmler a vyvraždění evropských Židů*, Praha 2004, s. 254.

Seznam podniků, které využívaly vězeňské práce, se téměř shoduje s výčtem všech tehdejších průmyslových firem v Německu. Z neznámějších to byly například firmy Siemens, AEG – Telefunken, IG Farben, Krupp, Rheinmetall – Brosig, BMW, Junkers, Messerschmitt nebo Steyer – Daimler – Puch.¹³¹

6.4 Hospodářské snahy SS

Začátky hospodářských aktivit SS sahají do 30. let 20. století a zahrnovaly velký počet menších podniků se širokou řadou zaměření; od lámání kamene po textilní nebo potravinářskou výrobu. Roku 1942 byl založen Hlavní hospodářský a správní úřad SS (Wirtschafts und Verwaltungshauptamt, WVHA), který vedl Oswald Pohl, a jehož prostřednictvím kontroloval na jaře 1944 až 20 koncentračních a 165 pracovních táborů. Pohl dále řídil zásobování jednotek Waffen SS a podléhalo mu i veškeré ostatní dění v hospodářské oblasti SS.¹³²

Na jaře 1942 začala SS vybízet firmy k vybudování vlastních výrobních zařízení nedaleko koncentračních táborů, kde měli pracovní sílu zajišťovat místní vězni. Propůjčováním vězňů SS získávala částečně dohled a vliv na výrobu v místních podnicích. Zároveň rostl počet firem přímo spadajících pod SS a v mnoha případech kontrolovali celý proces výroby; od obstarání surovin až po konečnou spotřebu. To samozřejmě nevyhovovalo firmám, ministerstvu zbrojení a válečné výroby a ani armádě, protože viděli ve zbrojení řízeném SS konkurenci. Proto vláda zavedla opatření, která měla zabránit nekontrolovanému hromadění majetku SS. Oswald Pohl toto nařízení ale obešel založením holdingové společnosti, které zastřešovala mnoho firem, jejichž majitelé působili dojem obyčejných německých podnikatelů, avšak ve skutečnosti tyto společnosti vlastnili hodnostáři SS.¹³³ Takto se dostávaly pod vedení SS stále další podniky bez ohledu na vývoj války.

¹³¹ SOFSKY, s. 210–212.

¹³² BULLOCK, s. 785.

¹³³ WILLIAMSON, Gordon, *The SS: Hitler's Instrument of Terror. The Full Story from Street Fighters to the Waffen – SS*, London 1994, s. 100.

Hospodářský vrchol SS nastal jen krátce před pádem Německa. Například po vybudování podzemních prostorů v Doře převzala SS do své kompetence také výrobu raket V-2. Příímým podřízeným Himmlera a mužem odpovědným za vývoj a výrobu raket se stal a vůči lidským životům lhostejný generál Hans Kammler. Nedlouho poté převzal i výrobu všech typů proudových stíhaček a na samém konci války mu byla svěřena celá letecká výroba. Možná právě proto, že po ministrovi zbrojní výroby převzal dohled nad produkcí letadel, jej Speer označil jako „zlého nordického anděla z Himmlerova ďábelského údolí“.¹³⁴

¹³⁴ FEST, Joachim, *Die unbeantwortbaren Fragen. Notizten über Gespräche mit Albert Speer zwischen Ende 1966 und 1981*. Rowohlt 2005, s. 131.

7 Letecká výroba

Milchův předchůdce Ernst Udet nedokázal zajistit dostatečný rozvoj letecké výroby. Po jeho sebevraždě roku 1941 přistoupil Milch ve spolupráci s Albertem Speerem (po jeho uvedení do úřadu) k rozsáhlé racionalizaci. Zefektivnění výroby znamenalo například omezení počtu produkovaných typů letadel, jelikož do roku 1942 se vyrábělo 42 rozdílných konstrukcí. Díky Speerově iniciativě se tento počet omezil na pouhých pět typů. Dále nechal uzavírat malé továrny a podporoval rozvoj velkých podniků, kde se mohlo kompletovat mnohem rychleji a více letadel za použití moderních výrobních postupů. Takto například přesunul výrobu stíhaček Bf-109 ze sedmi menších podniků, kde se vyrobilo celkem 180 kusů za měsíc, do tří velkých podniků, jejichž produkce dosáhla 1000 letadel za měsíc.¹³⁵ Tyto kroky vedly k zvýšení počtu vyrobených letadel za rok 1942 na více než 15 000 kusů, zatímco předchozí rok se jich podařilo dokončit pouze kolem 10 000.

Německu se sice podařilo navýšit počet dokončených letadel, ale již roku 1942 zaostávaly vyráběné typy vrtulových letadel za britskými a americkými stroji. Počáteční kvalitativní nadřazenost, nebo alespoň srovnatelný stav Luftwaffe a jejich protivníků, se rychle vytrácel. Stále se ještě ve velké míře vyráběly předválečné modely letadel, jejichž technické zaostávání nezvratily ani neustálé konstrukční modifikace. Jednalo se například o Junkersy Ju-87 a Ju-88, Messerschmitty Bf-109 nebo Heinkely He-111. Celkově malý počet vyráběných strojů ve srovnání s válečnými protivníky zároveň neumožňoval vykompenzovat technickou nevýhodu Německa větším množstvím zkonstruovaných letadel.¹³⁶

Stupňující se intenzita bombardování Německa Spojenci citelně zasáhla také letecký průmysl. Při pokusu ochránit výrobu, když obrana průmyslových komplexů pomocí Luftwaffe a protiletadlového dělostřelectva nebyla účinná, došlo k opatření, které odporovalo základům moderní průmyslové výroby. Podniky se přesouvaly mimo dosah strategického letectva (například na území obsazeného Československa) protože práce ve velkých a snadno zranitelných

¹³⁵ OVERY, *Proč Spojenci zvítězili*, s. 213.

¹³⁶ KEEGAN, s. 211.

továrnách nebyla téměř možná. Zároveň se výroba rozdělovala se do menších podniků, rozptylovala se mimo velká města, která byla častým cílem bombardérů, a nové výrobní podniky se zakládaly na místech výhodných především geograficky, nikoli podle dostupných pracovních sil a kvality infrastruktury.¹³⁷

Letecký průmysl se takto stal do značné míry imunní vůči bombardování, což dokazuje i nárůst vyrobených letadel z 1300 v lednu 1944 na 3000 v červenci téhož roku. Snaha o další rozšíření výroby se právě kvůli rozptýlení podniků stala mnohem obtížnější, jelikož další vhodné prostory se hledaly jen velmi obtížně. Zároveň velké vzdálenosti jednotlivých konstrukčních továren, dodavatelů a subdodavatelů vedly k dalšímu tlaku na přepravu, jejíž kapacita v důsledku bombardování stále klesala.¹³⁸ Výroba letadel sice nadále rostla, roku 1943 se podařilo dodat Luftwaffe 24 800 strojů a na vrcholu německé zbrojní produkce v roce 1944 již 39 807 letadel všech druhů, ale spojenecká produkce za stejné období vzrostla ze 100 000 na 150 000 kusů. Americká 8. a 15. letecká armáda se proto současně od 24. února 1944 soustřeďovaly na systematické narušování německé letecké výroby.¹³⁹

7.1 Převzetí letecké výroby

Značně poškozené továrny a velké výpadky v dodávkách letadel všech typů, v důsledku spojeneckých náletů, zapůsobily na nejvyšší vedení Třetí říše, a proto měla být 1. března 1944 zahájena činnost tzv. „stíhacího štábu,“ který měl jejich výrobu koordinovat a urychlit, což se i přes bombardování dařilo. Zároveň se vznik štábu stal důležitým krokem ke spojení letecké výroby, posledním samostatným průmyslovým odvětvím v říši, se Speerovým ministerstvem.¹⁴⁰ Rostoucí počty dodaných letadel vedly k Hitlerovu souhlasu s přenesením

¹³⁷ RIGOLE, Julius A., *The Strategic Bombing Campaign against Germany during World War II*, Johnson City 2002, s. 71.

¹³⁸ OVERY, *Proč Spojenci zvítězili*, s. 214.

¹³⁹ OVERY, Richard J., *The Air War. 1939–1945*, Washington 2005, s. 150.

¹⁴⁰ OVERY, *Třetí říše. Kronika*, s. 323.

letecké výroby z Göringova ministerstva letectví na Speerovo ministerstvo válečné výroby (v červnu 1944).¹⁴¹

Speer se pak do nově získaného zbrojního sektoru snažil dodávat více materiálu, ale zároveň mohl postavit i více stíhaček i z prostředků, které by jinak byly poskytnuty výrobě bombardérů, jelikož jejich produkce se omezovala ve prospěch momentálně potřebnějších stíhaček. Na jejich konstrukci se navíc nespotřebovalo takové množství materiálu, jako na výrobu bombardérů. Například na stavbu těžkého bombardéru Heinkel He-117 se spotřebovalo stejné množství materiálu, jako na čtyři celé stíhačky.¹⁴²

Díky vyššímu množství dokončených stíhacích letounů inicioval Speer vybudování letecké armády o 2000 strojích, které byly určeny k obraně hydrogenačních závodů, nejcitlivějšího místa válečného průmyslu Německa. Hitler je ale z vlastní vůle přeložil na západ, do bojů proti bombardovacím svazům, což vyvolalo sérii hádek mezi Speerem a Hitlerem, načež Hitler v záchvatu hněvu přikázal zastavit veškerou výrobu stíhaček a naopak desetkrát navýšit produkci protiletadlových děl.¹⁴³ Speer neuposlechl a nadále udržoval vysoký počet měsíčně dodávaných stíhaček, které bránily říši úspěšněji, než protiletadlová děla.

7.2 Bombardovací letka Luftwaffe

Hospodářští a techničtí odborníci nebyli pravidelně zváni na porady k Hitlerovi a jejich možný příspěvek pro vedení války zcela chyběl. Ekonomické faktory války byly navíc jen povrchně chápány vrchním velením armády a neexistovaly za tímto účelem vytvořené podrobné analýzy. Proto Speer ještě roku 1942 zřídil alespoň neoficiální poradní výbor pro hospodářskou válku, do něhož zapojil přední odborníky, například Alberta Voeglera ze Spojených oceláren nebo předního chemika Carla Krauche. Jejich rozbor předchozího vedení války s ohledem na ekonomiku jasně ukázal, že nálety na hospodářské cíle v Anglii neměly žádnou šanci na úspěch v podobě omezení válečné produkce Velké Británie. S těmito

¹⁴¹ BULLOCK, s. 810.

¹⁴² OVERY, *Výsledky*, s. 274.

¹⁴³ SPEER, *Erinnerungen*, s. 415.

poznatky se výbor zaměřil na realizaci Speerova plánu, jehož cílem se stalo vytvoření bombardovací letky, která by byla schopna vyřadit nebo alespoň poškodit elektrárny v Sovětském svazu, předpokládaného slabého místa hospodářství SSSR.¹⁴⁴ Tento Speerův pokus, krátce podporovaný Güntherem Kortem,¹⁴⁵ ztroskotal na skutečnosti, že neexistovalo vhodné letadlo pro průnikové operace s dostatečnou nosností. Byl to přímý důsledek rozhodnutí vedení Luftwaffe z roku 1934, kdy se upustilo od vývoje a výroby strategického bombardéru, jelikož německý letecký průmysl nebyl natolik vyvinutý, aby dokázal poskytnout nezbytné komponenty pro výrobu strojů o velkém doletu.¹⁴⁶

Snahy o leteckou strategickou válku na východě zároveň nebral vážně ani Hitler, ani vedení Luftwaffe. Vytvořená letka Korpsmeister, která měla zřejmě útoky provádět, byla různorodým seskupením letadel, již bylo použito k taktickým útokům na železniční uzly, jejichž ničení nemělo vážný dopad na postup Rudé armády. Takovéto využití bombardérů uváděl Speer jako typický příklad naprosto špatného chápání ekonomického rozměru války generálním štábem Luftwaffe.¹⁴⁷

Na druhou stranu odmítnutí vzniku bombardovací letky bylo pochopitelné z důvodu dlouhodobého nedostatku pohonných hmot. Již od roku 1940 se Luftwaffe musela potýkat s nedostatkem benzínu, jehož zásoby postačovaly přibližně na dva až tři měsíce. Ke zhoršení situace došlo po těžkých letních bojích roku 1943 a později v důsledku ničení továren na syntetický benzin spojeneckými bombardovacími svazy. Tato expanze vzdušných sil z důvodu nedostatku leteckého benzínu jednoduše nebyla možná.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Tento plán dostal krycí název Operace Eishammer.

¹⁴⁵ Günther Kortem nahradil Hanse Jeschonneka na pozici náčelníka štábu Luftwaffe v srpnu 1943.

¹⁴⁶ KEEGAN, s. 417.

¹⁴⁷ OVERY, *Výsledky*, s. 391.

¹⁴⁸ MASSON, Philippe, *Historie německé armády 1939–1945*, Praha 2001, s. 213–214.

7.3 Stalingrad a krize Luftwaffe

Na podzim roku 1942 došlo k obklíčení 200 000 vojáků ve Stalingradu a vrchní velení německé armády se rozhodlo zásobovat obleženou 6. armádu pomocí letadel. Obdobnou operací již prošel Ostheer (německá východní armáda) několikrát; například u Demjanska uvázlo v „kotli“ přibližně 100 000 mužů a díky zásobování prostřednictvím leteckého mostu se vojáci dokázali úspěšně bránit až do osvobození.¹⁴⁹

Velitel obklíčených sil ve Stalingradu, generál Friedrich Paulus, požadoval pro udržení bojeschopnosti armády denní dodávky ve výši alespoň 300 tun potravin, munice a pohonných hmot. Celkový průměr ale nepřekročil 105 tun dodaných zásob denně (nejvíce materiálu bylo dopraveno do města 20. prosince 1942, jehož výše nepřesáhla 291 tun).¹⁵⁰ Paulus se náhle ocitl spíše v roli hospodářského správce, než velitele obklíčených jednotek a denně musel rozhodovat o způsobu využití do kotle dopraveného materiálu. Okolnosti jej nutily činit rozhodnutí mezi plněním vojenských požadavků, snahou udržet jednotky delší dobu bojeschopné a nahromaděním dostatku zásob pro případné proražení z obklíčení. Z hlediska logistického zabezpečení armády a nutnosti spolehnout se jen na nedostatečné vzdušné zásobování bez vyhlídky na obdržení většího množství proviantu, byl tento stav udržitelný jen několik měsíců.¹⁵¹

Ačkoliv na přepravu zásob shromáždila Luftwaffe 1500 letounů, nedokázala obklíčené vojáky účinně zásobovat. Německo totiž na východní frontě nedisponovalo armádními letadly, jejichž nosnost by přesáhla 2,5 tuny.¹⁵² Bylo to dáno tím, že se dlouhodobě neorientovalo na stavbu velkých motorových vojenských letadel jako v USA nebo Velké Británii, a to hlavně kvůli jejich náročnosti na průmyslové kapacity. Během přeletů frontových linií sověti sestřelili nebo se zřítily 550 strojů (do února 1943), tedy více než jedna třetina.

¹⁴⁹ CARELL, *Operace Barbarossa*, s. 322.

¹⁵⁰ CARELL, Paul, *Stalingrad. Sláva a pád 6. armády*, Praha 1994, s. 131.

¹⁵¹ KRČ, Miroslav a kol., *Teoretická a metodologická východiska německé vojenské ekonomiky*, Brno 2009, s. 71 a 82.

¹⁵² Messerschmitt Me-323 Gigant byl v té době využíván pro dopravu zásob německé armádě v Tunisku.

Bojeschopnost uvězněné armády se rychle zhoršovala, snaha o proražení obklíčení skončila neúspěchem (12. prosince 1942). Poslední zbytky 6. armády se proto 3. února 1943 vzdaly.¹⁵³ Společně se ztrátami v bojích v severní Africe (Tunisku) utrpěla Luftwaffe do konce roku 1942 citelné ztráty hlavně u větších letadel.

Poměrně klidné období na jaře následujícího roku umožnilo Speerovi s Milchem obnovit stav letectva a navýšit jeho počet až na 6 000 bojeschopných strojů, z čehož polovinu tvořily stíhačky. Během roku 1943 ale přestávala být Luftwaffe schopná čelit útokům na třech frontách a vzdorovat spojeneckému letectvu. Začala také pociťovat nedostatečnost omezených zdrojů pohonných hmot a kvůli minimálním zásobám se musely omezit výcvikové hodiny pilotů a tím pochopitelně klesala kvalitativní úroveň nových letců. Přes stále stoupající výrobu německé vzdušné síly ovšem nerostly a strojů v operativním stavu od léta 1943 do podzimu 1944 bylo stále kolem 3 500, což zapříčinila stupňující se letecká válka. Vzdušná převaha Spojenců a nálety na Německo pak způsobily, že se Luftwaffe v následujících měsících pomalu zhroutila. Početní vrchol z jara 1943 již nikdy nepřekonal a to i přes skutečnost, že nejvíce letadel se podařilo, navzdory spojeneckému bombardování, vyrobit v roce 1944.¹⁵⁴

¹⁵³ CARELL, *Stalingrad*, s. 147.

¹⁵⁴ MASSON, s. 212.

8 Ponorková zbraň

Výrobu ponorek v Německu omezovala patrně nejvíce kapacita loděnic. Celkově jich bylo poměrně málo, konstrukce jedné ponorky probíhala v loděnicích od samého základu až po její spuštění na vodu, což trvalo neúměrně dlouho. Kvůli tomuto stavu byla v červnu 1942 převedena kompetence zbrojení námořnictva na Speera, který měl zavést do stavby ponorek nové metody a celý proces zrychlit. Ministr zbrojení a munice se proto po poradě s Karlem Dönitzem rozhodl celý průběh výroby zcela přeorganizovat. Až v létě 1943 došlo ke schválení nového systému výroby, podle něhož byly celé ponorky rozloženy na několik „sektorů“ (částí). Ve vnitrozemí se pak jednotlivé části kompletně vybavily všemi strojními a elektrickými přístroji a následně byly dopraveny do loděnic, kde se všechny segmenty v krátké době pospojovaly. Tak bylo možné vyřešit problém malé kapacity německých loděnic a pomocí tohoto systému se dala realizovat i plánovaná produkce čtyřiceti ponorek s celkovým výtlakem 50 000 tun za jeden měsíc, s níž se počítalo na počátku roku 1945.¹⁵⁵

Tento plán se téměř uskutečnil a to i přes těžké bombardování továren i přístavů, kdy spojenecké nálety vždy zničily přibližně třetinu ponorek těsně před dokončením přímo v loděnicích. Maršál RAF, sir Arthur Harris, ve svých pamětech uvádí, že se novým řízením výroby podařilo Německu zkrátit čas potřebný ke spuštění ponorky na vodu asi o čtvrtinu. Než se ale podařilo ve větším množství vyrábět nový typ ponorky,¹⁵⁶ jehož první model se podařilo dokončit až v červnu 1944, narušilo strategické bombardování komunikace natolik, že rozptýlené továrny ve vnitrozemí stavbu ponorek ve skutečnosti brzdily.¹⁵⁷ Mnohé části ponorek byly navíc natolik rozměrné, že se mohly do

¹⁵⁵ SPEER, *Erinnerungen*, s. 285–286.

¹⁵⁶ Jednalo se o ponorky typu XXI.

¹⁵⁷ <http://weltkrieg2.de/Waffen/Kriegsschiffe/UBoote/deutsche/Typ-XXI.htm> [16. 3. 2014].

loděnic přepravovat pouze po vnitrozemských vodních cestách, které ale dokázalo spojenecké letectvo účinně blokovat.¹⁵⁸

Svého vrcholu dosáhla flotila ponorek počátkem roku 1944, přičemž disponovala 419 operací schopnými U–booty, z nichž 160 neustále hlídvalo na mořích s cílem potápnout spojenecké lodě. I přes velký počet ponorek byla většina jejich operací omezena na oblasti mimo dosah spojeneckého letectva, tedy například do jižního Atlantiku, kde nemohly ohrozit konvoje směřující do Británie. Nová generace ponorek, včetně zařízení pro nasávání vzduchu do motoru zvané šnorchl, využívané na samém konci války, byly nasazeny již příliš pozdě a nemohly významněji ohrozit výsledek války.¹⁵⁹

¹⁵⁸ HARRIS, Arthur Travers, *Bombardéry útočí*, Brno 1994, s. 263–264.

¹⁵⁹ MASSON, s. 227.

9 Totální válka

Dne 18. března 1943 (v reakci na porážku u Stalingradu) přednesl Goebbels projev o totální válce ve Sportovním paláci před stranickými představiteli a apeloval na vedoucí představitele ve snaze podchytit všechny stávající domácí rezervy. Goebbels se v návrhu exposé o totální válce zaměřil na zavedení ženské pracovní služby, hodlal zcela zastavit průmyslovou výrobu luxusního a z velké části i spotřebního zboží. Dále navrhoval uzavření obchodních domů, zrušení pozic minimálně 60–70 % dozorčího dopravního personálu a úplné převedení továren ne bezpodmínečně nutných pro civilní potřeby do válečného průmyslu. Zároveň chtěl prosadit zrušení institutů a podniků, které nebyly nezbytné pro vedení války, a veškerý civilní život měl být podřízen vedení války.¹⁶⁰

Asi nejvíc Goebblsův program podporoval Speer, jelikož se ztotožňoval s jeho návrhy na vystupňování válečného úsilí. Na druhou stranu odpor k tomuto návrhu projevil Sauckel. Jak uvádí Goebbels ve svých denících, bylo to čistě z „resortní ješitnosti, poněvadž věří, že by si se svými pravomocemi vystačil sám“.¹⁶¹

Ke Speerovi a Gobbelsovi se připojil také Robert Ley, podle něhož byl současný způsob vedení války nedostatečný a po své návštěvě ve Východním Prusku v únoru 1943 pochopil, že někteří straničtí činitelé nestačili na plnění všech úkolů a požadavků spojených s válkou a jejími potřebami. Dozvěděl se také o počínání gauleiterů a reichsleiterů, z nichž mnozí i v těchto přelomových letech války vedli v podstatě civilní život s minimálním válečným úsilím.¹⁶²

Nedlouho po Goebbelsově projevu se začal ze všech stran zvedat odpor proti plánovaným a někdy již zaváděným návrhům. Nejvíce se týkal zavírání obchodů a snahám o důsledné dodržování pracovní povinnosti žen. Dokonce i Göring se snažil prosadit své vlastní zájmy navzdory společnému cíli. Říšský

¹⁶⁰ <https://archive.org/details/WolltIhrDenTotalenKrieg> [12. 2. 2014].

¹⁶¹ GOEBBELS, Joseph, *Deníky. Svazek 5, 1943–1945*. Praha 2010, s. 13–29.

¹⁶² Tamtéž, s. 42.

maršál přímo u Goebbelse například intervenoval za zachování mnoha luxusních Berlínských restaurací.¹⁶³ Ani samotné postihy jednotlivých činitelů za porušování těchto nařízení se nedodržovaly nějak důsledněji. Sám Hitler nebyl ochoten vést hlavní představitele Německa k odpovědnosti, a tak tyto plány v budoucnu nemohly splnit naděje, které do nich Speer s Goebbelem vkládali.

Díky zvýšeným dodávkám zbraní se mohly rozšířit řady armády. Goebbels se Speerem a dalšími reformněji smýšlejícími nacisty si proto v tomto směru stanovili za cíl přidělit k bojovým jednotkám postupně 800 000 nových vojáků. Jako jediný větší zdroj těchto sil připadal v úvahu pouze zbrojní průmysl.¹⁶⁴ Speer se proto pokusil „zeštíhlit“ administrativní úřady, které v říši zaměstnávaly až tři miliony lidí, čímž by snížil počet odvedenců z výrobních podniků. Navrhl prodloužit pracovní dobu úředníků na úroveň továrních dělníků, čímž by se uvolnilo 200 000 mužů. Hitler nesl tento krok nelibě, nicméně jej schválil.¹⁶⁵

Zbrojní průmysl přesto musel uvolnit nové brance z řad kvalifikovaných dělníků, čemuž se Speer bránil. Nutně se proto musel střetnout právě s Goebbelem, jelikož průmysl kvalifikované dělníky nutně potřeboval a zaškolování nových za odvedené do armády by jistě znamenalo snížení rychlosti výroby. Jednak by nové pracovní síly pracovaly pomaleji, než zkušený dělník a jednak by je někdo musel zaučit. Touto dobou navíc pracovali ve zbrojním průmyslu většinou jen opravdu potřební němečtí dělníci, protože muži z pozic, na něž nebyla zapotřebí odborná kvalifikace, již dávno museli narukovat do armády. Určitou výjimku tvořily podniky pracující na moderních principech hromadné výroby, které byly kompletně vybavené specializovanými obráběcími stroji, na nichž mohli pracovat i nekvalifikovaní dělníci.¹⁶⁶

¹⁶³ SPEER, *Erinnerungen*, s. 270.

¹⁶⁴ GOEBBELS, s. 47.

¹⁶⁵ SPEER, *Erinnerungen*, s. 267.

¹⁶⁶ OVERY, *Výsledky*, s. 390.

9.1 Ministerská rada obrany Říše

Jelikož se přímé prosazení radikalizace války nedařilo, rozhodli se Speer, Goebbels a Ley postupovat jinou cestou. Pokusili se do jisté míry převzít řízení nacistického Německa a s několika dalšími předními představiteli Říše hodlali znovu obnovit Ministerskou radu pro obranu říše. Rada ovšem způsobovala neshody mezi Göringem, Lammersedem i Hitlerem, jelikož Vůdce ze své pozice často vydával naprosto protichůdná rozhodnutí vůči návrhům Rady, a proto se s ní Göring přestal na začátku války zabývat. Toto rozhodnutí v důsledku přispělo k soupeření hlavních představitelů nacistického Německa ve snaze získat pro sebe co největší moc, namísto spolupráce a snahy o dosažení společného cíle.¹⁶⁷

Hitlerovi nebylo možné nijak odejmout rozsáhlé pravomoce, a proto se východiskem měla stát reaktivace Ministerské rady pro obranu říše, doplněná, řečeno Goebbelsovými slovy „silnými muži“, čímž myslel samozřejmě hlavně sebe a své dva současné spojence, Speera a Leye, s jejichž pomocí se měla prosazovat jednotlivá nařízení. Dále měl být do Rady přizván také Himmler, aby se zajistila návaznost na všechny články organizace SS.¹⁶⁸

Realizaci obnovení Rady musel samozřejmě schválit Hitler a to navzdory vůli župních vedoucích. Jeho autorita měla zároveň vyloučit velké množství všemožných výjimek. Speer by sám Hitlera nepřesvědčil a pravděpodobně by se to nepodařilo ani za přispění Goebbelse, proto se Speer pokusil získat podporu pro tyto změny u Hermanna Göringa, který byl stále druhým nejmocnějším mužem ve státě a mohl mít na Hitlera patřičný vliv.¹⁶⁹

Návrh měl být Hitlerovi představen na poradě svolané Göringem na 12. dubna 1943. Z ní se však omluvil Goebbels, který měl Hitlerovi vše vyložit a přesvědčit ho; ostatní by pak přidali své argumenty. I přes neúčast Goebbelse byl Speer rozhodnut pokusit se přimět Hitlera ke schválení obnovení Rady. Celá porada ale nabrala zcela jiný směr, jelikož Sauckel předložil k situaci

¹⁶⁷ GOEBBELS s. 59.

¹⁶⁸ LONGERICH, s. 491.

¹⁶⁹ GOEBBELS, s. 48.

ohledně zajišťování pracovních sil, na čemž stála Speerova argumentace, takové důkazy, které nemohli ani Speer, ani Göring s Milchem vyvrátit. Sauckel navíc zpochybnil správnost potřeby až 2 100 000 dělníků pro celé hospodářství, čímž zmařil jakékoliv snahy na provedení dalších hluboko sahajících válečných opatření, a přislíbil zvýšení množství dodávaných pracovníků.¹⁷⁰

Hitler sice podle Goebbelsova vyjádření přijímal veškeré principy totální války, ale Speerovi 9. května řekl, že nesmí vést žádnou válku proti ženám, dále hodlal zachovat herny a odmítl i zjednodušení státní správy. Goebbelsovy pokusy o radikalizaci války se pak přesunuly prakticky pouze do roviny propagandy bez hlubších změn v řízení státu.¹⁷¹

Následné Speerovy pokusy o zefektivnění výroby narážely na odpor lidí v Hitlerově okolí, zejména na Bormanna, který se snažil omezit moc Speera a Goebbelse a zároveň ještě zlepšit své postavení u Hitlera. Proti omezování ve válce postradatelných výrobků dokonce stáli i lidé, kteří na řízení země neměli mít žádný vliv. Jedním příkladem byla Eva Braunová, po jejíž intervenci se Hitler neodhodlal k zastavení výroby kosmetických produktů, ale jen doporučil „zastavení oprav strojů na výrobu trvalé ondulace“.¹⁷²

9.2 Nepochota gauleiterů spolupracovat

Gauleiteři nechtěli převést civilní podniky, které ve svých župách kontrolovali, na vojenskou výrobu ani po sjezdu všech župních vedoucích 6. října 1943 v Poznani. Speer na ně v projevu apeloval, aby přehodnotili své osobní priority, soustředili se na válku a vyčítal jim výrobu momentálně nedůležitých druhů zboží jako lednic nebo rozhlasových přijímačů, což považoval za prostředek gauleiterů k podplácení.¹⁷³ Korupce ve Třetí říši byla obecně velmi rozšířená a sahala s výjimkami od nejvyšších představitelů režimu po poslední úředníky. Brzdil se tak

¹⁷⁰ SPEER, *Erinnerungen*, s. 276–278.

¹⁷¹ LONGERICH, s. 503.

¹⁷² SPEER, *Erinnerungen*, s. 269.

¹⁷³ KNOPP, s. 295.

proces zavádění nových nařízení, přidělování výrobních zakázek nebo inovací v celém hospodářství.¹⁷⁴

Nejvíce zkorumpovaní byli pravděpodobně právě župní vedoucí a Speer nebyl daleko od pravdy, když tvrdil, že zboží z podniků civilní výroby pod kontrolou gauleiterů slouží k podplácení. To byl možná hlavní důvod, proč se nechtěli podvolit říšskému ministru zbrojní výroby a zaměstnat podniky produkcí válečného materiálu. Speer se tedy rozhodl přimět gauleitery ke spolupráci silou a požádal proto říšského vůdce SS Himmlera, zda – li by mu nepropůjčil SD (bezpečnostní službu) k zajištění převedení továren na zbrojní výrobu. Himmler souhlasil, protože v tomto kroku viděl možnost rozšíření svých kompetencí a vlastního hospodářského impéria.¹⁷⁵

Speer se zároveň pokusil zajistit si Hitlerův souhlas, že veškerá válečná výroba bude podřízena jeho ministerstvu. Argumentoval hlavně tím, že převedením velkých podniků ze spotřebního sektoru na vojenskou výrobu získá půl milionu německých dělníků pro zbrojní produkci. Hitler po poměrně dlouhých průtazích schválil Speerův návrh a v září 1943 jej jmenoval Říšským ministrem pro zbrojení a válečnou výrobu. Göringovy kompetence ve čtyřletém plánu neměly být jakkoliv dotčeny a nadále oficiálně řídil německé hospodářství. Ve skutečnosti ale veškerá důležitá rozhodnutí mohl učinit Speer přes svůj Centrální plánovací úřad. Göring se o hospodářství v této době již téměř vůbec nezajímal.¹⁷⁶

¹⁷⁴ SPEER, Albert, *Spandauer Tagebücher*, Berlin 1975, s. 171.

¹⁷⁵ KNOPP, s. 295.

¹⁷⁶ SPEER, *Erinnerungen*, s. 287–288.

10 Srovnání hospodářství

Pro úplný přehled je vhodné alespoň ve stručnosti představit výrobu a produkci hlavních válečných protivníků Německa, tedy Velké Británie, USA a Sovětského svazu. Již ze srovnání obyvatelstva válečných soupeřů je patrný značný nepoměr. Počty obyvatelstva v přelomovém roce 1943 v zemích Osy, tedy Německa, Japonska, Rumunska a Maďarska činily celkem 175 milionů. Tyto země čelily SSSR, USA, Velké Británii, Kanadě, Jižní Africe, Austrálii a Novému Zélandu (mimo Indie a Číny) a Itálii,¹⁷⁷ jejichž populace v součtu dosáhla 449 milionů, což představovalo poměr 2,5:1 ve prospěch Spojenců. Zároveň ovládali dvě třetiny veškerých světových nalezišť surovin, celkové světové produkce železa, oceli, ropy a uhlí.¹⁷⁸

Pro upřesnění, ve Spojených státech pracovalo na vrcholu výroby v roce 1944 přes 65 milionů lidí, ve Velké Británii necelých 22 milionů a v Sovětském svazu 67 milionů. Ve Třetí říši pak 36 milionů Němců, k čemuž je ještě nutné připočíst přes 7,5 milionů dovezených dělníků z celé Evropy, Židů a zajatých vojáků.¹⁷⁹

10.1 Velká Británie

Britský průmysl, celkově menší než německý, prokázal pozoruhodné vzepětí sil a to zejména v době, kdy čelil Německu takřka osamocen. Ekonomika země zvýšila svůj objem během války o plných 60 %, ale civilní spotřeba klesla mezi lety 1939 a rokem 1943 překvapivě pouze o 21 %. Zvýšení válečné výroby je patrné na příkladu počtu vyrobených tanků, který vzrostl z 969 v roce 1939 na

¹⁷⁷ Itálie přešla v září 1943 na stranu Spojenců.

¹⁷⁸ ROBERTS, Andrew, *Ve Vichru války. Dějiny druhé světové války v novém pohledu*, Praha 2007, s. 633.

¹⁷⁹ BROADBERRY, Stephen, HOWLETT, Peter, *The United Kingdom: Victory at all costs*. In: HARRISON, Mark (ed.), *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, s. 57.; ROCKOFF Hugh, *The United States: from ploughshares to swords*. In: HARRISON, Mark (ed.), *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, s. 101.; HARRISON, Mark, *The Soviet Union: the defeated victor*. In: HARRISON, Mark (ed.), *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, s. 285.; ABELSHAUSER, s. 160–161.

8611 v roce 1942. Počet zkonstruovaných bombardérů narostl dokonce desetkrát, ze 758 v prvním válečném roce na 7903 v roce 1943 a množství vyrobených leteckých pum se navýšilo, zejména kvůli podpoře strategického bombardování, z 51 903 kusů počátkem války na 309 366 v roce 1944.¹⁸⁰

Zaměření Velké Británie na podporu strategických bombardovacích sil, zejména pak ve druhé polovině války, ale znamenalo, že se musela spolehnout na dodávky velkého množství ostatního armádního vybavení od Spojených států amerických. Ačkoliv Británie dokázala produkovat dostatečné množství tanků pro vybavení svých obrněných divizí, nepatřily tyto stroje k nejpodařenějším konstrukcím. Naopak je předčily jak německé, tak i americké verze, což vedlo k postupnému přezbrojení britských tankových sil na americké Shermany.¹⁸¹

Británie musela zmobilizovat veškeré své pracovní síly, v nejvyšší možné míře zapojit ženy do výroby a také je začlenit do armády; jejich podíl v ozbrojených silách byl větší, než ve všech ostatních válčících státech. Ale i přes obrovské oběti, bezpočet nouzových nařízení, omezování životní úrovně, likvidaci domácího a zahraničního kapitálu, zvýšení pracovní doby nebo i rozorání mezí za účelem snížení závislosti na dovozu potravin, by Britské hospodářství neuneslo tíhu války bez pomoci zvenčí, zejména od USA. Podíl amerických dodávek na celkovém úhrnu výroby Velké Británie postupně rostl z 11,5 % roku 1941 až na 28,7 % roku 1944. Zároveň USA dovážely přibližně 29 % britské spotřeby potravin od schválení zákona o půjčce a pronájmu v březnu 1941 až do konce války.¹⁸²

10.2 Spojené státy americké

Když Hitler vyhlásil v prosinci 1941 válku Spojeným státům americkým, pravděpodobně si neuvědomil, co bude znamenat nasazení obrovského potenciálu USA proti Německu. Spoléhal hlavně na soustředění se USA na boj

¹⁸⁰ KEEGAN, s. 214.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 215.

¹⁸² Tamtéž, s. 219.

s Japonskem v Tichomoří. Speer v rozhovorech s Gittou Serenyovou poznamenal: „Kdybych o tom všem vůbec přemýšlel, dospěl by určitě k podobnému závěru jako Hitler, totiž že Roosevelt bude mít plné ruce práce s Japonskem.“¹⁸³

Průmyslovou výrobu Spojených států amerických je ještě před válkou možné označit za největší na světě a vlivem války se její objem navíc ještě zdvojnásobil. Rychlý přechod mírového hospodářství na válečné dokázal z 18. největší předválečné armády na světě během několika let vytvořit jeden z největších a nejmodernějších válečných nástrojů. Ekonomika během jediného roku, od napadení Pearl Harboru v prosinci 1941, dokázala plně přejít na výkonné válečné hospodářství, které dokázalo dodávat veškerý materiál jak pro boj proti Japonsku, tak proti Německu a ještě udržet vysokou životní úroveň ve Spojených státech samotných, v nichž jako v jediných z prvořadých válčících zemí nebyl razantním způsobem uplatňován přidělový systém (mimo bezinu). Už v roce 1942 vyráběly USA více zbraní, než mocnosti Osy dohromady; například 47 000 letadel proti 27 000, 24 000 tanků proti 11 000, nebo šestkrát více děl a oproti Japonsku dokonce šestnáctkrát více velkých hladinových plavidel.¹⁸⁴ Spojené státy měly nejen silnější ekonomiku, ale také daleko výkonnější dělníky, než jejich váleční nepřátelé. Oproti německému byl americký dělník dvakrát výkonnější a v porovnání s japonským dokonce pětkrát výkonnější.¹⁸⁵

Masová produkce byla v mnoha oborech ve Spojených státech zavedena ještě před válkou, a to se týkalo i složité konstrukce letadel nebo automobilů. Obecně se ovšem příliš nevěřilo, že může být efektivně zavedena i v případě stavby lodí, které se dosud produkovaly v menších sériích, a jejich montáž se prováděla kompletně přímo v docích. Úspěšnou realizaci masové produkce plavidel dokazuje nejlépe příklad transportních lodí třídy Liberty. Jejich tajemství spočívalo v oddělené konstrukci velkých prefabrikovaných dílů, které se pak

¹⁸³ SERENYOVÁ, s. 302.

¹⁸⁴ OVERY, *Proč Spojenci zvítězili*, s. 202.

¹⁸⁵ KEEGAN, s. 215.

v loděnicích, stavěných jako dlouhá montážní linka směrem do vnitrozemí, svařovaly dohromady. Výroba byla i zde rozdělena na jednoduché úkony, které zvládl vykonávat i minimálně zapracovaný dělník. Na počátku programu výstavby lodí Liberty, trvalo sestavení jednoho exempláře, za použití starších výrobních technik předsériové výroby, přibližně 1,4 milionu pracovních hodin a asi 355 dní. V roce 1943, po uvedení první montážní linky do provozu, už na její výrobu potřebovali dělníci jen 500 000 pracovních hodin a 41 dní. Obdobný systém si osvojily i další loděnice a jejich produktivita se s každým rokem války zvyšovala až o 25 %.¹⁸⁶

10.3 Sovětský svaz

Sovětský svaz dokázal ještě před postupujícími Němci evakuovat většinu z ohrožených výrobních kapacit (odvezl kolem 80 % vybavení ohrožených podniků) na východ mimo dosah útočníků a velmi rychle je znovu zapojit do výrobního procesu. Například tanková výrobní linka z Charkova, převezená do Čeljabinsku na Uralu, vyrobila první T-34 pouhých deset týdnů poté, co poslední její části opustily domovské město Charkov.¹⁸⁷ Také díky úspěšně provedené evakuaci podniků a výstavbě 3500 nových továren, orientovaných většinou na zbrojní výrobu, se podařilo Sovětskému svazu během války vyrábět více zbraní, než Německo.¹⁸⁸

Ačkoliv Sovětský svaz převezl nejdůležitější vybavení z ohrožených oblastí, nemohl zabránit ztrátě surovinových ložisek. Například těžba uhlí poklesla z 151,4 milionu tun roku 1941 na 75,5 milionu tun roku 1942; za stejné období se propadla výroba oceli ze 17,9 milionu tun na 8,1 milionu tun, což způsobila ztráta ložisek a oceláren na Ukrajině. Na předválečnou úroveň se produkce uhlí a oceli vrátila až po skončení války. Sovětský svaz v porovnání s Německem dokázal vyrobit z menšího množství surovin více zbraní. Soustředil

¹⁸⁶ OVERY, *Proč Spojenci zvítězili*, s. 203–204.

¹⁸⁷ KEEGAN, s. 210.

¹⁸⁸ ROBERTS, Geoffrey, *Stalin's Wars. From World War to Cold War, 1939–1953*, s. 204.

se totiž především na zbrojní výrobu, výrazně omezil produkci spotřebního zboží a mohl počítat s dodávkami materiálu ze Spojených států a Velké Británie. Díky tomu dokázal SSSR po celou dobu války vyrábět více letadel, tanků a děl než Němci. Například roku 1944, na vrcholu německé zbrojní výroby, dokázali Sověti dokončit 40 300 letadel všech druhů (Němci 39 807), 28 693 tanků (Němci 27 300) a 122 400 děl (Němci 56 100).¹⁸⁹ Poměr základních surovin (uhlí, oceli a hliníku) potřebných k výrobě těchto zbraní, vyzníval lépe pro Německo. Sovětský svaz roku 1944 vytěžil 121,5 milionu tun uhlí, zatímco Německo 347,6 milionu tun; oceli vyrobil SSSR 10,9 milionu tun, ale Německo 25,8 milionu tun; hliníku vyprodukoval Sovětský svaz 82,7 milionu tun v porovnání s Německými 245,3 miliony tun.¹⁹⁰ Dosažené výsledky svědčí o úctyhodném mobilizačním výkonu sovětského hospodářství, ale i takřka bezohledném využívání lidí na práce v továrnách. Zároveň však Německo muselo investovat více surovin do všech ostatních sektorů výroby a nemalou část i do výstavby opevnění (zejména do konstrukce Atlantického valu).

Jak rozsáhlé ztráty musel Sovětský svaz přestát během bojů s Německem, dokládá i měnící se rozložení pracovních sil v SSSR. Před napadením Německem se do hospodářství zapojovalo 86 milionů lidí; v důsledku operace Barbarossa se tento počet snížil na necelých 73 milionů a po letní ofenzivě roku 1942 mohla sovětská ekonomika počítat pouze s 54,7 miliony lidí. Jak se situace na frontě obracela, rostl i počet občanů v hospodářství, který dosáhl 75,7 milionů na samém konci války. Největší propad mezi lety 1940–1942 zaznamenalo zemědělství a to téměř o polovinu; ze 49 milionů na 24 milionů, což představuje zejména ztráta zemědělsky velmi výnosné Ukrajiny. Obdobný pokles postihl i další odvětví, například v průmyslu se počty dělníků pohybovaly od 13,8 milionů (1940), přes 8,7 milionu (1942) na 11,6 milionu (1945). Takřka všechna odvětví

¹⁸⁹ OVERY, Richard J., *Rusové ve válce (1941–1945)*, Praha 2004, s. 196.

¹⁹⁰ Tamtéž.

v Sovětském svazu zaznamenala ztrátu pracovních sil ve srovnání s počátkem druhé světové války.¹⁹¹

Množství dodávek ze Spojených států nejenže pomohlo přestát Sovětskému svazu nejtěžší válečné období, ale umožnilo Rudé armádě stát se v mnoha směrech lepší vojenskou silou, než byl Wehrmacht a úspěšně dotáhnout válku do vítězného konce. O přepravu surovin do továren a zásob na frontu se postaralo mimo jiné i 2000 dovezených lokomotiv, 11 000 železničních vagonů a společně se 360 000 dovezenými nákladními automobily a 43 000 džípy předstihla celková mobilita Rudé armády Wehrmacht.¹⁹² Nikita Chruščov po válce prohlásil: „*Jak bychom se mohli dostat ze Stalingradu do Berlína bez dopravních prostředků?*“¹⁹³

¹⁹¹ HARRISON, s. 285.

¹⁹² ROBERTS, Geoffrey, *Stalin's Wars*, s. 205.

¹⁹³ KEEGAN, s. 218.

11 Bombardování a možnosti zastavení výroby

Racionalizaci výroby se ještě nepodařilo zcela dokončit, když citelně zesílila aktivita RAF a USAAF, jejichž cílem se stalo ničení německých měst a průmyslových podniků. Protiletadlová obrana zaměstnávala statisíce vojáků, kteří byli zapotřebí na frontě a přibližně 10 000 protiletadlových děl, kterými Němci disponovali v roce 1943. V případě využití těchto děl na východní frontě by se zdvojnásobila palebná síla německých armád proti sovětským tankům. Navíc na jejich výbavě pracovala třetina optického průmyslu a polovina elektrotechnického odvětví se musela soustředit na stavbu sítě radarů. Kvůli tomu zaostávalo vybavování pozemní armády novými modely přístrojů z těchto oborů.¹⁹⁴

11.1 Ničení přehrad

Těžký průmysl obecně je velmi náročný nejen na suroviny, ale také na elektřinu a vodu. Právě to si uvědomovalo velení RAF, a pokusilo se ochromit průmyslovou výrobu v Porúří zničením velkých údolních přehrad v Severním Porúří – Westfálsku.¹⁹⁵ Ty měly vyrábět elektřinu pro tamní průmysl, ale sloužily také jako zásobárna vody a zajišťovaly její dostatečný přísun i během suchých letních měsíců. V případě, že by se jejich zničení podařilo, došlo by v Porúřských podnicích v důsledku nedostatku chladicí vody k výpadku až 65 % produkce koksáren a vysokých pecí.¹⁹⁶

K britskému útoku došlo v noci ze 16. na 17. května 1943 s pouhými 19 bombardéry, přičemž se skupina rozdělila a jen část letky se zaměřila na velké přehrady. Nicméně se podařilo zcela vyřadit největší přehradní nádrž Möhnetalsperre. Zcela byla zničena přehradní elektrárna, téměř veškerá voda vytekla průlomem v hrázi a vzniklá povodňová vlna navíc zatopila a poškodila

¹⁹⁴ SPEER, *Erinnerungen*, s. 291.

¹⁹⁵ Jednalo se o Möhnetalsperre (objem 134 milionů metrů krychlových vody), Sorpetalsperre (71 milionů metrů krychlových) a malé Edertalsperre a Ennepetalsperre (dohromady měly 33 milionů metrů krychlových).

¹⁹⁶ SPEER, *Erinnerungen*, s. 556.

agregáty čerpacích stanic mnoha podniků, čímž zastavila jejich činnost. Obnova přehrady byla bezpodmínečně nutná, a proto nechal Speer přesunout na její opravu 7000 dělníků z Organizace Todt, původně zaměstnaných na stavbě Atlantického valu. Hráz se podařilo obnovit do podzimu 1943, díky čemuž se mohl nahromadit dostatek vody pro příští léto. Vážně narušená byla také statika Sorpetalsperre (s objemem vody 71 milionů metrů krychlových), kterou se ovšem podařilo zasáhnout pouze nad hladinou a voda z ní tudíž neunikla.¹⁹⁷

Druhá část letky se podle Speera zcela nepochopitelně zaměřila na malou přehradu Edertalsperre, která byla sice zničena, ale se zásobováním Porúří neměla nic společného. Speer se k celé situaci a rozsahu možných škod vyjádřil následovně: „*Angličané byli této noci při nasazení pouze několika bombardérů jen malý kousek od úspěchu, který by byl větší než všechno, čeho zatím dosáhli nasazením tisíců letadel.*“¹⁹⁸ Navíc se útoky s ve větším rozsahu neopakovaly, čímž RAF podle Speera promarnilo šanci na takřka celkové odříznutí Porúří od zásobování vodou a tím pádem i eliminaci centra německého zbrojního průmyslu. Ve skutečnosti opakování nebylo možné, jelikož nejvhodnější období pro útoky na přehrady bylo jen jeden až dva týdny v roce, kdy byly nádrže naplněny vodou až ke koruně, což bylo zapotřebí k protržení hráze narušené zásahem pumy. Navíc bombardovací letectvo předpokládalo, že přehrady budou po prvním útoku velmi silně bráněny.¹⁹⁹

11.2 Hamburk, operace Gomorra

Po útocích na údolní přehrady pokračovala bombardovací ofenziva proti západní části Německa. Goebbels se proto, podporován Hitlerem, začal zabývat možnostmi evakuace lidí a továren z ohrožených měst, zejména z průmyslového Porúří. Po debatě se Speerem v létě 1943 musel však od podobných koncepcí

¹⁹⁷http://www.lwl.org/westfaelischegeschichte/portal/Internet/finde/langDatensatz.php?urlID=493&url_tabelle=tab_websegmente [20. 2. 2014].

¹⁹⁸ SPEER, *Erinnerungen*, s. 294.

¹⁹⁹ HARRIS, s. 169.

ustoupit, protože přesun velkého množství podniků nebyl z hlediska transportní kapacity železnic a náhradních prostorů možný.²⁰⁰

Spojenecké bombardovací svazy se však nedařilo i přes veškerou snahu zastavit. Ničení německých měst vrcholilo operací Gomorrah, tedy pokusem o úplné zničení Hamburku. Důležité centrum válečného hospodářství s více než jedním milionem obyvatel a loděnicemi, v nichž se konstruovalo 45 % veškerých podmořských plavidel, se stalo cílem náletů mezi 25. červencem a 2. srpnem 1943.²⁰¹

Spojenecké nálety na Hamburg způsobily ve městě rozsáhlé požáry, které takřka nebylo možné uhasit. Střídavé shazování tříštivých a zápalných pum zapříčinilo splývání menších požárů ve velké, jež pak rozpoutaly ohnivě bouře. V nich se vzduch velmi rychle nasával do centra požáru, přičemž dokázal do sebe vtáhnout lidi, nebo vytrhnout celé stromy ze země.²⁰²

Podle některých popisů byly požáry ještě zhoubnější, než výbuch dvou atomových bomb v Japonsku. Téměř veškerá zařízení sloužící veřejnosti byla těžce poškozena, telefonní spojení se zhroutilo krátce po prvním náletu a po dva dny se nad městem vznášel oblak kouře, skrz který nepronikal sluneční svit. Zároveň byly těžce poškozeny i přístavní a průmyslové objekty ve městě. Dokonce i nepoškozené podniky v okrajových částech města musely zastavit výrobu, jelikož bombardování přerušilo veškeré dodávky vody, plynu a elektrické energie.²⁰³

Průmyslová výroba se v hamburských podnicích obnovovala, vzhledem k velkému poškození, poměrně pomalu. Do srpna 1943 dosahovala produkce 50 % stavu před nálety a koncem roku dosáhla 82 % celkové kapacity. Důležité zbrojní podniky se obnovovaly rychleji, například letecký průmysl se podařilo do konce roku obnovit z 91 % původní kapacity. Produkci ponorek v loděnicích

²⁰⁰ LONGERICH, s. 510.

²⁰¹ CAIDIN, Martin, *Noc, kdy zemřel Hamburg*, Olomouc 1995, s. 11.

²⁰² GILBERT, s. 511–513.

²⁰³ HARRIS, s. 184–186.

Blohm und Voss, jež představovaly jeden z hlavních cílů náletu a v nichž byly kompletně zničeny provozovny, sklady i administrativní budovy, se podařilo plně obnovit pouhé dva měsíce po náletu zejména díky velkému úsilí dělníků i nuceně nasazených pracovníků. Celkovou průmyslovou výrobu Hamburku se ale do konce války nepodařilo zcela obnovit.²⁰⁴

Speer po náletu řekl Hitlerovi, že v případě opakování útoků podobného rozsahu na šest dalších velkých měst by přivedlo německou zbrojní výrobu ke kolapsu. Na schůzce Centrálního plánování 29. července uvedl: „*Jestliže letecké útoky budou pokračovat v současných rozměrech, nemusíme za dvanáct týdnů vůbec řešit otázky, jimiž se dnes zabýváme. Pak dojde k hladkému, poměrně rychlému sjezdu z kopce dolů!*“²⁰⁵ Zničení dalších šesti měst však nebylo možné, jelikož vhodné cíle na západě Německa již byly silně poškozeny nálety z předcházejících měsíců. Zároveň však vzdálenější a téměř nepoškozená města, například Drážďany nebo Vratislav, byt nebyly možná ani z poloviny tak velká jako Hamburg, také nebylo možné zničit tak důkladně. Důvod spočíval v omezeném dosahu navigačního systému, který využívali Britové k přesným útokům na města v západní polovině Německa a zároveň krátké letní noci neumožňovaly britským bombardovacím skupinám operovat po celou dobu náletu pod příkrovem tmy.²⁰⁶

Spojencům se nepodařilo zlomit morálku Němců a jejich odhodlání stále bojovat. Události v Hamburku dokládají to, co Němci tvrdili již dříve, tedy že nálety mohou naopak spíše lid stmelit a vyvolat nový pocit jednoty a solidarity. Navzdory rozsáhlým škodám se velké množství lidí brzy po náletech vrátilo do města.²⁰⁷

²⁰⁴ LOWE, Keith, *Inferno. The Devastation of Hamburg 1943*, London 2007, s. 304 a 323.

²⁰⁵ SPEER, *Erinnerungen*, s. 297.

²⁰⁶ HARRIS, s. 191.

²⁰⁷ DESTREMAU, Christian, *Dvojitá hra*, Praha 2010, s. 270.

11.3 Kuličková ložiska

Hospodářští odborníci, s nimiž spolupracovalo britské bombardovací letectvo, doporučovali soustředit se na ničení závodů vyrábějící kuličková ložiska. Podle nich se právě výroba ložisek jevila jako zranitelné místo německého zbrojního průmyslu, jelikož se jeho produkce koncentrovala v několika málo podnicích a podle Britských poradců ji nebylo možné přesunout do podzemí, jelikož by kvalitu ložisek ovlivňovala vlhkost a prach. Centrem výroby kuličkových ložisek se nacházelo poblíž města Schweinfurt ve středním Německu, kde se soustřeďovalo 52,2 % z celkového objemu výroby kuličkových ložisek.²⁰⁸

Přerušením jejich produkce a po spotřebování rezerv by došlo k zastavení prací v tisícovkách továren, které využívaly pro konstrukci svých zbraní ložiska; například by se zcela zastavila produkce veškerých vozidel. Němci si uvědomovali, že by případné vyřazení továren ve Schweinfurtu představovalo značnou komplikaci ve válečném úsilí, ale přesun vybavení do méně ohrožených částí Němci obsazené Evropy nebo do podzemí, nebyl momentálně možný, jelikož by proces přesunu znamenal výpadek produkce na tři až čtyři měsíce.²⁰⁹ Schweinfurt představoval pro bombardovací svazy poměrně malý a vzdálený cíl, ovšem důležitost tamních podniků vedla Harrisovy poradce k závěrům, podle nichž by byli ochotni riskovat ochromení bombardovacího letectva na dva měsíce v případě, že by se podařilo zastavit produkci kuličkových ložisek.²¹⁰

Úder na továrny vyrábějící kuličková ložiska byl schválen a první rozsáhlý nálet ze 17. srpna 1943 snížil výrobu ložisek ve Schweinfurtu až o 38 %. Další velký útok se odehrál 14. října 1943, přičemž výpadek v dodávkách ložisek dosáhl 67 %. Následný nálet ale přišel se značným odstupem, který poskytl Němcům dostatek času na opravu podniků a obnovení výroby. V březnu následujícího roku v důsledku bombardování poklesla produkce až na 29 % průměrné výroby, přičemž náletům se nevyhnuly ani další závody vyrábějící

²⁰⁸ SPEER, *Erinnerungen*, s. 558.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 297–298.

²¹⁰ HARRIS, s. 234.

ložiska (ve Štýru a Cannstadtu). Spojenci ale nedokázali útočit na tyto podniky v pravidelných intervalech, čímž by postupně zcela zničili výrobní zařízení i vybavení na jejich opravu, tudíž se Němcům podařilo produkci vždy alespoň z části obnovit. Počátkem dubna 1944 ale nálety náhle ustaly, protože velitel britského bombardovacího letectva byl přesvědčen o tom, že takto důležité podniky museli Němci již dávno přemístit.²¹¹

11.4 Syntetický benzin

Německo bylo z velké části závislé na dovozu ropy z Rumunska, jelikož jimi obsazená území nedisponovala většími zásobami této suroviny. Dodávky z Rumunska ale omezovalo zaminování Dunaje, po němž se ropa do Německa přepravovala, a v srpnu 1944 o tato ložiska zcela přišli, neboť je obsadili Sověti, a Němci se museli spolehnout především na vlastní syntetickou výrobu.²¹²

Americká 8. letecká armáda bombardovala 12. května 1944 důležité závody na výrobu syntetických pohonných hmot ve středním a východním Německu a za jediný den dokázala vyřadit polovinu produkce všech chemických podniků. Spojencům se podařilo zasáhnout Německo na jednom z hospodářsky nejcitlivějších míst.²¹³

Němci si byli vědomi, jak zranitelná je jejich výroba pohonných hmot a snažili se chemické závody co nejlépe chránit. Byla vyčleněna speciální letka z Luftwaffe, která chránila chemické továrny, a zároveň se kolem nich soustřeďovalo množství těžkých protiletadlových děl; například závod v Leuně představoval pro americké letce „pevnost“, kterou obklopovalo 500 děl ráží 8,8 a 10,5 cm.²¹⁴

Následky bombardování chemických závodů z května 1944 se přesto podařilo odstranit poměrně rychle. Nálety ovšem neměly jednorázový

²¹¹ SPEER, *Erinnerungen*, s. 299.

²¹² HARRIS, s. 241.

²¹³ SERENYOVÁ, s. 479.

²¹⁴ FREEMAN, Roger A., *Bombardování říše. Spojenecká strategická bombardovací ofenzíva v Evropě*, Praha 2006, s. 142.

charakter, jako v případě útoků na přehrady, ale opakovaly se několikrát za sebou (současně byly také ničeny rafinerie v Rumunsku). Speer poznamenal, že *„naše jediná naděje na alespoň částečnou obnovu spočívala v tom, že stáhneme asi půl milionu dělníků ze zbrojní výroby a vrhneme je na obnovu hydrogenačních zařízení“*.²¹⁵

Kdyby k tomuto opatření nedošlo, pravděpodobně by poslední zásoby pohonných hmot byly vyčerpány v září 1944. Přesuny dělníků na opravu chemických závodů ovšem komplikovaly názory Hitlera a zdráhal se na opravy uvolnit dělníky z továren. Hitler totiž podle Speera nedokázal pochopit, že nemá smysl mít tanky a letadla, nebudou – li mít jednotky dostatek pohonných hmot. Ke schválení stažení dělníků na opravy poškozených závodů přistoupil Hitler až po vylodění Spojenců v Normandii 6. června 1944.

Hlavní cíle spojeneckých náletů v období od června do srpna 1944 představovala rozličná palivová zařízení, což mělo snížit celkovou produkci výrobků z ropy na polovinu. Celkem čelilo Německo během těchto tří měsíců 119 náletům, což mělo za následek akutní nedostatek pohonných hmot ve všech složkách ozbrojených sil.²¹⁶

Těžké nálety z 22. června 1944 na chemické továrny způsobily výpadek devíti desetin rafinovaného množství leteckého benzínu, jelikož denní produkce klesla z 5850 tun na 632 tun. Poškozené podniky se podařilo znovu částečně obnovit, ale další útok (21. července) způsobil pokles celkové německé produkce leteckého paliva na pouhých 120 tun denně. Zařízení chemických továren bylo velmi poškozeno a v některých případech již nešlo vůbec opravit. Kvůli tomu se průměrná produkce pohybovala kolem 10 procent plánovaného stavu. Na opravy poškozených zařízení bylo následně opět přiděleno 350 000 lidí, což

²¹⁵ SERENYOVÁ, s. 479.

²¹⁶ FREEMAN, s. 126.

vedlo k růstu produkce leteckého benzínu na 28 % (1633 tun denně) celkové kapacity německého chemického průmyslu.²¹⁷

Neustálé ničení chemických továren způsobilo kritický nedostatek benzínu koncem války. Proto armáda i přes dostatek strojů nemohla fungovat efektivně a Luftwaffe nemohla podle svých možností bojovat proti Spojencům, jelikož nebyla schopna vyslat do bojů větší množství letounů. Mnoho nových letadel bylo také z tohoto důvodu zničeno ještě na letištích.

11.5 Ochrana průmyslu před bombardováním

Ještě před budováním rozsáhlých podzemních prostor, což nařídil roku 1944 Hitler, zpracoval Willy Messerschmitt plán na ochranu svých leteckých továren před bombardováním. Toho chtěl dosáhnout decentralizací závodů, jejich rozptýlením do více továren a přemístěním výroby do podzemních bunkrů odolných proti bombardování. S malými náklady měly být upraveny existující prostory, například nečinné doly, tunely nebo jeskyně. Nově se měly vyrazit prostory ve snadno opracovatelných skalách nebo štoly z povrchu kamenolomů do nitra skály. Po zničení továrny na Messerschmitty Bf-109 ve Vídni roku 1943, jejichž denní produkce dosahovala až třiceti letadel, což představovalo údajně více než polovinu celkové německé produkce tohoto typu stíhačky, se plány na přesun výrobních zařízení začaly realizovat.²¹⁸

Řešením jak ochránit průmysl před ničivými nálety, se stal jejich přesun mimo dosah spojeneckého letectva. Velmi vhodnou oblastí se jevil Protektorát Čechy a Morava a především Sudety s loajálním německým obyvatelstvem. V této oblasti došlo k rychlému rozvoji zbrojního průmyslu, zejména letecké výroby, elektrotechniky, přesné optiky a jemné mechaniky, jejichž výpadky v produkci by se jen těžko nahrazovaly.²¹⁹

²¹⁷ SPEER, *Erinnerungen*, s. 359–361.

²¹⁸ VANĚK, Miroslav, *Diana. Továrna na smrt 1944–1945. Z historie železniční trati Brno – Havlíčkův Brod*, Brno, 2003, s. 6–8.

²¹⁹ MUSILOVÁ, Dana, *Problémy sociálně ekonomického vývoje v letech 1939–1945 v protektorátu Čechy a Morava. Část 1*. In: *Historický obzor* 3, 1992, 5, s. 149–152.

Podzemních prostor vhodných k výrobě ovšem nebylo mnoho, a tak bylo rozhodnuto i o zabrání méně využívaných nebo rozestavěných železničních tunelů. Stalo se tak například i v případě tunelu na trati mezi Havlíčkovým Brodem a Brnem, kde byl rozestavěný tunel upraven na podzemní továrnu známou pod označením Diana. Na vrcholu produkce na podzim 1944 se zde podařilo denně dokončit průměrně 8–10 Messerschmittů Bf-109 G-10. Následné obtíže se zásobováním a rozsáhlejší opravy poškozených strojů, které poničili Spojenci ještě během transportu ve vagonech, způsobily rychlý pokles výroby a její následné zastavení po příchodu Rudé armády.²²⁰

11.5.1 Podzemní továrny

O přesunu vybraných průmyslových podniků do podzemí se vedly dlouho spory. Diskutovalo se o tom, jestli má smysl budovat rozsáhlé podzemní komplexy, nebo průmysl ještě více rozptýlit a neustále opravovat poničené továrny. Ani Hitler se dlouho nemohl rozhodnout, k jaké variantě se přiklonit, ale 9. dubna 1944 nařídil Milchovi, aby začal s přípravami na stavbu podzemních leteckých továren v rámci takzvaného programu Jäger. Speer byl proti této výstavbě, považoval ji za zbytečné plýtvání silami, které by mohly být lépe využité jinde ve zbrojní výrobě. Výsledky by pak mohly být znatelné ihned a nikoliv za několik měsíců nebo let, až by se továrny podařilo zprovoznit. Plány počítaly s výstavbou tří milionů metrů čtverečných podzemních výrobních prostor, z nichž se do ledna 1945 podařilo dokončit 425 000 metrů čtverečných.²²¹

Novými výrobními prostory se staly, podobně jako v případě plánů Willyho Messerschmitta, opuštěné štoly, některé železniční tunely, pivovarská sklepení nebo jeskyně. Ne všechna pracoviště byla stejně důležitá, některé objekty sloužily jako sklady, jinde byly zřízeny rafinérie nebo v nich vznikaly součástky pro letadla, ponorky a tanky.

²²⁰ VANĚK, s. 75.

²²¹ SOFSKY, s. 189.

Pravděpodobně nejznámější podzemní továrnou se stala Dora, ležící nedaleko Nordhausenu v pohoří Harz. Původní komory pro skladování pohonných hmot se začaly již v roce 1943 přestavovat tak, aby se v nich dala vyrábět jedna ze „záračných zbraní,“ raketa V-2. Podzemí tvořily dva hlavní dvojkolejné tunely o délce přibližně 1800 metrů a šířce 11 metrů. Spojovalo je 46 příčných hal, v nichž probíhala výroba a montáž. Délka celého podzemního komplexu přesahovala na konci války 12 kilometrů, přičemž objekt ještě nebyl zcela dokončen. Kromě montážní linky na výrobu raket V-2 se uvnitř nacházely i kanceláře, dílny a další provozní sekce. Postupně byla do Dory přesunuta také výroba motorů pro střely V-1. V Doře se za celou válku podařilo dokončit přibližně 6000 raket V-2, ačkoliv ne všechny byly operačně použity a navíc se jich zejména z počátku nepodařilo úspěšně odpálit v důsledku konstrukčních chyb a poruch.²²²

Toto místo nazývali mnozí vězni, nebo i návštěvníci z řad vysoce postavených nacistů peklem na zemi. Lidé zde žili v nepředstavitelně krutých podmínkách, byli nuceni bydlet z počátku celé dny pod zemí, kde spali na holé zemi. Jejich životní podmínky, ačkoliv se je Speer snažil napravit vybudováním barákového tábora na povrchu, vedly k obrovským ztrátám na životech, jež překročily 20 000 z celkového počtu 60 000 vězňů. Speerovi však nešlo o zlepšení života vězňů, chtěl jen tímto krokem pozvednout efektivitu práce na stavbě a výrobě raket.²²³

Výstavbu dalších podzemních továren měli mimo jiné provádět i maďarští Židé. Sauckel, odpovědný za jejich získání, odeslal do Německa za tímto účelem celkem 100 000 lidí. První transporty přivezly takřka výhradně ženy, děti a starce. Speer se proto rozhodl zajistit pracovní sílu vydáním rozkazu, podle něhož bylo 90 000 „dobrovolných“ pracovníků z Polska a Ukrajiny pod různými

²²² <http://www.v2rocket.com/start/chapters/mittel.html> [28. 2. 2014].

²²³ UNZEITIG, Josef Ivo, *Dora*, Ostrava 1988, s. 34.

záminkami pozatýkáno a následně odesláno do koncentračních táborů, odkud se rozváželi na jednotlivá stavenišť podzemních továren programu Jäger.²²⁴

Součástí programu se stala i výstavba šesti podzemních továren, přičemž každou z nich měla tvořit výrobní plocha o 90 000 metrech čtverečných. Xavier Dorsch po rozhovoru s Hitlerem slíbil jejich dokončení do šesti měsíců, což bylo samozřejmě krajně nereálné. Speer stále odporoval jejich výstavbě, což dal jasně najevo Hitlerovi v dopise z 19. dubna. V něm uváděl, že při současných podmínkách války si mohlo Německo dovolit jen opravy poškozených továren bombardováním a ne výstavbu takto rozsáhlých komplexů. Hitler ovšem nevyslyšel Speerovy námitky a nadále prosazoval výstavbu podzemních prostorů. Speer právě tehdy, i v souvislosti s počátkem uplatňování taktiky spálené země, začal měnit svůj pohled na celou válku i na Hitlera. Podle Speerových slov se jeho zájem nesoustředil jen na továrny, ale i na osudy lidí a „poprvé po letech mu před očima náhle vyvstal obraz fyzické zkázy – ne budov, ale lidí“.²²⁵ Z těchto důvodů hodlal Speer podat demisi.

Hitler považoval „svého“ ministra zbrojení za nepostradatelného a Erhard Milch na Hitlera dokonce vyvíjel nátlak, aby Speera udržel v úřadu, jelikož bez něho by se průmyslová výroba brzy zhroutila. Hitler jeho názor sdílel a pokusil se obnovit „přátelské“ vztahy ke Speerovi, kterému nechal prostřednictvím Milcha vzkázat, jak moc si ho cení a že jejich vzájemný vztah zůstal nezměněn. Spor se tak podařilo urovnat a Speer si vymínil obnovení předešlých poměrů.²²⁶

Do podzemí se ve skutečnosti podařilo přesunout jen minimální množství z celkového objemu výroby. I kdyby se podařilo ukrýt sebevětší množství výrobních zařízení do podzemí, Spojenci by pravděpodobně našli způsob, jak jejich výrobu ochromit. Například tím, že by do nich zatarasili přístup, nebo zcela zničili komunikační síť.²²⁷

²²⁴ SERENYOVÁ, s. 469.

²²⁵ Tamtéž, s. 475–476.

²²⁶ SPEER, *Erinnerungen*, s. 351.

²²⁷ HARRIS, s. 265.

11.6 Zničené hospodářství

Lze konstatovat, že spojeneckým bombardovacím svazům se dařilo likvidovat německou válečnou ekonomiku až od druhé poloviny roku 1944, což bylo dáno hlavně rozsáhlým ničením palivových zařízení a dopravní infrastruktury.

Průmysl přestal v této době pokrývat ztráty armádního vybavení, nedostatečné dodávky oceli v důsledku bombardování způsobily pokles produkce munice a od listopadu se rapidně snižovaly dodávky uhlí, jehož naprostý nedostatek trval od prosince 1944 až do konce války. Současně byly vyčerpány poslední zásoby plynu a pohonných hmot. Na druhou stranu stále stoupla výroba protiletadlových děl, ale pouze na úkor stíhacích letadel. Za tímto účelem byly také omezeny dodávky velkorážních děl pro Wehrmacht, což se podepisovalo na jeho bojové síle.²²⁸

Německý průmysl, ministerstvo zbrojení, majitelé společností a dělníci vyvíjeli nezměrné úsilí, aby byli schopni stále plnit objednávky ozbrojených sil i během zimy a na počátku roku 1945. Přes tyto snahy znamenaly účinky bombardování snížení výroby tanků o 35 % (produkce v lednu dosáhla jen 1258 kompletních strojů), letadel o 31 % a nákladních automobilů o 42 %. Podle Speera představovalo vítězství spojeneckých bombardérů pro Německo největší ztracenou bitvu války.²²⁹

Během poválečných výsledků prohlašoval Speer, že až na podzim 1944 bylo německé hospodářství nezvratně poškozeno, zejména kvůli systematickému ničení dopravní infrastruktury a komunikací.²³⁰ Nicméně strategické bombardování nikdy nedosáhlo svého vytčeného cíle, kterým bylo ukončení konfliktu naprostým zničením protivníkovy válečné ekonomiky bez nutnosti porazit jeho armádu v poli, ačkoliv v posledních měsících války bylo bombardovací letectvo na nejlepší cestě tento cíl splnit.²³¹ Německá města a

²²⁸ KERSHAW, Ian, *Konec. Německo 1944–1945*, Brno 2013, s. 178.

²²⁹ HUGHES, MANN, s. 150.

²³⁰ KERSHAW, s. 177 a 180.

²³¹ FREEMAN, s. 158.

podniky velmi utrpěly účinky bombardování. Na jejich alespoň částečnou obnovu byly nasazeny miliony dělníků a nuceně nasazených pracovníků, ale mnohé budovy se nepodařilo ani po skončení války obnovit. V důsledku spojeneckého bombardování zahynulo po celé okupované Evropě více než 500 000 lidí.²³²

²³² RIGOLE, s. 68.

12 Vybavení a technika

Pokročilý německý výzkum se v mnoha směrech jevil jako potenciální zdroj nových zbraní, které by mohli nacisté využít zejména koncem války. Před druhou světovou válkou byly výzkumy nacisty hojně dotovány, ale v letech 1941 a 1942 se mnoho projektů zastavilo, jelikož se předpokládalo, že válka brzy skončí a vyvíjené zbraně nebudou zapotřebí. Mnohé z těchto projektů byly obnoveny po porážkách u Stalingradu a Kurska, kdy Německo hledalo zbraň, která by umožnila rychlé vítězství ve válce. Někdy se je jen shodou okolností nepodařilo dokončit, některé nepřešly ještě do sériové výroby a nebyly tudíž nijak výrazně rozšířeny, ačkoliv jejich použití ve větším rozsahu mohlo přinejmenším ztížit dobývání Německa a prodloužit válku. Na druhou stranu mnoho projektů, někdy i těch nejobyčejnějších, skončilo naprostým nezdarem.

Neúspěchem skončil například pokus o levnější výrobu základního vybavení většiny příslušníků ozbrojených sil – uniforem pěších jednotek. Snaha o úsporu materiálu vedla k použití znovuzpracované vlny a přidání tehdy poměrně primitivních umělých vláken, zvláště viskózního hedvábí. Celý oděv kvůli použitým látkám v zimě vojáka nezahřál, většinou dlouho nevydržel a zvláště problematickým se stal v případě navlhnutí. Velmi rychle se nasákl vodou, jeho nositel se mohl brzy podchladit a navíc svlékání v tomto stavu vedlo k odpadávání knoflíků i s kusy látky, ke kterým byly přišity.²³³

Hitler žil ve druhé polovině války stále častěji vzpomínkami, vracel se během nočních monologů do dávné minulosti, odvolával se na již překonané zkušenosti z první světové války a obdobně se odvíjel i jeho zájem o nové zbraně. Nedokázal pochopit význam radaru, štěpení atomu a možnou sílu atomové bomby, nedocenil význam naváděných střel země – vzduch a výrazně zbrzdil zavedení Me-262 do sériové výroby.²³⁴ Po skončení bojů se většina

²³³ MILANO, Vince, CONNER, Bruce, *Normandiefrent. D-Day to Sain-Lo trough German Eyes*, Stroud 2011, s. 312.

²³⁴ FEST, Joachim, *Hitler. Kompletní životopis*, Praha 2008, s. 624.

mnohdy zcela převratných návrhů a plánů dostala do rukou vítězných mocností, které ve výzkumu pokračovaly a využily je k výrobě vlastních zbraní.

12.1 Tanky a samohybná děla

Jedny z neznámějších nových zbraní, dokončených v polovině války, se staly tanky typu PzKpfw V. Panther a PzKpfw VI. Tiger. Vyvíjeny byly do jisté míry jako reakce na těžké sovětské tanky, s nimiž se do té doby vyráběné německé stroje mohly jen těžko srovnávat. Hlavní úlohu během jejich plánování vzal na sebe Hitler, což se ve výsledku projevilo tak, že namísto strojů vhodných pro snadnou masovou výrobu se z nich staly velké a složité stroje.²³⁵ Vývoj a první bojové nasazení bylo ale uspěchané a v případě Tigerů i naprosto nevhodné, neboť Hitlerem špatně zvolený prostor zapříčinil zničení všech šesti tanků bez možnosti prověření jejich útočných kvalit.²³⁶ Nejdůležitější roli měly oba druhy nových tanků sehrát během operace Citadela, bitvy u Kurska. Kvůli dodávkám těchto nových strojů byla operace dva měsíce odkládána, během nichž Sověti vybudovali kolem „výběžku“ neproniknutelný systém zákopů, minových polí a protitankových baterií. Panthery navíc trpěly častými poruchami kvůli nedostatečnému odzkoušení všech součástí, a proto mnoho z nich ani do bojů nezasáhlo.²³⁷

Výroba Pantherů a Tigerů byla pochopitelně technicky i materiálně náročnější, než výroba starších verzí. Jednalo ovšem o pokročilejší a účinnější zbraně, než stěžejní tank německých tankových divizí PzKpfw IV. Na druhou stranu se ovšem právě tank Pz IV. vyráběl po celou dobu války, byť s četnými inovacemi a vylepšeními. Kvůli technické náročnosti se Pantherů a Tigerů vyrábělo v porovnání s Pz IV. relativně málo a většinou během bojových operací jen doplňovaly starší a lehčí tanky.²³⁸

Německé tankové síly se v průběhu války velmi změnily. Předválečné modely lehkých a středních tanků, vyznačující se rychlostí potřebnou pro

²³⁵ OVERY, *Proč spojenci zvítězili*, s. 226.

²³⁶ CROSS, s. 54.

²³⁷ MANSTEIN, s. 410.

²³⁸ VÁLKA, Zbyněk, *Utajená Třetí říše*, Věrovaný 2006, s. 203.

provádění průniků do hloubky nepřátelského území v rámci bleskové války, byly postupně nahrazovány stroji s masivnější konstrukcí a silnějšími zbraněmi, což si pochopitelně vybralo daň na jejich rychlosti. Částečně ovlivnily strukturu německých obrněných sil i Hitlerovy příkazy na vývoj a výrobu těžkých tanků.

Hitlerova touha po nových a větších strojích společně s neznalostí limitů ničené ekonomiky vyústily ve vývoj tanků PzKpfw VI. Ausf. B Königstiger a PzKpfw VIII. Maus, jejichž nákladná stavba odčerpávala značnou část průmyslové kapacity Německa. Vrcholem Hitlerových nereálných představ se stal projekt Ratte, tedy pozemního „monitoru“ s hmotností 1000 tun osazeného dvojicí křížníkových děl ráže 28 cm a s osmi motory o celkovém výkonu dosahujícího 16 000 koňských sil.²³⁹

Za účelem úspory materiálu se zároveň začala vyrábět různá samohybná děla a stíhače tanků, které se ve druhé polovině války na frontách u tankových divizí objevovaly stále častěji. Dosud uplatňovaná priorita výroby středních a těžkých tanků²⁴⁰ se převážila ve prospěch levnějších a konstrukčně většinou méně náročných samohybných děl. Roku 1942 se ještě vyrobilo více tanků než samohybných děl (v poměru 2:1), ale již následující rok se situace změnila a produkce samohybných děl o několik set kusů předstihla dodávky tanků, kterých bylo v tomto roce vyrobeno okolo 6000.²⁴¹

Samohybných děl se vyrábělo mnoho typů, z nichž některé byly i přes svoji mohutnost a pancéřování méně úspěšné, což byl případ i SdKfz 184 Ferdinand. Tento stíhač tanků, ačkoliv byl vybaven velmi účinným kanonem PaK 43/2 L/71 ráže 8,8 cm a pancéřováním silným až 200 mm, se stával překvapivě snadnou kořistí pro nepřátelskou pěchotu, jelikož jeho první verze nedisponovaly ani jedním kulometem.²⁴²

²³⁹ VÁLKA, *Utajená Třetí říše*, s. 205.

²⁴⁰ Výroba lehkých tanků téměř ustala.

²⁴¹ FRANCEV, Vladimír a kol., *Hetzer. Jagdpanzer 38*, Praha 2001, s. 4.

²⁴² <http://www.achtungpanzer.com/panzerjager-tiger-ferdinand-elephant.htm> [20. 3. 2014].

Během operace Zitadelle, kde byl poprvé použit v boji, se právě chybějící kulomet, který sloužil zejména k udržení nepřátelské pěchoty v uctivé vzdálenosti, stal důvodem, proč ztráty tohoto zdánlivě nezničitelného stroje rychle narůstaly. Ačkoliv byl schopen díky svému pancéřování proniknout do nepřátelských linií, nedokázal účinně eliminovat pěchotu, která jej pomocí náloží znehybnila (nebo se zastavil v minových polích) a pak zlikvidovala. Pozdější verze Sd.Kfz 184 se po této chybě již standardně vybavovaly kulometry.²⁴³

Výroba strojů Ferdinand a jejich nástupce zvaného Elefant byla ovšem velmi nákladná, a proto se také přistoupilo k výrobě lehčích verzí stíhačů. Jednalo se například o Jagdpanzer 38(t) Hetzer. Byl nepoměrně lehčí (vážil kolem 16 tun), než 65 tunový Ferdinand, ovšem disponoval odolnější pouze čelní stěnou (síla pancíře dosahovala 60–80 mm) a jeho hlavní zbraní se stal kanon PaK 39 L/48 ráže 7,5 cm.²⁴⁴

Hetzerů se podařilo dokončit více než SdKfz 184 (v evidencích se uvádělo přibližně 90 kusů převzatých armádou), jelikož nebyl tak materiálově a časově náročný. Zároveň se mohl konstruovat i v závodech, které nebyly vybaveny přístroji na konstrukci velkých a těžkých strojů. Jednalo se například o podniky Bömische Mährische Maschienenfabrik, (ČKD Praha) a Skoda – Werke. Sériová výroba započala v Praze v dubnu 1944 a celková plánovaná produkce obou společností měla dosáhnout, počínaje březnem 1945, postupně až na 1000 kusů měsíčně. Plánovaná výroba ovšem nebyla i kvůli náletům dodržena a celkem se podařilo do konce války vyexpedovat přibližně 2800 strojů.²⁴⁵

12.2 Letadla

Koncem druhé světové války probíhal v Německu výzkum a vývoj mnoha pozoruhodných letounů, které by teoreticky mohly zvrátit převahu ve vzduchu ve prospěch Luftwaffe, nebo alespoň způsobit spojeneckému bombardovacímu

²⁴³ <http://worldatwar.eu/index.php?esid=35172f0a60b778777ee3e53d04738ee7&lang=12&refcode=0&location=article&articleid=68&categoryid=2&searchstring=> [20. 3. 2014].

²⁴⁴ <http://www.panzernet.net/panzernet/stranky/stihace/hetzer.php> [20. 3. 2014].

²⁴⁵ FRANCEV, s. 5, 8 a 43.

letectvu těžké ztráty. Výsledky mnoha pokusů byly často rozporuplné, někdy končily smrtí testovacích pilotů a mnoho plánů nebylo vůbec realizováno, a to ani ve formě sestavení prototypu nebo modelu. Některé se ovšem podařilo úspěšně otestovat a zahájit sériovou výrobu. Jelikož se často jednalo o zcela novou technologii, její spolehlivost nebyla mnohdy dostačující, nebo se výroba a vývoj výrazně prodlužovaly vinou různých zásahů vedení nebo předčasným zahájením sériové výroby v době, kdy ještě nebyly zcela vyřešeny všechny drobné konstrukční chyby, které vedly k četným poruchám a nehodám.

12.2.1 Messerschmitt Me-262

Pravděpodobně největším přínosem pro německé vzdušné síly, i když opožděným a málo početným, se stal stíhací letoun Messerschmitt Me-262. Díky proudovým motorům překonával rychlost 800 km/h, čímž převyšoval všechny ostatní stíhače své doby. O jeho zavedení do sériové výroby bylo rozhodnuto již 2. června 1943 poté, co velitel stíhacího letectva Adolf Galland přesvědčil Göringa o schopnostech a možnostech nového stroje. Hitlerovi byl Me-262 předveden 26. listopadu 1943. Hitler však přednesl „návrh“, zda – li by byl letoun schopen nést bomby.²⁴⁶

V Hitlerových představách měl Me-262 vybavený pumami zdecimovat vylodující se spojenecké jednotky, ale v době skutečné invaze do Normandie ještě nebyl žádný stroj uzpůsoben k tomuto úkolu. Další vývoj letounu narušilo Hitlerovo rozhodnutí (krátce po vylodění Spojenců) okamžitě přestavět Me-262 do podoby rychlého bombardéru. Nenechal se od tohoto záměru odradit ani odborníky v oblasti konstrukci letadel, ani Speerem nebo Göringem.²⁴⁷

Takřka hotový stíhač proto nebyl zaveden do výroby v době, kdy mohl ještě ohrozit spojenecké bombardovací svazy. Do března 1945 se podle rozkazu vyvíjel jako bombardér a s produkcí tohoto stroje jako stíhače se prozatím nepočítalo. Hitler ovšem koncem války znovu změnil své rozhodnutí a nechal

²⁴⁶ BALOUS, Miroslav, RAJLICH, Jiří, *Messerschmitt Me 262*, Praha 1995, s. 10–13.

²⁴⁷ SPEER, *Erinnerungen*, s. 372 a 452.

vyrábět Me-262 jako stíhací letoun (od března 1945). Tím tedy přiznal svoji chybu, jejíž vinou se bojové nasazení stroje zpozdilo o rok a půl.²⁴⁸

Turbínové stíhače obecně nebyly plněny obvyklým leteckým benzinem, ale speciální směsí (podřadnější kvality oproti leteckému benzínu) vyráběnou v chemických závodech. Mohly by proto ještě operovat déle než obvyklé vrtulové stíhačky, jelikož na podzim 1944 byly přednostně ničeny rafinerie. Spojenecké útoky na chemický průmysl a hlavně na dopravní síť ovšem způsobily, že Němci nebyli schopni vyrábět dostatek ani tohoto druhu paliva, tudíž ani Me-262 nemohl významněji zasáhnout do bojů v poslední fázi války.²⁴⁹

12.2.2 Vrtulník Fa-223

Takřka neuvěřitelně dlouhé průtahy a zásahy bombardovacího letectva brzdily výrobu a použití mnohdy převratných zbraní. Jedním z příkladů byl také první německý vrtulník označovaný později jako Fa-223.

Již ve 30. letech sestrojil inženýr Heinrich Focke první provozuschopný vrtulník s označením Fw-61. Tento stroj, ve vojenské verzi označovaný jako Fa-223, prodělal první letové zkoušky v srpnu 1940 a vzápětí obdržela firma Focke – Achgelis Co. GmbH objednávku na prvních 100 kusů. Na počátku června 1942 byl podnik, kde se již začínaly sériově vyrábět vrtulníky, takřka zcela zdevastován britským náletem, přičemž zničeno bylo i prvních deset kompletních strojů, materiál pro další výrobu a tři čtvrtiny výkresové dokumentace. Produkce se pak přesunula a rozptýlila do menších podniků a další vrtulník se podařilo dokončit až v únoru 1943.²⁵⁰ Výroba i přes svůj potenciál zůstala nadále okrajovou záležitostí, jelikož se Hitler zaměřoval spíše na podporu stíhacích letounů Me-163 a Me-262. Až v červenci 1944 dostala společnost zakázku na výrobu 30 kusů vrtulníku Fa-223, ale krátce po začátku sériové výroby (15. června 1944) se

²⁴⁸ EVANS, s. 671–672.

²⁴⁹ HARRIS, s. 247.

²⁵⁰ http://www.aviastar.org/helicopters_eng/focke_drache.php. [24. 2. 2014].

hlavní konstrukční haly v Laupheimu staly terčem spojeneckého náletu. Další úder 19. července 1944 výrobní zařízení a haly zcela zničil.²⁵¹

Sedm dokončených strojů podrobila Luftwaffe náročným testům v Alpách, jež absolvovaly bez větších obtíží, jelikož zvládaly kolmý start a zcela klidné stání ve vzduchu. Tehdy si vedení německých vzdušných sil uvědomilo potenciál vrtulníků, jež mohly poměrně snadno zásobovat obklíčené jednotky a podporovat je ze vzduchu, načež si objednalo sérii 3000 strojů. Na podzim roku 1944 se ovšem dokončení celé zakázky jevílo jako nereálné vzhledem k ničení infrastruktury a nedostatku surovin, a proto Jägerstab zastavil další vývoj vrtulníku a převedl část zaměstnanců do továren Messerschmitt v Regensburgu.

Vedení Jägerstabu však zanedlouho změnilo své rozhodnutí a v prosinci 1944 se znovu začalo vyrábět, přičemž nyní zakázka zahrnovala 300 kusů, jež měly být dodány do prosince následujícího roku. Hlavní část výroby a kompletace součástí se přesunula do Rabštejna u České Kamenice, kde byla chráněna před případným náletem jednak vzdáleností od letišť kontrolovaných Spojenci a jednak částečným přesunutím kompletace strojů do podzemí. Suroviny a materiál se v poslední fázi války zajišťovaly velmi obtížně a firma neměla větší zásoby na další pokračování výroby, kvůli čemuž se podařilo do odchodu Němců 8. května 1945 dokončit pouze tři vrtulníky Fa-223.²⁵²

12.2.3 Junkers Ju-87

Mimo vývoj zcela nových typů letadel se Němci snažili jiným způsobem využít stávající a pozvolna zastarávající techniku, která již nebyla schopna plnit své předešlé úkoly. Příkladem může být letoun Junkers Ju-87, vyvíjený již v polovině 30. let. Tento stroj se stal jedním z klíčových nástrojů taktiky Blitzkriegu, v jejímž rámci prováděl útoky na opěrné body nepřítele a přímo podporoval postup

²⁵¹ <http://www.luftarchiv.de/index.htm?/hubschrauber/fa223.htm>. [24. 2. 2014].

²⁵² JOZA, Petr, *Rabštejnské údolí. Historie průmyslové výroby a koncentračních táborů v Rabštejně u České Kamenice*, Děčín 2002, s. 76–79 a 127.

čelních jednotek. Nejlépe se osvědčil v bojích v Polsku a ve Francii, ale během operace Barbarossa již začínal zastarávat.²⁵³

Z důvodu rozvoje lehkého sovětského protiletadlového dělostřelectva v letech 1942–1943 se Ju-87 stal neúčinným a snadno sestřelitelným kvůli své nízké letové rychlosti. Vedení Luftwaffe z tohoto důvodu hledalo možnosti jeho dalšího uplatnění. Poměrně účinnou se stala jeho přestavba na „tankovou stíhačku,“ což spočívalo především v osazení střemhlavého bombardéru dvěma 3,7 cm kanony s wolframovou municí. JU-87G útočil na tanky těsně při zemi a díky vysoké rychlosti střely pro něho nebyl problém probít pancíř tanku T-34. Stroj samotný ale nadále zůstal příliš pomalý a v boji s protivníkovými stíhačkami neměl šanci uspět.²⁵⁴ Nové uplatnění letounu tedy nebylo příliš úspěšné a se zhoršující se situací Německa bylo rozhodnuto o zastavení výroby Junkersu Ju-87 a vzniklé kapacity byly převedeny na výrobu stíhacích letadel.

Do ukončení produkce v září 1944 se podařilo dokončit celkem 5 700 kusů všech modelových variant.²⁵⁵

12.3 Raketa V-2 A4

Raketový výzkum sahal hluboko do předválečných let, neomezoval se tedy jen na období nacismu. Na vývoj raket měl režim a zejména Hitler značný vliv, jelikož se tyto zbraně jevily jako perspektivní a těšily se Hitlerově oblibě. Po vítězstvích v roce 1940 se ovšem mnoho projektů, zaměřených spíše na obranu, omezovalo. Mimo zájem vojenských špiček se dostal také projekt rakety V-2, ale pod tlakem spojeneckých úspěchů byl v polovině války znovu plně obnoven její vývoj.²⁵⁶

Celý projekt řídil generál Walter Dornberger, ale největší podíl na její konstrukci měl Werner von Braun. Téměř neomezené technické možnosti a

²⁵³ <http://militaryhistory.about.com/od/worldwariiircraft/p/World-War-II-Junkers-Ju-87-Stuka.htm> [27. 3. 2014].

²⁵⁴ MASSON, s. 215.

²⁵⁵ <http://www.wwiivehicles.com/germany/aircraft/dive-bomber/junkers-ju-87-stuka.asp> [25. 3. 2014].

²⁵⁶ VÁLKA, Zbyněk, *Tajné zbraně Třetí říše*, Olomouc 2001, s. 24–27.

dostatečné finanční zajištění přispívaly k poměrně rychlému vývoji prvních variant budoucích zbraně odplaty. Díky tomu mohla úplně první raketa V-2 vzlétnout nad základnu v Peenemünde již v říjnu 1942. Rozhodnutí o sériové výrobě padlo v květnu 1943, ale než se započalo s hromadnou produkcí, bylo zapotřebí provést značné množství konstrukčních změn, aby se rakety mohly konstruovat rychle a ve velkých sériích. Britská špiónážní služba sledovala vývoj nové rakety, načež bylo kvůli obavám z vyvinutí opravdu převratné zbraně rozhodnuto o zničení výzkumného střediska v Peenemünde. Útok provedlo bombardovací letectvo 17. srpna 1943, krátce před spuštěním hromadné produkce rakety V-2.²⁵⁷

Rozsáhlé škody, zničení výrobních zařízení a části technické dokumentace donutilo Němce k přesunu dalších pokusných odpalů do výcvikového prostoru SS poblíž vesnice Blizna na území dnešního Polska. Také výroba raket V-2 se přesunula mimo Peenemünde a, jakožto velmi důležitá zbraň, se její konstrukce měla odehrávat na bezpečném místě, kde nehrozilo opětovné narušení výroby. První objednávku na dodání 12 000 kusů přijala 12. října 1943 společnost Mittelwerke, která se měla stát hlavním dodavatelem raket pro armádu. Celková částka, kterou za objednanou sérii mělo Německo zaplatit, se vyšplhala na 480 milionů Marek, což znamená, že cena jednoho kusu se pohybovala okolo 40 000 Marek.²⁵⁸

Kompletace raket se odehrávala v podzemní továrně Dora od ledna 1944, kdy ještě probíhaly letové zkoušky, kvůli čemuž se mnoho částí modifikovalo ještě během výroby, což způsobovalo zpoždění v dodávkách. Mnoho součástí raket, zejména na v první polovině roku 1944, kvůli tomu nakonec skončilo ve šrotu. Celková lednová produkce raket čítala 50 kusů a během jednoho roku stoupla až na 920 (v lednu 1945), což představovalo vrchol produkce, ačkoliv Hitler požadoval od října 1944 měsíční produkci 5000 raket V-2.²⁵⁹ Hitlerovy

²⁵⁷ PELLING, Henry, *Winston Churchill*, Praha 2006, s. 534.

²⁵⁸ WOJEWODZKI, Michał, *Akce V-1, V-2*, Praha 1981, s. 142 a 162.

²⁵⁹ EWANS, s. 662.

původní požadavky z února 1943 činily 1000 vypálených letounových střel a raket²⁶⁰ za jediný den, přičemž postupně se měl tento počet vyšplhat až na 5000 odpalů. Do konce války se podařilo dokončit 6021 raket V-2, z nichž se podařilo úspěšně vystřelit přibližně 60 %, protože neustále trpěly mechanickými, materiálovými a technickými závadami a několik z nich také sabotovali vězni, kteří je konstruovali. Polovina z nich byla odpálena na Londýn, ostatní na různá města v západní Evropě po jejich osvobození Spojenci.²⁶¹

Goebbels vkládal do projektu V-2 velké naděje, spoléhal na ně jako na zázračné zbraně, které skutečně mohly změnit průběh války. Neustále o nich rozmlouval se Speerem, který mu k jeho nelibosti musel několikrát sdělit, že se vývoj zpožďuje. Goebbels možná přesvědčil sám sebe o účinnosti raket V-2 ještě před tím, než došlo k prvním odpalům. Výsledky ovšem nebyly takové, jaké si představoval on nebo Hitler a frekvence odpalovaných raket nedosahovala takových hodnot, jaké všichni očekávali.²⁶²

I přes nesporný technický význam rakety V-2 byl její bojový význam poměrně malý. Její existence byla spíš důležitější pro morálku Němců, kteří se upínali koncem války k nasazení očekávaných nových zbraní, než aby mohla způsobit zvrát ve válce. Brity více než rozsah škod způsobených dopadem balistické střely deprimovala skutečnost, že proti této zbrani neexistovala účinná obrana. Rakety sice napáchaly velké škody, při nichž zahynulo v Anglii, Francii a Belgii přibližně 7 000 lidí, ale jejich výroba si společně s úpravami podzemní továrny vyžádala až 20 000 obětí.²⁶³

Ironií osudu právě vývoj rakety V-2 a strach Británie a Spojených států z jejich účinků podpořil tyto velmoci ve snaze o spuštění vlastních programů vývoje nové a rozhodující zbraně – atomové bomby.²⁶⁴ Zároveň jakousi obětí

²⁶⁰ Jednalo se o letounové střely V-1 a rakety V-2.

²⁶¹ UNZEITIG, s. 33–34.

²⁶² GOEBBELS, s. 108, 155, 173.

²⁶³ VÁLKA, *Tajné zbraně Třetí říše*, s. 29.

²⁶⁴ Obavy spojenců pramenily z možnosti vyvinutí atomové bomby Německem. Raketa V-2 mohla být teoreticky upravena pro nešení jaderné hlavice.

vývoje velkých raket představovaly některé projekty, jejichž strategický potenciál by byl pravděpodobně daleko větší. Jednalo se například o raketu země – vzduch zvanou Wasserfall, která byla schopna ničit těžké americké bombardéry. V-2 ovšem těžila z Hitlerovy osobní podpory a jelikož se zdrojů pro oba projekty nedostávalo, bylo jasné, jaké zbraň byla upřednostněna. Podle americké analýzy stály projekty V-1 a V-2 celkem 5 bilionů Marek. Za takovouto sumu se dalo pořídit až 24 000 letadel.²⁶⁵

12.4 Bojové plyny

Produkce bojových plynů představovala často opomíjenou stránkou německého hospodářství. Soustřeďovala se v menších podnicích, které zůstaly Spojencům dlouho utajeny a naplno pracovaly až do listopadu 1944. Nejničivějšími bojovými plyny vyvinutými v Německu se staly sarin a tabun.²⁶⁶ V době druhé světové války proti nim neexistovala žádná spolehlivá ochrana, byly schopné dostat se i pod plynovou masku a po zásahu umírala oběť během několika vteřin či minut. Na podzim roku 1944 se Goebbels a Ley snažili přesvědčit Hitlera k jejich bojovému nasazení, avšak neúspěšně.²⁶⁷

Hitler nebyl ochoten použít bojové plyny, které by představovaly pravděpodobně účinný bojový prostředek schopný citelně zasáhnout spojenecké pozemní síly, nejspíše kvůli zážitkům z první světové války. Přesto rozhodl o urychlení výroby plynových masek a připustil, že kdyby se k použití sarinu či tabunu přece jen odhodlal, bylo by to pouze na východní frontě. Speer si velmi dobře uvědomoval možnosti a účinnost bojových plynů, ale předpokládal, vzhledem k Hitlerovu postoji, že k jejich použití nikdy nedojde. Přesto raději v jednom z memorand uvedl patrně záměrně mylnou informaci o nedostatku kyanidu a metanolu, z nichž se oba plyny vyráběly, načež se rozhodl

²⁶⁵ OVERY, *Proč spojenci zvítězili*, s. 249. TOLAND, John, *The Last 100 Days. The Tumultuous and Controversial Story of the Final Days of World War II in Europe*, New York 2000, s. 11.

²⁶⁶ WALTERS, Guy, *Did Nazi scientist save Britain from Hitler's deadly gas than could have killed millions?* In: Daily Mail, 7. 7. 2010.

²⁶⁷ SERENYOVÁ, s. 552.

jejich dodávky přesunout do zdravotnictví. Výrobu sarinu s tabunem v listopadu 1944 zastavil, ačkoliv mu Hitler nařídil pravý opak.²⁶⁸

²⁶⁸ SERENYOVÁ, s. 523.

13 Úpadek hospodářství

Pokračování racionalizace výroby spočívalo v roce 1944 ve zjednodušení dosud vyráběných zbraní, zároveň však měla být zachována jejich vysoká kvalita. Současně se redukoval počet produkovaných druhů zbraní, jimiž měly být vybaveny všechny složky armády. Například došlo ke snížení typů děl: u protitankových z dvanácti na jediný, u protiletectvých z deseti na dva, u ostatních typů kanonů z šestadvaceti na osm, tanků a jiných dopravních prostředků se mělo z osmnácti přejít na výrobu sedmi typů. Takto mělo být dosaženo ještě vyšších výrobních výsledků zbrojního průmyslu standardizací jednotlivých zbraní a případným jednodušším přesměrováním součástí od subdodavatelů ke konečnému zhotoviteli, avšak sílící bombardovací ofenziva Spojenců neumožnila celý proces dokončit.²⁶⁹

Techničtí odborníci, jež s sebou Speer pravidelně bral na porady u Hitlera, byli později v celku pravidelně zváni na jednání již nezávisle na něm. Možná měli vyvolat dojem nějaké cílevědomosti během plánování nebo jednoty ve společných záměrech, protože veškeré jejich návrhy a rady ku prospěchu válečného úsilí nebyly většinou brány v potaz a velmi často je zhatil sám Hitler. Když se totiž narazilo na nepříjemné téma pro Hitlera, obvykle umlčel všechny účastníky porady hromadou statistik o účincích nových sovětských děl a údajích o německé i nepřátelské produkci, které nosil v hlavě. Následným monologem o svých úspěších, vizích a názorech dokázal eliminovat tlak na jeho okamžité rozhodnutí. Dokázal tak obejít jakékoliv téma a opakovaně jej odsunout. Důležité strategické výzvy nebyl schopen účinně řešit a raději se zajímal o to, kam se jaká divize posunula. Speer právě z nemožnosti řešit nejdůležitější problémy přímo na poradách u Hitlera usoudil, že hodiny strávené nesmyslnými a zbytečnými schůzemi jsou pouze ztrátou času a odmítal se jich dále účastnit.²⁷⁰

²⁶⁹ OVERY, *Kronika*, s. 323.

²⁷⁰ CROSS, s. 46.

13.1 Dopravní problémy

Přesuny zařízení z ohrožených továren probíhaly během rostoucích problémů v dopravě i průmyslu. Nálety udržovaly infrastrukturu Třetí říše v permanentním vypětí a velmi ji zatěžovaly potřeby obrany, rozptylování výroby či transporty materiálů na opravy a renovace, které zaměstnávaly přibližně dva miliony osob.²⁷¹ Zároveň ničení hlavních dopravních uzlů, narušení páteřních tratí a ničení mostů nutně vedly k potřebě nalézt náhradní přepravní trasy, které ovšem nebyly mnohdy stavěny pro nákladní provoz. To se týkalo jak železniční, tak i silniční dopravy. Přeprava vnitrozemskými vodními cestami byla jen těžko proveditelná, jelikož bombardovací letectvo neustále ničilo důležité plavební kanály a jejich opětovné uvedení do provozu si vždy vyžádalo nezměrné úsilí.

Během transportů výrobních zařízení, stavění a zabírání nových výrobních prostor, zajišťování přísunu materiálu a odvozu kompletních strojů se ovšem stávalo, že se část produkce musela zcela zastavit. Mnohé prostory nebyly navíc zcela připraveny pro nastěhování výrobních zařízení, kvůli čemuž se musely obráběcí stroje uskladnit prozatím mimo továrny. Nutnost jejich uskladnění, nejlépe mimo města a v relativní bezpečí, vedla k dalšímu zpoždování výroby.²⁷²

Z tohoto důvodu se mnohé společnosti pokoušely získat nové výrobní prostory vlastními silami. Mnohé firmy však prosazovaly své záměry s rostoucí bezohledností, například vůči civilnímu obyvatelstvu ohledně zabavování majetku. Vzhledem k důležitosti zbrojního průmyslu se přitom ale mohly plně spolehnout na podporu centrálních i místních nacistických úřadů.²⁷³

Mnohá nouzová opatření v dopravě udržovala průmysl v chodu i během podzimu 1944, ale jeho výkonnost poměrně rychle upadala. Kupříkladu mezi červnem a říjnem poklesla produkce v důsledku rozsáhlých ztrát dopravních

²⁷¹ FREEMAN, s. 158.

²⁷² JOZA, s. 62–63.

²⁷³ Tamtéž.

kapacit o 25 %, a mezi listopadem a lednem 1945 se propadla až o 60 %.²⁷⁴ Úpadek se však netýkal zbrojní výroby, která nepřestala růst ani na podzim 1944, a absolutního maxima dosáhla takřka u všech druhů zbraní až v prosinci. Tento jev vyplýval zejména z množství naspořených zásob z posledních let. Po jejich vyčerpání zbrojní výroba rychle skončila.²⁷⁵

Společně se zhoršujícím se stavem infrastruktury klesal i počet provozuschopných železničních vagonů, jež představovaly nejdůležitější dopravní prostředek. Němci je stále více využívali k přepravě stavebního materiálu na opravy poškozených měst a továren, což železnice kromě obvyklé přepravy ještě více zatěžovalo. Počet dostupných vozů klesal z průměrného množství 900 000 na 700 000 v říjnu 1944. V prosinci již čítal vozový park pouhých 214 000 použitelných vagonů.²⁷⁶

Dopad poškozených komunikací byl velmi citelný také v případě dodávek oceli. Ačkoliv si ještě v září německé ocelárny udržely plnou výkonnost, od října docházelo k propadu, který v prosinci dosahoval již poloviny zářijového produkce (což činilo pokles z původních dvou na jeden milion tun měsíčně). Ubývaly zároveň zásoby uhlí pro Říšské dráhy, hrozilo ochromení plynáren a dokonce i zásobování nemocnic koksem přestávalo dostačovat. Nepřipadalo tudíž v úvahu dále plánovat zbrojní výrobu, a proto se produkce soustředila jen na náhradní díly, přičemž se vyrábělo většinou z naspořeného materiálu. Nebýt velmi zdatné improvizace Speerových podřízených, nastal by propad zbrojní produkce pravděpodobně mnohem dříve a nejspíše by byl ještě prudší.²⁷⁷

13.2 Střety s Goebbelsem

Během konce léta a na podzim 1944 vedl Speer, mimo záležitostí týkajících se hospodářství, neustálé spory s Goebbelsem o uvolnění mužů pro armádu ze

²⁷⁴ KERSHAW, s. 178.

²⁷⁵ http://www.academia.edu/4736105/Economic_Policy_in_Nazi_Germany_1933-1945# [12. 3. 2014].

²⁷⁶ KEEGAN, s. 430.

²⁷⁷ SPEER, *Erinnerungen*, s. 422.

zbrojního průmyslu. Goebbels se snažil odvádět do Wehrmachtu pravidelně nové brance, sám si určoval odvodní kvóty, které ovšem nebyl schopen splnit. Požadoval uvolňování mužů z různých sekcí (podle něho zbytečně personálně nadhodnocených) ozbrojených sil, ze správy Wehrmachtu, ale také ze státního aparátu a v neposlední řadě i ze zbrojního průmyslu. Speer jeho vměšování do svých kompetencí bral s velkou nelibostí a nehodlal uvolňovat dělníky pro svého soka Goebbelse. Speer argumentoval tím, že bez dělníků není zbraní a munice, naopak Goebbels kontroval slovy, že v jejich sporu se nejedná o to, zda Německo dostane zbraně nebo vojáky, ale že potřebuje zbraně a vojáky. Speer dokonce navrhoval, že dá svůj úřad k dispozici, bude – li zbrojní průmysl na základě Goebbelsových směrnic jakkoliv omezován. Roztržka s Goebbelem byla vyřešena za přispění Hitlera, jelikož se vyjádřil o Speerovi jako o geniálním člověku, který svůj obor absolutně ovládá. Goebbels neodporoval Hitlerovi, a proto se do jisté míry opět přiklonil ke Speerovi, přičemž se ve svých denících o odvodech ze zbrojního průmyslu do armády přibližně od prosince 1944 nadále nezmiňuje.²⁷⁸

Poslední porady o válečné výrobě se Speer zúčastnil 3. ledna 1945. Hitler na ní prohlásil, že zavede všeobecné odvody do armády (měl narukovat každý muž, který unese zbraň), a to bez ohledu na jakékoliv jiné potřeby. Podle Speera toto rozhodnutí znamenalo okamžité a úplné zastavení výroby v Německu. Se svými připomínkami ale neuspěl a po roztržce s Goebbelem zcela rezignoval na další požadavky a výtky nejvyšších představitelů Říše vůči němu a ministerstvu zbrojení, a přestal na ně jakkoliv reagovat. Příštích jednání se místo něho účastnil Saur; sám Speer cestoval po Německu a snažil se zabránit provádění nesmyslných likvidačních rozkazů.²⁷⁹

Speerovi političtí rivalové si byli vědomi jeho oslabené pozice u Hitlera a snažili se nastalou situaci využít ve svůj prospěch. Dokonce i na samém konci

²⁷⁸ GOEBBELS, s. 192, 195–196 a 206.

²⁷⁹ SERENYOVÁ, s. 526.

války se Goebbels a Ley přeli o různá privilegia, která jim byla prospěšná jen několik dnů, pokud tedy mohli jejich prostřednictvím vzhledem k situaci vůbec něco učinit.²⁸⁰

Koncem března 1945 obvinil Goebbels Speera z výroby starých a překonaných stíhačů a kladl mu za vinu podíl na stavu, v němž se Německo nacházelo. Nechal se opět snadno přesvědčit Hitlerovým názorem, podle něhož byl Saur koncem války silnější osobnost než Speer, což bylo dáno spíše velmi optimistickými Saurovými odhady budoucí výkonnosti zbrojní výroby, než reálnými odhady předestřenými Speerem. Goebbelse si jeho výkonů dříve cenil, ovšem nyní jej obvinil z nesplnění požadavků pro zavedení totální války. Podle ministra propagandy to bylo také tím, že byl Speer povahou spíše umělec a navíc pocházel z částečně buržoazní rodiny.²⁸¹

13.3 Vůle Němců bojovat

Nedostatek pracovníků, který německý průmysl pociťoval od počátku války, se pomalu vyrovnával od podzimu 1944. Účinky spojeneckých náletů se začaly projevovat tak silně, že od listopadu mělo Speerovo ministerstvo k dispozici dostatek pracovníků, kteří mnohdy neměli kde pracovat, jelikož továrny, v nichž dříve působili, byly zničeny. Proto se jejich náplní práce stalo odstraňování sutin vzniklých bombardováním. Počet pracovníků podílejících se v této době na odklizení škod odhadoval Speer na jeden až jeden a půl milionu.²⁸²

Od poloviny roku 1944 začala ve větší míře klesat morálka německého obyvatelstva. Civilisté sice byli ohrožováni bombardováním již několik let, ale nyní se velká uskupení amerických bombardérů, která doprovázely stíhačky P-51 Mustang, již nesetkávaly s vážnějším odporem Luftwaffe. Nejen obyvatelům německých měst se zdálo, že letecká obrana vůbec neexistuje.²⁸³

²⁸⁰ FEST, *Die unbeantwortbaren Fragen*, s. 136.

²⁸¹ GOEBBELS, s. 258–259.

²⁸² HARRIS, s. 254.

²⁸³ DESTREMAU, s. 292–293.

Velké problémy se vyskytovaly také u pozemní armády, která se v důsledku nedostatku pohonných hmot stala takřka nepohyblivou. Speer se při inspekční cestě do severní Itálie setkal s kolonou asi 150 nákladních automobilů, které byly zapřaženy za tanky a tahače, nebo je kvůli nedostatku pohonných hmot táhli volí. Armádám totiž nebyl od 10. listopadu dodáván žádný benzin, aby se nashromáždila rezerva 17 500 tun paliva potřebná pro plánovanou ardenskou ofenzivu (operace „Wacht am Rhein“ začala v noci z 15. na 16. prosince 1944). Před zaměřením se Spojenců na ničení německého chemického průmyslu trvala produkce tohoto množství přibližně dva a půl dne.²⁸⁴

Vůle a odhodlání Němců zápasit s nevyhnutelnou porážkou až do úplného konce neobyčejně zesílila po Churchillově a Rooseveltově prohlášení o boji až do bezpodmínečné kapitulace Německa. Propaganda ve Třetí říši vše náležitě využila a přesvědčila německý lid o jistotě naprostého zničení jejich národa v případě spojeneckého vítězství. Odhodlání bojovat ještě zesílilo poté, co byl zveřejněn Morgenthauův plán, jehož součástí byla poválečná deindustrializace Německa.²⁸⁵ Podle amerického ministra zahraničí Cordella Hulla ovšem nebyl tento návrh proveditelný. Plán by totiž jistě popudil Němce, znamenal by velké poškození evropské ekonomiky, která byla po válce odkázána na dodávky uhlí a oceli, a do budoucna by mohl stát předmětem sváru na mezinárodní scéně. Celý návrh ještě přikrášlila německá propaganda a představovala apokalyptický obraz Německa v případě porážky. Tato situace neposkytovala německému lidu jinou možnost, než věřit v obrat ve válce spojovaný s příchodem nových zbraní.²⁸⁶

13.4 Spálená země

Daleko horší osud než Spojenci připravoval pro Německo Hitler, a to nejen pro původní území říše, ale i pro dosud obsazená území. Vše mělo být zničeno,

²⁸⁴ SPEER, *Erinnerungen*, s. 415.

²⁸⁵ FREEMAN, s. 159.

²⁸⁶ THACKER, Toby, *Konec „Třetí říše.“ Porážka, denacifikace a Norimberk, leden 1944–listopad 1946*, Praha 2011, s. 54–55.

jelikož podle Hitlera německý národ v životní zkoušce neobstál a nezasloužil si přežití.

Taktika spálené země spočívala v ničení nebo odvezení všeho, co by mohlo posloužit nepříteli po dobytí nových území. Především se jednalo o znemožnění, nebo alespoň ztížení vybudování zázemí za frontou, využívání nově dobytých zbrojních podniků a dílen k opravám poškozených strojů nebo zásobování armády za pomoci místního zemědělství. Tuto taktiku uplatňovala německá armáda již v Sovětském svazu během svého ústupu a po prolomení německé obrany v Normandii byla využívána i na západním bojišti.²⁸⁷ Když se frontové linie dostaly až na hranice Třetí říše, pozbyla taktika na významu. Válka se jevila jako téměř prohraná a ničením se jen ztěžoval budoucí přechod na mírové hospodářství.

Od prolomení fronty v Normandii a obklíčení Cherbourgu (20. června 1944) se Speer snažil zamezit ničení průmyslu a přesvědčil Hitlera, že rezignace na francouzské průmyslové kapacity a jejich demolice nepřipadá vzhledem k velkému objemu vyráběného zboží pro Německo v úvahu. Střídavě pak Hitler během léta a podzimu měnil své rozhodnutí o spálené zemi pod vlivem Speera a představ o možnosti znovudobytí ztracených území.²⁸⁸

Speer neustále motivoval pracovníky navštívených podniků k vyšším výkonům a „*probouzel v lidech pocit, že jsou sice poraženi, ale ve skutečnosti však vlastně vítězí*“.²⁸⁹ Zároveň byl rozhodnut neplnit Hitlerův rozkaz o spálené zemi, která by mimo jiné znamenala značné problémy s poválečným rozvojem hospodářství.

Zároveň si byl Hitler vědom důležitosti některých nalezišť surovin a byl odhodlán bránit je za každou cenu a to i v případech, kdy byly již takřka ztraceny. Například se nehodlal vzdát nikloven v severním Laponsku, ačkoliv bylo již 2. srpna 1944 podepsáno příměří mezi Finskem a SSSR. Hitler

²⁸⁷ SPEER, *Erinnerungen*, s. 409–410.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 410–411.

²⁸⁹ SERENYOVÁ, s. 520.

argumentoval tím, že po jejich ztrátě bude zbrojní výroba pokračovat pouhý měsíc (obdobný argument přednesl během hádek o stažení jednotek z oblasti kolem manganových dolů v jižním Rusku). Speer považoval niklovny ve Finsku za postradatelné, vzhledem k dostatečným zásobám. Naopak v dalším z řady memorand zaslaných Hitlerovi poukázal na to, že válka by byla ztracena v případě přerušení dodávek chromových rud z Turecka.²⁹⁰

Od konce léta 1944 Hitler požadovat ničení veškerého nepřítelův využitelného zařízení před ústupem německých armád. Zároveň hodlal odstranit vše, co je zapotřebí k udržení života; například se jednalo o odvezení zásob potravin, dobytka, matričních spisů nebo seznamů bankovních kont. Ničení neměly uniknout ani kostely, hrady, zámky, umělecká díla, divadla a opery.²⁹¹

Hitlerovy záměry a plány dokládá jím sepsaný článek z *Völkische Beobachteru* ze dne 7. září 1944, v němž se píše: „*Žádné německé stéblo nebude žít nepřátele, žádná německá ústa jim nepodají informaci, žádná ruka jim nenabídne pomoc. Každá lávka bude zničena, všechny ulice budou zataraseny – setkají se tu se smrtí, ničením a nenávistí.*“²⁹²

Například podle rozkazu z listopadu 1944 měly být veškeré kapacity na železnici vyhrazeny pro přepravu výzbroje a munice. Potravinářskému průmyslu na západ od Rýna měly být zbaveny pracovní síly pro potřeby Wehrmachtu nebo se z nich měli stát noví pracovníci ve zbrojních podnicích. Civilní obyvatelstvo na levém břehu Rýna by bylo pak odkázáno samo na sebe a mělo si obstarávat potraviny bez pomoci úřadů. Speer po válce namítal, že tento rozkaz odmítl splnit a nechal do téměř obklíčeného Porúří vyslat vlaky s potravinami z armádních skladů. Jednalo se však o takřka mizivou pomoc pro několikamilionové městské aglomerace. Samozřejmě se neopomněl o tomto kroku zmínit před soudem v Norimberku. Snažil se tak vylepšit vlastní obraz před tribunálem, ale obdobný skutek neprovedl po celou válku na žádném jiném

²⁹⁰ SPEER, *Erinnerungen*, s. 413–414.

²⁹¹ KNOPP, s. 300.

²⁹² SPEER, *Erinnerungen*, s. 412.

místě. Mohlo se tedy jednat o připravený tah, který mu měl pomoci právě během případného soudu po skončení války.²⁹³

²⁹³ SERENYOVÁ, s. 522.

14 Konec války

V únoru 1945 se výroba takřka úplně zastavila, jelikož doprava součástek od subdodavatelů do hlavních montážních podniků byla takřka nemožná. Polotovary se musely kvůli rozptýlení podniků dopravovat na velké vzdálenosti, ovšem poškozená infrastruktura celý přesun neúnosně prodlužovala a navíc se často stávalo, že plně naložené vlaky zničili spojenečtí stíhači.²⁹⁴

Speer si musel být dlouho před rokem 1945 vědom pohromy, která se na Německo valila. Přesto nepolevil ve svém snažení, které však sloužilo jen k oddálení kolapsu nacistického režimu. Ať už byly jeho motivy jakékoliv, jeho úsilí mu pomohlo udržet si svoje postavení takřka až do úplného konce. Bez snah Speera a jeho ministerských podřízených by bylo jen velmi obtížné si představit, že by nacistický režim přežil až do května 1945.²⁹⁵

se Speerovi dařilo do ledna 1945 přelstít Hitlera jeho vlastními argumenty, aby ohrožené továrny a infrastrukturu nelikvidoval, ale případně povolil jen jejich ochromení, například vymontováním a ukrytím důležitých součástek. Argumentoval tím, že kdyby nechal tyto podniky zcela zničit, nemohly by být využity pro výrobu po následném znovudobytí ztracených oblastí zpět, což stále Hitler a zatvrzelí nacisté předpokládali. Proto Hitler povolil Speerovi místo úplného zničení podniků jen zastavit výrobu nebo závod ochromit.²⁹⁶ Mělo se tak stát bezprostředně před ústupem armády.

V den 12. výročí nástupu nacistů v Německu k moci (30. ledna) obdržel Hitler Speerovo memorandum o nadcházejícím konci války v hospodářské rovině s dodatkem, že nyní by se měly německé snahy zaměřit na pomoc civilnímu obyvatelstvu zajištěním dodávek potravin, plynu a elektřiny. Hitler nejprve reagoval na memorandum výhrůžkami na adresu Speera, ale 5. února jej u sebe přijal, přičemž mu zakázal nadále podávat podobné negativní zprávy o

²⁹⁴ HARRIS, s. 264.

²⁹⁵ KERSHAW, s. 184.

²⁹⁶ SERENY, s. 507.

konci průmyslové výroby v Německu. Ministr zbrojní výroby již neviděl možnost jak nadále řídit svůj resort, jelikož se žádná produkce naplánovat a organizovat nedala. Zároveň si nedovolil podávat Hitlerovi mylné informace, a proto svěřil záležitosti ohledně končící zbrojní výroby svému kolegovi Saurovi. Sám se pak staral o naléhavé problémy v zásobování a snažil se připravit zbývající podniky na přechod k poválečnému hospodářství.²⁹⁷ Díky svojí autoritě dokázal přesvědčit mnoho oblastních pracovníků ministerstva a gauleiterů k zachování průmyslových podniků. Dokonce i někteří generálové Wehrmachtu Speerovy snahy a názory chápali.

14.1 Speerův odpor

V memorandu z 18. března poukazoval Speer na definitivní zhroucení německého hospodářství a připomínal Hitlerovi a vedení státu povinnost ochránit civilní obyvatelstvo. Hitler mohl na jakémoliv memorandum na konci války reagovat naprosto nevypočitatelně. Byl schopen je přijmout buď kladně, ačkoliv obsažené zprávy nebyly nijak pozitivní, nebo se mohl rozzuřit, kohokoliv zbavit funkce a vydat popravčím četám. Speer takto otevřeně vyjádřil odpor vůči taktice spálené země, což vyústilo ve střet s Hitlerem a zbavení Speera moci.²⁹⁸ Přesto neustále přesvědčoval místní úřady o nesmyslnosti ničení a nadále odporoval provádění Hitlerova rozkazu, ačkoliv již neměl v tomto směru žádnou pravomoc (po válce prohlašoval, že jeho motivační projevy k představitelům průmyslu i dělníkům koncem války, byly následkem „zvláštního pomnutí smyslů“.²⁹⁹

Hitler si proto nechal Speera předvolat, ale ten stále trval na svém stanovisku, že válka je prohraná a odmítal odejít na nucenou dovolenou. Hitler jej proto vybízel, aby uvěřil v konečné vítězství, nebo aby alespoň doufal, že není vše ztraceno. Speer se ale nevyslovil ve smyslu vítězství, načež se oba spěšně

²⁹⁷ SPEER, *Erinnerungen*, s. 430 a 440.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 443–444 a 450.

²⁹⁹ KNOPP, s. 296.

rozloučili a Hitlerův již bývalý ministr dostal jednodenní lhůtu na rozmyšlenou. Ani po jejím uplynutí Speer nevyslovil víru ve vítězství, ovšem Hitler se spokojil s jeho prohlášením o věrnosti vůči svému vůdci. Toto gesto Hitlera obměkčilo a ihned vrátil Speerovi část odebraných kompetencí.³⁰⁰

Dne 19. března 1945 Hitler výnos o spálené zemi (Zerstörungserlass), podle něhož se mělo vše, co mohlo mít pro protivníka nějakou cenu, zcela zničit. Z Německa se měla stát dopravní poušť a rovněž všechny záznamy potřebné pro obnovu infrastruktury měly být zničeny.³⁰¹

S vědomím blížícího se konce a doby po Hitlerovi se Speer společně s vůdčími osobnostmi německého hospodářství a některými armádními veliteli pokusili zachránit z německého hospodářství vše, co jen bylo možné. Majitelé továren se snažili během pokračujícího marného boje zabránit naprostému zničení svých podniků, aby je mohli po bojích znovu brzy zprovoznit. Speer nechtěl připustit uplatňování nesmyslné taktiky spálené země a to v krajním případě i za použití zbraní. Proto také nechal mnoha dělníkům, průmyslníkům, hasičům nebo zaměstnancům Spojů a veřejných služeb vydat zbraně, čímž jim dal prostředky k boji proti stranickým fanatikům, kteří bezmyšlenkovitě plnili Hitlerovy rozkazy.³⁰²

V jiném případě se rozhodl předejít demolicím také tím, že nechal svrhnout všechny v okolí dostupné rozbušky a zápalné šňůry k náložím do šachet uhelných dolů a tím je ukrýt.³⁰³ Stalo se tak v případě obrany některých továren v Porúří, jelikož tři místní župní vedoucí (Florian, Hoffmann a Schlessmann) byli odhodláni splnit Hitlerovy rozkazy a vše zničit. Speerovi se je podařilo odradit od demolicí tak, že podle něho by mohly podniky zásobovat municí vojska na nedaleké frontové linii. Zároveň se generál Walther Model uvolil vést obranné

³⁰⁰ FEST, *Hitler*, s. 680.

³⁰¹ OVERY, *Výsledky*, s. 395.

³⁰² SERENYOVÁ, 524.

³⁰³ OVERY, *Výsledky*, s. 395.

boje mimo hlavní průmyslové podniky, čímž je ušetřil od poškození v důsledku válečných operací.³⁰⁴

Speer dobře věděl, že dovedl německé hospodářství k vyšším výkonům, získal respekt ostatních a i z debat s Hitlerem se přesvědčil o své zdánlivé nepostradatelnosti. Dokonce si mohl dovolit v posledním dopise poznamenat, že „*bez mé práce by byla válka prohrána snad již v letech 1942/43*“.³⁰⁵ Rozsáhlé demolice se nakonec neuskutečnily, průmyslová výroba nebyla zcela zničena a po rozsáhlých poválečných opravách se mnoha podnikům podařilo znovu přejít k mírovému hospodářství a plynulé výrobě.

14.2 Vláda po Hitlerovi

Poslední cestu do obklíčeného Berlína podnikl Speer 23. dubna 1945 pravděpodobně kvůli tomu, aby mu nebylo uděleno místo v nové nacistické vládě po Hitlerovi. Jakákoliv účast by mu mohla přitížit během poválečných procesů s nacistickými zločinci a znemožnit vznést požadavek na podíl na poválečné obnově Německa, s čímž tehdy počítal.³⁰⁶

Během své poslední návštěvy v bunkru u Hitlera se Speer otevřeně přiznal, že několik měsíců neplnil rozkazy ohledně spálené země. Krátce nato se Hitler dozvěděl o zradě Göringa a Himmlera, kteří proto nemohli být součástí nové vlády po Hitlerovi. Kdyby tehdy Speer na konci války do Berlína neletěl, nejspíše by jej Hitler zahrnul do své politické závěti a je možné, že by mu tehdy přenechal odpovědnost za osud Německa a určil ho svým nástupcem. O Speerovi v závěti nakonec nepadlo ani slovo.³⁰⁷

V nové vládě se ministrem hospodářství stal Walther Funk. Speerova neúčast ve vládě, kterou ustanovil ještě Hitler, mu byla přičtena během soudu jako polehčující okolnost přesně tak, jak předpokládal. Dne 2. května byla oznámena Hitlerova sebevražda a ten samý den Dönitz přenesl sídlo vlády do

³⁰⁴ SPEER, *Erinnerungen*, s. 454–455.

³⁰⁵ KNOPP, s. 296.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 302.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 303.

města Flensburg. Dönitz se choval tak, jako by stále vládl celistvému státu a novým ministrem hospodářství jmenoval Alberta Speera.³⁰⁸ Ačkoliv nová vláda formálně zasedala, nebylo již co řídit a o čem rozhodovat; nezbývalo nic jiného, než přijmout konečnou porážku.

Německo kapitulovalo 7. května 1945. Po kapitulaci vláda ještě dva týdny existovala. Speer byl zatčen Američany 12. května 1945 a zbývající prominentní nacisté pak 23. května. Takřka všichni si již připravovali plán obhajoby pro nadcházející soud. Žádná nová zbraň, o nichž neustále hovořil Goebbels, nezasáhla do bojů takovým způsobem, aby mohla zvrátit průběh války. Ani smrt amerického prezidenta Franklina Delano Roosevelta, neznamenal změnu v poměru sil obou válčících stran či dokonce příklon USA na stranu Německa, jak věřil Hitler při přemýšlení nad svým koncem a životem Friedricha Velikého.³⁰⁹

³⁰⁸ OVERY, *Kronika*, s. 365.

³⁰⁹ <http://www.literarky.cz/politika/svet/5559-speer-nebyl-qsluny-nacistaq-ale-oportunista-posedly-moci> [7. 4. 2014].

15 Speer a soudní proces

Již krátce po zatčení Brity Speer ochotně odpovídal na dotazy Spojenců ohledně německého hospodářství a pomohl velitelům bombardovacího letectva upřesnit si celkový pohled na účinnost náletů. Samozřejmě nezapomněl připomenout své úspěchy ohledně zvyšování produkce i přes stupňující se letecké útoky. Speer „nad tím, čeho dosáhl, nikdy netrpěl přehnanou skromností“.³¹⁰

Albert Speer se rozhodl „převzít zodpovědnost“ za zločiny nacistického režimu, což, jak předpokládal, mělo zlepšit jeho postavení u vítězných mocností, hlavně u Britů a Američanů. V podobném smyslu psal později záměrně i dopisy své ženě a obhájci, v nichž prohlašoval, že neměl obavy o sebe, ale o německý lid a břímě kolektivní viny, které z něho chtěl sejmout (dobře věděl, že dopisy jsou před odvozem z vězení kontrolovány). Přesto se však necítil být po vznesení konkrétních obvinění vinen.³¹¹ Proto také Speera považovali prakticky všichni zástupci vítězných mocností za sporný případ a nebyli si jisti, jak s ním naložit. Pouze sovětský zástupce viděl jeho konec jasně, požadoval jeho popravu.

15.1 Obhajoba a zamlčování faktů

Speer ve svých pamětech úmyslně zamlčoval některé projekty, na jejichž realizaci se podílel ještě před uvedením do úřadu Říšského ministra zbrojení a munice. Z jiných záznamů a projektů vyplývala skutečnost, že věděl o určitých událostech a rozhodnutích, jejichž existenci později popíral. Například se jednalo o osud 77 000 berlínských Židů, kteří byli nuceně odsunuti na východ. Oficiálním důvodem se stalo získání 20 000 bytů, jejichž zajištěním se zabývalo Hlavní oddělení pro přesídlování, které spadalo pod Generální stavební inspektorát, odpovědný za přestavbu Berlína, v jehož čele tehdy stál Speer. Vedoucí přesídlovacího úřadu Dietrich Clahes se účastnil porady na ministerstvu propagandy dne 20. března 1940, kde se rozhodlo o přesunu berlínských Židů na východ, a právě Clahesovým prostřednictvím měl být Speer informován o jejich

³¹⁰ OVERY, *Kronika*, s. 197.

³¹¹ THACKER, s. 199.

odsunu a pravděpodobném osudu. Do konce roku 1942 byli deportováni z Berlína všichni Židé včetně těch, kteří pracovali ve zbrojním průmyslu.³¹² Gitta Serenyová ve své knize píše: „*Speerovi tehdy nezáleželo na Židech o nic více, než později na milionech otroků, kteří pro něho museli pracovat. Když Speer něco potřeboval, šel si za tím bez ohledu na to, kolik lidských životů to stálo. Tehdy Speer potřeboval zajistit ubytovací kapacity a také je tedy zajistil.*“³¹³

Během soudu v Norimberku se Speer obhajoval také tím, že nikdy nenavštívil vyhlazovací koncentrační tábor. Navštívil pouze Hornorakouský Mauthausen, ovšem tábor byl na jeho příjezd dopředu upozorněn a připraven. Pečlivě se upravila ta část tábora, jíž měl Speer navštívit, a setkal se pouze s vybranou skupinou vězňů, kterou tvořili místní kápoové. Nedozvěděl se tak o otrocké práci vězňů z koncentračních táborů, což samozřejmě neopomněl připomenout během soudních procesů.³¹⁴

Jistá změna ve Speerově postoji vůči nuceně nasazeným lidem a vězňům z táborů údajně nastala poté, co navštívil podzemní továrnu Dora. Otřesnost životních podmínek místních vězňů a poznání ukrutností nacistického režimu měla vést ke změně jeho vztahu k Hitlerovi, jemuž přestal přinejmenším bezmezně důvěřovat.³¹⁵

Speer neustále opakoval, že netušil, jaký osud Židy v Polsku potkal. Stále tvrdil, že nevěděl, že mají být všichni vyvražděni, jelikož se podle svých slov o podobné věci nestaral. Mohlo se jednat o naprostý nezáměr, nebo se jen nechtěl dozvědět pravdu. Ve skutečnosti ovšem věděl o vyhlazování Židů zcela jistě od 6. října 1943, kdy se zúčastnil porady, na níž Himmler hovořil o osudu evropských Židů a jejich vyhlazování. Během soudu Speer popřel účast na tomto

³¹² SERENYOVÁ, s. 250–256.

³¹³ Tamtéž, s. 253.

³¹⁴ Tamtéž, s. 337.

³¹⁵ UNZEITIG, s. 34.; SERENYOVÁ, s. 458.

shromáždění, a jelikož obžaloba neměla dostatek důkazů na prokázání jeho viny ohledně účasti na vyvražďování, nebyl za ně ani odsouzen.³¹⁶

Jistým pochybnostem neunikly ani snahy uchránit průmysl před ničením. Speer se soustřeďoval na záchranu podniků především na západě; východní oblasti, která obsadila sovětská vojska, již tak důrazně nebránil. Z tohoto důvodu bylo na východě zničeno takřka všechno. Kdyby padl do sovětského zajetí, s největší pravděpodobností by byl bez milosti zastřelen, tudíž ochrana několika továren například v Polsku a Slezsku by pro něho neměla žádný smysl. V případě zatčení Američany mohl odpor vůči ničení hrát během soudu ve Speerův prospěch, či dokonce mu měl umožnit podílet se na poválečné obnově.³¹⁷

15.2 Přenesení částečné viny na Sauckela

Speer nemohl popřít část viny za masové deportace mužů a žen z východu na práci v říši, které schvaloval, a Sauckela v tomto směru nijak významně neomezoval. Ve své knize *Erinnerungen* ale nepřímou odpovědnost přiznává pouze jednou, jinak obviňuje Sauckela za přílišnou brutalitu, s níž prováděl zajišťování pracovních sil, a pak Himmlera, který s nadšením dodával do Speerovy zbrojní výroby vězně z koncentračních táborů.³¹⁸

Susanne von Paczensky, pozorovatelka norimberských procesů se o Speerovi během soudu vyjádřila takto: *„Speer vzal napřed vinu na sebe – zda kvůli publicitě, nebo zda z opravdové lítosti, to nevím. Neměl ostatně jinou volbu. Později však přesunul veškerou vinu za ukrutnost vůči cizím dělníkům, za zotročování a vraždění atd., velice šikovně na Sauckela. Sauckel byl nemotorný, prostý muž, jehož nemohl nikdo litovat. Speer byl naopak vzdělaný a pocházel z dobré rodiny. Myslím si, že tyto pocity měly vliv na tisk a že nebyly cizí ani soudcům.“*³¹⁹

³¹⁶ CONOLLY, Kate, *Letter proves Speer knew of Holocaust plan*. In: The Guardian, 13. 3. 2007.

³¹⁷ KNOPP, s. 300.

³¹⁸ SERENYOVÁ, s. 349.

³¹⁹ KNOPP, s. 301.

Také během norimberských procesů neopomněl dodat, že se nestaral o to, jaké muže a ženy Sauckel dodává německému hospodářství. Ohledně kompetencí neměl možnost ovlivnit Sauckelova rozhodnutí a náborové metody. Pohlížel prý na svůj úkol čistě technicky a za tyto záležitosti se necítil nijak odpovědný.³²⁰ Ve skutečnosti musel mít alespoň minimální odezvu od ředitelů podniků o stavu nuceně nasazených pracovníků, jelikož s nimi velmi často jednal a pomáhal jim zvýšit produktivitu. Na toto téma museli téměř jistě narazit, ovšem před soudem v Norimberku vše zapřel.

Speer obvinil Sauckela z nucených dovozů pracovníků z ciziny možná také proto, že během Speerovy nemoci počátkem roku 1944 se Sauckel účastnil intrik proti svému nadřízenému. Sauckel byl spolu s Dorschem (vedoucím Todtovy organizace) a Saurem (vedoucím představitelem technického odboru a možný budoucí nástupce Alberta Speera) členem ministerstva zbrojení a pokusili se tehdy Speera odstranit, nebo jeho kompetence alespoň výrazně omezit, samozřejmě ve svůj prospěch.³²¹

15.3 Rozsudek

Tribunál měl ale potíže s tím, že nedisponoval žádnými důkazy o osobní krutosti či nezákonných krocích Speera, i když soudci věděli, že mu bylo zacházení s dělníky lhostejné. Zároveň v jeho prospěch hovořila svědectví, podle nichž informoval velmi brzy Hitlera o neodvratné porážce ve válce a také o tom, že s osobním rizikem sabotoval rozkazy o spálené zemi. Navíc mu byl k dobru přičten polovičatý a mnohdy kritizovaný plán na zabití Hitlera. O jeho proveditelnosti a vážnosti, se spekulovalo dlouhá desetiletí po válce, ovšem soudcům v Norimberku se zdál realizovatelný, což opět hovořilo ve Speerův prospěch.³²²

³²⁰ OVERY, *Kronika*, s. 408.

³²¹ HEUSLER, Andreas, SPOERER, Mark, TRISCHLER, Helmut, *Rüstung, Kriegswirtschaft und Zwangsarbeit im „Dritten Reich“*, München 2010, s. 202.

³²² SERENYOVÁ, s. 648.

Albert Speer byl dosouzen k 20 letům vězení. Podle Speerova advokáta Flächsnera byl připraven přijmout trest smrti. Když se dozvěděl rozsudek, do jisté míry „to nějak snížilo jeho význam ve vlastních očích.“³²³ Trest si „odseděl“ celý, ačkoliv se mnoho jeho přátel i rodinných příslušníků snažilo dosáhnout zkrácení trestu a dřívějšího propuštění, ovšem marně. Brány věznice v berlínském Spandau opustil 1. října 1966 krátce po půlnoci.

Albert Speer se stal v devětadvaceti letech hlavním Hitlerovým architektem a o osm let později řídil hospodářství celé okupované Evropy. Na otázku zda – li by si zvolil osud hodného architekta z Heidelbergu, nebo vše prožil ještě jednou, pokud by mohl, odpověděl jednoznačně: „*Prodělal bych to ještě jednou. Ještě jednou sláva a moc, ještě jednou potupná ostuda, ještě jednou zločin a ještě jednou cesta do dějin.*“³²⁴ Berthold Konrad Hermann Albert Speer zemřel 1. září 1981 v Londýně. Do konce svého života nepřiznal, že věděl o nacistických zločinech.³²⁵

³²³ SERENYOVÁ, s. 657.

³²⁴ <http://www.literarky.cz/politika/svet/5559-speer-nebyl-qsluny-nacistaq-ale-oportunista-posedly-moci> [7. 4. 2014].

³²⁵ http://www.historylearningsite.co.uk/albert_speer.htm [2. 4. 2014].

16 Závěr

Snahy o hospodářskou nezávislost Německa, které mělo být dosaženo v rámci čtyřletého plánu, se ve výsledku ne zcela zdařily. Přesto se podařilo položit základy pro výrobu náhradních materiálů, zejména syntetického benzínu, díky němuž bylo Německo schopno bojovat i po ztrátě posledních ropných ložisek v Rumunsku (nehledě na ostatní menší naleziště). Třetí říše si byla vědoma skutečnosti, že nemohla v dlouhé válce uspět, a proto podřídila svoji vojenskou doktrínu (Blitzkrieg) i systém řízení hospodářství rychlým střetům, mezi nimiž mohla doplnit stavy a výzbroj svých jednotek. Z tohoto důvodu se také do konce roku 1941, tedy do doby, kdy již bylo jisté, že válka v Sovětském svazu bude pokračovat i následující rok, nijak výrazně nerozvíjel průmysl a zbrojení. Ačkoliv jisté snahy existovaly, skutečný posun přišel až se vstupem „Hitlerova architekta“ Alberta Speera do úřadu ministra zbrojení.

Díky značné Hitlerově pomoci dokázal Speer prosadit své záměry a dalekosáhlé změny ohledně řízení válečné výroby. Výsledky se pochopitelně nedostavily okamžitě, ale až po několika měsících či letech. V německém hospodářství bylo možné před rozsáhlou racionalizací řízenou Speerem, nalézt mnoho nedostatků, plýtvání a nevyužitých kapacit, které bylo zapotřebí v rámci snahy o zvýšení produkce odstranit. Zároveň se Speer zasadil o eliminaci zásahů do zbrojní výroby zvenčí, například ze strany armády. Kvůli zhoršující se válečné situaci a snahám maximálně využít dostupné zdroje a prostředky se Němci pokusili zapojit do hospodářských struktur také podmaněná území, ovšem než se podařilo alespoň částečně obnovit průmysl v obsazených částech Sovětského svazu, byla tato oblast opět ztracena kvůli postupu frontových linií.

Na práci ve Třetí říši byly odvezeny miliony lidí, z drtivé většiny nedobrovolně. Ačkoliv se Němci původně snažili přimět lidi z okupované Evropy k práci v Říši dobrovolně, zaostaly výsledky daleko za očekáváním, a proto přistoupili k nuceným odvodům. Lhostejnost k životům odvedených lidí

způsobila, že velká část z nich válku nepřežila. Podobný osud čekal i válečné vězně. Většina vojáků Rudé armády zajatých během operace Barbarossa zemřela do jara 1942. Jedním z posledních zdrojů potenciálních dělníků se stali vězni z koncentračních táborů. Ti byli často naprosto bezohledně nasazováni na nejtěžší práce, například na stavbě podzemních výrobních prostorů.

Vedení letecké výroby bylo Speerovi svěřeno až v roce 1944. Před jejím převzetím jen částečně ovlivňoval produkci letadel, přesto se však podařilo navyšovat počty zhotovených strojů. Po přenesení odpovědnosti za leteckou výrobu na Speerovo ministerstvo se zasadil o omezení produkce bombardérů a navýšení stavů dodávaných stíhacích letounů pro Luftwaffe.

Snahy o vystupňování války v hospodářském směru vedly Speera ke sblížení s Goebbelsem, a společně se neúspěšně pokoušeli prosadit omezení společenského života a životní úrovně ve prospěch válečného úsilí. Proti jejich záměrům se však zvedl odpor zejména ze strany župních vedoucích. Pokusili se je proto obejít a prosadit radikalizaci války oživením Ministerské rady obrany říše. Ani toto řešení nakonec nebylo realizováno a následné Speerovy pokusy o zefektivnění výroby rovněž ztroskotaly na neochotě gauleiterů spolupracovat.

Ve srovnání s válečnými mocnostmi, které stály proti Německu, nebyla Třetí říše schopna dlouhodobého vzdoru. Jejich převaha v lidských zdrojích a výrobě byla značná a s prodlužováním války se ještě více prohlubovala, což bylo zřetelné především ve vzdušné převaze Spojenců. Bombardovací ofenziva proti německému průmyslu měla za úkol rozvrátit válečnou výrobu a donutit Německo vzdát se bez nutnosti dobýt jej pozemní armádou. Pokusili se proto udeřit, mimo bombardování jednotlivých továren a měst, na slabá místa německého hospodářství. Přesto se však nepodařilo zastavit válečnou výrobu Německa. Určitou výjimku představovalo ničení chemických továren vyrábějících syntetické pohonné hmoty, díky čemuž došlo takřka k úplnému ochromení německých armád a Luftwaffe na jaře 1945. K naprostému zastavení výroby pohonných hmot však do konce války nedošlo. Němci se pochopitelně

pokoušeli ochránit své průmyslové podniky přesunutím jejich vybavení mimo dosah Spojeneckých bombardérů, popřípadě do podzemí.

Německo mělo nadosah mnohé převratné technologie, s jejichž pomocí chtělo zvrátit vývoj války ve svůj prospěch. Mnohé zcela nové zbraně a stroje ovšem nebyly hromadně vyráběny kvůli četným průtahům během jejich vývoje nebo v důsledku nesprávných rozhodnutí. V případě jejich rozsáhlejšího použití mohly přinejmenším ohrozit spojeneckou převahu, a zbrzdit jejich postup do Německa.

Průmyslová výroba začala na podzim 1944 upadat, což z velké části způsobily problémy v dopravě. Infrastruktura byla již delší dobu systematicky narušována bombardováním, což znesnadňovalo transport surovin, polotovarů a hotových výrobků. Přes postupný úpadek Němci vytrvávali v odporu a Goebbels se pokusil z vlastní iniciativy doplnit a posílit řady armády, která měla zastavit Sověty a Spojence. Jednou z posledních oblastí, odkud bylo možné povolat ještě nějaké brance, se stala zbrojní výroba. Albert Speer pochopitelně nechtěl nechat Goebbelse zasahovat do záležitostí svého ministerstva, což nutně vedlo k jejich vzájemnému střetu. Speer vyšel ze sporu poražen a prakticky rezignoval na další požadavky a výtky směrem ke zbrojní výrobě. Soustředil se pak na snahu o zamezení praktikování taktiky spálené země a zničení všech podmínek k dalšímu přežití německého národa. Z velké části se mu to dařilo, což byl také důvod, proč nedošlo k rozsáhlým demolicím. Od konce ledna 1945 se již žádná zbrojní výroba organizovat nedala, o čemž Speer informoval Hitlera v řadě memorand. V této době Speer nevěřil v německé vítězství, což vedlo k roztržce mezi ním a Hitlerem.

Na své poslední návštěvě u Hitlera 23. dubna 1945 jej Speer informoval o neprovádění taktiky spálené země, což pravděpodobně vedlo k tomu, že se neměl stát členem nacistické vlády po Hitlerovi. Do ní jej ovšem dosadil nový vůdce Karl Dönitz, tato vláda ale fakticky neměla žádnou možnost cokoliv řídit; pouze kapitulovat. Speer byl po válce souzen tribunálem v Norimberku, kde byl

na základě nedostatku důkazů o jeho podílu na nacistických zločinech, promyšlené obhajobě a zatajováním důležitých informací, odsouzen na dvacet let vězení. Propuštěn byl v roce 1966, přesně po dvaceti letech strávených ve Špandavském žaláři.

17 Seznam literatury a pramenů

Státní oblastní archiv v Plzni, Klášter u Nepomuku,
Podnikový archiv Škoda,
Karlický 158.

17.1 Literatura

- BALOUS, Miroslav, RAJLICH, Jiří, *Messerschmitt Me 262*, Praha 1995.
- BREITMAN, Richard, *Architekt „konečného řešení.“ Himmler a vyvraždění evropských Židů*, Praha 2004.
- BULLOCK, Alan, *Hitler a Stalin. Paralelní životopisy*, Brno 2005.
- CAIDIN, Martin, *Noc, kdy zemřel Hamburg*, Olomouc 1995.
- CARELL, Paul, *Operace Barbarossa*, Plzeň 1996.
- CARELL, Paul, *Stalingrad. Sláva a pád 6. armády*, Praha 1994.
- CROSS, Robin, *Citadela, bitva u Kurska. Největší tanková bitva druhé světové války*, Olomouc 1996.
- DAVIES, Norman, *Evropa ve válce 1939–45. Žádné jednoduché vítězství*, Praha 2007.
- DESTREMAU, Christian, *Dvojitá hra*, Praha 2010.
- EVANS, Richard J, *The Third Reich at War. How the Nazis Led Germany from Conquest to Disaster*, London 2009.
- FEST, Joachim, *Hitler. Kompletní životopis*, Praha 2008.
- FEST, Joachim, *Die unbeantwortbaren Fragen. Notizten über Gespräche mit Albert Speer zwischen Ende 1966 und 1981*. Rowohlt 2005.
- FRANCEV, Vladimír a kol., *Hetzer. Jagdpanzer 38*, Praha 2001.
- FREEMAN, Roger A., *Bombardování říše. Spojenecká strategická bombardovací ofenzíva v Evropě*, Praha 2006.
- GILBERT, Martin, *Druhá světová válka. Úplná historie*, Praha 2006.
- GOEBBELS, Joseph, *Deníky. Svazek 5, 1943–1945*. Praha 2010.
- GROBELNÝ, Andělín, *Národnostní politika nacistů a český průmysl 1938–1945*, Ostrava 1989.

- HARRIS, Arthur Travers, *Bombardéry útočí*, Brno 1994.
- HEUSLER, Andreas, SPOERER, Mark, TRISCHLER, Helmut, *Rüstung, Kriegswirtschaft und Zwangsarbeit im „Dritten Reich“*, München 2010.
- HUGHES, Matthew, MANN, Chris, *Hitlerovo Německo. Život v období Třetí říše*, Praha 2002.
- JANČÍK, Drahomír, *Třetí říše a rozklad malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936–1939*, Praha 1999.
- JOZA, Petr, *Rabštejnské údolí. Historie průmyslové výroby a koncentračních táborů v Rabštejně u České Kamenice*, Děčín 2002.
- KARLICKÝ, Vladimír a kol., *Svět okřídleného šípu. Koncern Škoda Plzeň 1918–1945*, Plzeň 1999.
- KEEGAN, John, *Druhá světová válka*, Praha, Plzeň 1996.
- KERSHAW, Ian, *Konec. Německo 1944–1945*, Brno 2013.
- KNOPP, Guigo, *Hitlerovi pomocníci*, Praha 1998.
- KRČ, Miroslav, *Nástin dějin ekonomiky obrany*, Praha 2001.
- KRČ, Miroslav a kol., *Teoretická a metodologická východiska německé vojenské ekonomiky*, Brno 2009.
- LONGERICH, Peter, *Goebbels. Úplná biografie ministra propagandy Třetí říše*, Praha 2013.
- LOWE, Keith, *Inferno. The Devastation of Hamburg 1943*, London 2007.
- MANSTEIN, Erich von, *Verlorene Siege*, Bonn 2000.
- MASSON, Philippe, *Historie německé armády 1939–1945*, Praha 2001.
- MILANO, Vince, CONNER, Bruce, *Normandiefrent. D-Day to Sain-Lo through German Eyes*, Stroud 2011.
- MILWARD, Alan S. *The German Economy at War*, London 1965.
- OSTERLOH, Jörg, *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938–1945*, Praha 2010.
- OVERY, Richard J., *Diktátoři. Hitlerovo Německo, Stalinovo Rusko*, Praha, Plzeň 2005.
- OVERY, Richard J., *Proč Spojenci zvítězili*, Praha 2007.
- OVERY, Richard J., *Rusové ve válce (1941–1945)*, Praha 2004.

- OVERY, Richard J., *The Air War. 1939–1945*, Washington 2005.
- OVERY, Richard J., *Třetí říše. Kronika*, Praha 2011.
- OVERY, Richard J., *Výsledky. Nacistická elita v roce 1945 v rukou spojenců*, Praha 2004.
- PELLING, Henry, *Winston Churchill*, Praha 2006.
- PRŮCHA, Václav a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. 1. díl, období 1918–1945*, Brno 2004.
- REICHEL, Peter, *Svůdný klam Třetí říše. Fascinující a násilná tvář fašismu*, Praha 2004.
- RIGOLE, Julius A., *The Strategic Bombing Campaign against Germany during World War II*, Johnson City 2002.
- ROBERTS, Andrew, *Ve Vichru války. Dějiny druhé světové války v novém pohledu*, Praha 2007.
- ROBERTS, Geoffrey, *Stalin's Wars. From World War to Cold War, 1939–1953*.
- SERENYOVÁ, Gitta, *Albert Speer. Zápas s pravdou*, Praha 1998.
- SOFKY, Wolfgang, *Die Ordnung des Terrors. Das Konzentrationslager*, Frankfurt am Main 1993.
- SPEER, Albert, *Erinerungen*, Frankfurt am Main, Berlin 1969.
- SPEER, Albert, *Spandauer Tagebücher*, Berlin 1975.
- SPOERER, Mark, *Nucené práce pod hákovým křížem. Zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí říši a v obsazené Evropě v letech 1939–1945*, Praha 2005.
- THACKER, Toby, *Konec „Třetí říše.“ Porážka, denacifikace a Norimberk, leden 1944–listopad 1946*, Praha 2011.
- TOLAND, John, *The Last 100 Days. The Tumultuous and Controversial Story of the Final Days of World War II in Europe*, New York 2000.
- UNZEITIG, Josef Ivo, *Dora*, Ostrava 1988.
- VANĚK, Miroslav, *Diana. Továrna na smrt 1944–1945. Z historie železniční trati Brno – Havlíčkův Brod*, Brno, 2003.
- VÁLKA, Zbyněk, *Tajné zbraně Třetí říše*, Olomouc 2001.
- VÁLKA, Zbyněk, *Utajená Třetí říše*, Věrovany 2006.

WILLIAMSON, Gordon, *The SS: Hitler's Instrument of Terror. The Full Story from Street Fighters to the Waffen – SS*, London 1994.

WOJEWODZKI, Michal, *Akce V–1, V–2*, Praha 1981.

17.2 Sborníky, periodika a články

ABELSHAUSER, Werner, *Germany: guns, butter and economic miracles*. In: HARRISON, Mark, *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, Cambridge 2000, s. 122–176.

Daily Mail, 7. 7. 2010.

BOMBA, Ty, *Smrt a zkáza. Léta 1942–1944 na ruské frontě*. In: BLENNMANN, Dirk (ed.), *Hitlerova armáda. Vývoj a struktura německých ozbrojených sil v letech 1933–1945*, Brno 1997, s. 133–146.

BROADBERRY, Stephen, HOWLETT, Peter, *The United Kingdom: Victory at all costs*. In: : HARRISON, Mark, *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, s. 43–81.

GRYNER, Petr H., *Československo 1938. Co kdyby bojovali?* In: BLENNMANN, Dirk (ed.), *Hitlerova armáda. Vývoj a struktura německých ozbrojených sil v letech 1933 – 1945*, Brno, 1997, s. 159–188.

HARRISON, Mark, *The Soviet Union: the defeated victor*. In: HARRISON, Mark, *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, s. 268–301.

JINDRA, Zdeněk, *Zahraniční dělníci (zvl. Čechoslováci) na nucené práci v Kruppových závodech v letech 1939–1945*. In: *Acta Oeconomica Pragensia*, 15, 2007, 7, s. 214–232.

MILOTOVÁ, Jaroslava, „Cizorodí“ dělníci a jejich pracovní nasazení v nacistickém Německu v letech 1939–1945. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, *Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*, Praha 2004. s. 25–40.

MUSILOVÁ, Dana, *Problémy sociálně ekonomického vývoje v letech 1939–1945 v protektorátu Čechy a Morava. Část 1*. In: *Historický obzor* 3, 1992, 5, s. 149–152.

OVERY, Richard J., *Mobilization for Total War in Germany 1939–1941*. In: *English Historical Review*, 48, 1988, 8, s. 613–639.

PERELLO, Chris, *Německá pěchota na východní frontě v roce 1941*. In:

BLENNMANN, Dirk (ed.), *Hitlerova armáda. Vývoj a struktura německých ozbrojených sil v letech 1933–1945*, Brno 1997, s. 17–23.

PRŮCHA, Václav, *Včlenění českých zemí a Slovenska do nacistického velkoprostorového hospodářství*. In: NĚMEČEK, Jan (ed.), *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech 20. století. Hledání východisek*, Praha 2010, s. 359–373.

ROCKOFF Hugh, *The United States: from ploughshares to swords*. In: HARRISON, Mark, *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, s. 81–121.

SCHNEIDER, Michael C., *Rüstung, Arisierung, Expansion. Wirtschaft und Unternehmen*. In: SÜSS, Dietmar, SÜSS Winfried (ed.), *Das Dritte Reich. Eine Einführung*, München 2008, s. 185–204.

The Guardian, 13. 3. 2007.

17.3 Internetové zdroje

<https://archive.org/details/WolltIhrDenTotalenKrieg> [12. 2. 2014].

<http://militaryhistory.about.com/od/worldwarii/craft/p/World-War-II-Junkers-Ju-87-Stuka.htm> [27. 3. 2014].

<http://weltkrieg2.de/Waffen/Kriegsschiffe/UBoote/deutsche/Typ-XXI.htm> [16. 3. 2014].

<http://worldatwar.eu/index.php?esid=35172f0a60b778777ee3e53d04738ee7&lang=12&refcode=0&location=article&articleid=68&categoryid=2&searchstring=> [20. 3. 2014].

http://www.academia.edu/4736105/Economic_Policy_in_Nazi_Germany_1933-1945# [12. 3. 2014].

<http://www.achtungpanzer.com/panzerjager-tiger-ferdinand-elephant.htm> [20. 3. 2014].

http://www.aviastar.org/helicopters_eng/focke_drache.php. [24. 2. 2014].

http://www.historylearningsite.co.uk/albert_speer.htm [2. 4. 2014].

<http://www.holocaust.cz/cz/history/camps/auschwitz> [1. 3. 2014].

<http://www.holocaust.cz/cz/history/camps/flossenbuerg> [3. 3. 2014].

<http://www.literarky.cz/politika/svet/5559-speer-nebyl-qsluny-nacistaq-ale-oportunista-posedly-moci> [7. 4. 2014].

<http://www.luftarchiv.de/index.htm?/hubschrauber/fa223.htm>. [24. 2. 2014].

http://www.lwl.org/westfaelischegeschichte/portal/Internet/finde/langDatensatz.php?urlID=493&url_tabelle=tab_websegmente [20. 2. 2014].

<http://www.panzernet.net/panzernet/stranky/stihace/hetzer.php> [20. 3. 2014].

<http://www.v2rocket.com/start/chapters/mittel.html> [28. 2. 2014].

<http://www.wwiivehicles.com/germany/aircraft/dive-bomber/junkers-ju-87-stuka.asp> [25. 3. 2014].

<http://zidovskelisty.blog.cz/1012/ekonomicke-aspekty-druhe-svetove-valky> [20. 3. 2014].

18 Přílohy

Srovnání pracující části populace (údaje v tisících).

	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Velká Británie	18 480	20 031	21 134	21 969	22 205	21 934	21 506
USA	55 588	56 180	57 530	60 380	64 560	66 040	65 290
SSSR	?	86 800	72 900	54 700	57 100	67 100	75 700
Německo¹	39 416	35 762	36 037	35 628	36 174	36 210	?

¹ U Německa nejsou započtení nuceně nasazení a vězni z koncentračních táborů.

Zdroje: BROADBERRY, Stephen, HOWLETT, Peter, *The United Kingdom: Victory at all costs*. In: HARRISON, Mark (ed.), *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, s. 57.; ROCKOFF Hugh, *The United States: from ploughshares to swords*. In: HARRISON, Mark (ed.), *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, s. 101.; ABELSHAUSER, Werner, *Germany: guns, butter and economic miracles*. In: HARRISON, Mark (ed.), *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, s. 160–161.; HARRISON, Mark, *The Soviet Union: the defeated victor*. In: HARRISON, Mark (ed.), *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, s. 285.

Růst německé průmyslové výroby (v současných hranicích).

Rok 1928=100.

	Průmysl celkem	Spotřební zboží	Produkce celkově	Těžba uhlí
1935	96	91	99	96
1936	107	98	114	107
1937	117	103	130	124
1938	125	108	144	126
1939	132	108	148	135
1940	128	102	144	165
1941	131	104	149	169
1942	132	93	157	177
1943	149	98	180	185
1944	146	93	178	163

Zdroj: ABELSHAUSER, Werner, *Germany: guns, butter and economic miracles*. In: HARRISON, Mark (ed.), *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, s. 125.

Německá produkce munice. Leden – únor 1942=100.

	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Leden		74	99	103	182	241	227
Únor		86	112	97	207	231	
Březen		86	105	129	216	270	
Duben		106	108	133	215	274	
Květen		120	104	135	232	285	
Červen		149	107	144	226	297	
Červenec		178	99	153	229	322	
Srpen		127	109	153	224	297	
Září	90	112	91	155	234	301	
Říjen	58	103	93	154	242	273	
Listopad	83	105	100	165	231	268	
Prosinec	82	98	92	181	222	263	

Zdroj: ABELSHAUSER, Werner, *Germany: guns, butter and economic miracles*. In: HARRISON, Mark (ed.), *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, s. 152.

Soběstačnost Německa v roce 1936 (údaje v %).

Suroviny		Potraviny	
Železo	30	Chlebové obilí	88
Měď	10	Ostatní obilí	73
Olovo	34	Jedlý olej	17
Nikl	0	Rostlinné tuky	0
Zinek	68	Ovoce	86
Bauxit	10	Vejce	79
Ropa	30	Maso	94
Užitkové dřevo	10	cukr	100

Zdroj: JANČÍK, Drahomír, *Třetí říše a rozklad malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936–1939*, Praha 1999, s. 53.

Srovnání zdrojů a vojenské výroby Německa a SSSR 1941-1945.

Zdroje:		1941	1942	1943	1944	1945
Uhlí (mil. tun)	SSSR	151,4	75,5	93,1	121,5	149,3
	Německo	315,5	317,9	340,4	347,6	?
Ocel (mil. tun)	SSSR	17,9	8,1	8,5	10,9	12,3
	Německo	28,2	28,7	30,6	25,8	?
Ropa (mil. tun)	SSSR	33	22	18	18,2	19,4
	Německo ¹	5,7	6,6	7,6	5,5	1,3
Hliník (mil. tun)	SSSR	?	51,7	62,3	82,7	86,3
	Německo	233,6	264	250	245,3	?
Prac. síly v průmyslu (mil.)	SSSR	11	7,2	7,5	8,2	9,5
	Německo ²	12,9	11,6	11,1	10,4	?
Zahr. pracovní síly (mil.)	SSSR ³	?	0,05	0,2	0,8	2,9
	Německo ⁴	3,5	4,6	5,7	7,6	?
Zbraně:						
Letadla	SSSR	15 735	25 436	34 900	40 300	20 900
	Německo	11 776	15 409	28 807	39 807	7 540
Tanky	SSSR ⁵	6 590	24 446	24 089	28 963	15 400
	Německo ⁶	5 200	9 300	19 800	27 300	?
Dělostřelectvo⁷ (nad 7,6 cm)	SSSR	42 300	127 000	130 000	122 400	62 000
	Německo ⁸	?	49 000	48 400	56 100	28 600
		7 000	12 000	27 000	41 000	?

¹ Syntetické ropné produkty, produkce přírodní ropy a dovozy.

² Včetně řemeslných pracovních sil.

³ Jedná se o válečné zajatce.

⁴ Údaje zahrnují zahraniční pracovní síly (dobrovolné i nucené) včetně válečných zajatců.

⁵ Včetně samohybných děl.

⁶ Včetně samohybných děl pro roky 1943 a 1944.

⁷ Počty děl u SSSR zahrnují všechny ráže; děla s průměrem nad 7,6 cm jsou uvedena zvlášť.

⁸ Všechna děla s ráží nad 3,7 cm.

Zdroj: OVERY, Richard, *Diktátoři. Hitlerovo Německo a Stalinovo Rusko*, Praha 2006, s. 415.

Výroba německé obrněné techniky.

Typ:	Počet kusů	Období
Pz-III.	4182–5733	1938–8/1943
Pz-IV.	8200–8544	9/1937–5/1945
Tiger I.	1350	1942–1944
Panther	5590–5976	1943–5/1945
Tiger II.	485	1943–5/1945
StuG-III.	10 500	1940–5/1945
StuH-III.	1308	1942–4/1945
Brummbar	313	1943
PzJager I.	132	1940
Marder II.	1217	1942–1944
Marder III.	799	1942–1944
Hetzer	1577	12/1943–5/1945
Jagdpanzer IV.	1531–1970	9/1943–12/1944
Nashorn	473	?
Ferdinand	90	1942–1943
Jagdpanther	382–425	1944–5/1945
Jagdtiger	70-85	1945

Zdroj: http://temneuzemi.webzdarma.cz/Historie/T34/T34_vs_PzIV.htm [4. 4. 2014].

Albert Speer a Hitler v Paříži roku 1940

Zdroj: <http://www.dailytelegraph.com.au/news/nsw/on-this-day-in-history-september-30/story-fni0cx12-1226729459012> [4. 4. 2014].

Model části Berlína, nového říšského kancléřství a Velké haly

Zdroj: <http://forum.skyscraperpage.com/showthread.php?t=141374> [4. 4. 2014].

Výroba tanků Pz III.

Bundesarchiv, Bild 183-B22419

Foto: Reichelt | Oktober 1942

Zdroj: <http://ww2today.com/31st-july-1942-home-leave-in-germany> [4. 4. 2014].

Výroba německých ponorek typu VII v loděnici firmy Blohm&Voss v Hamburku.

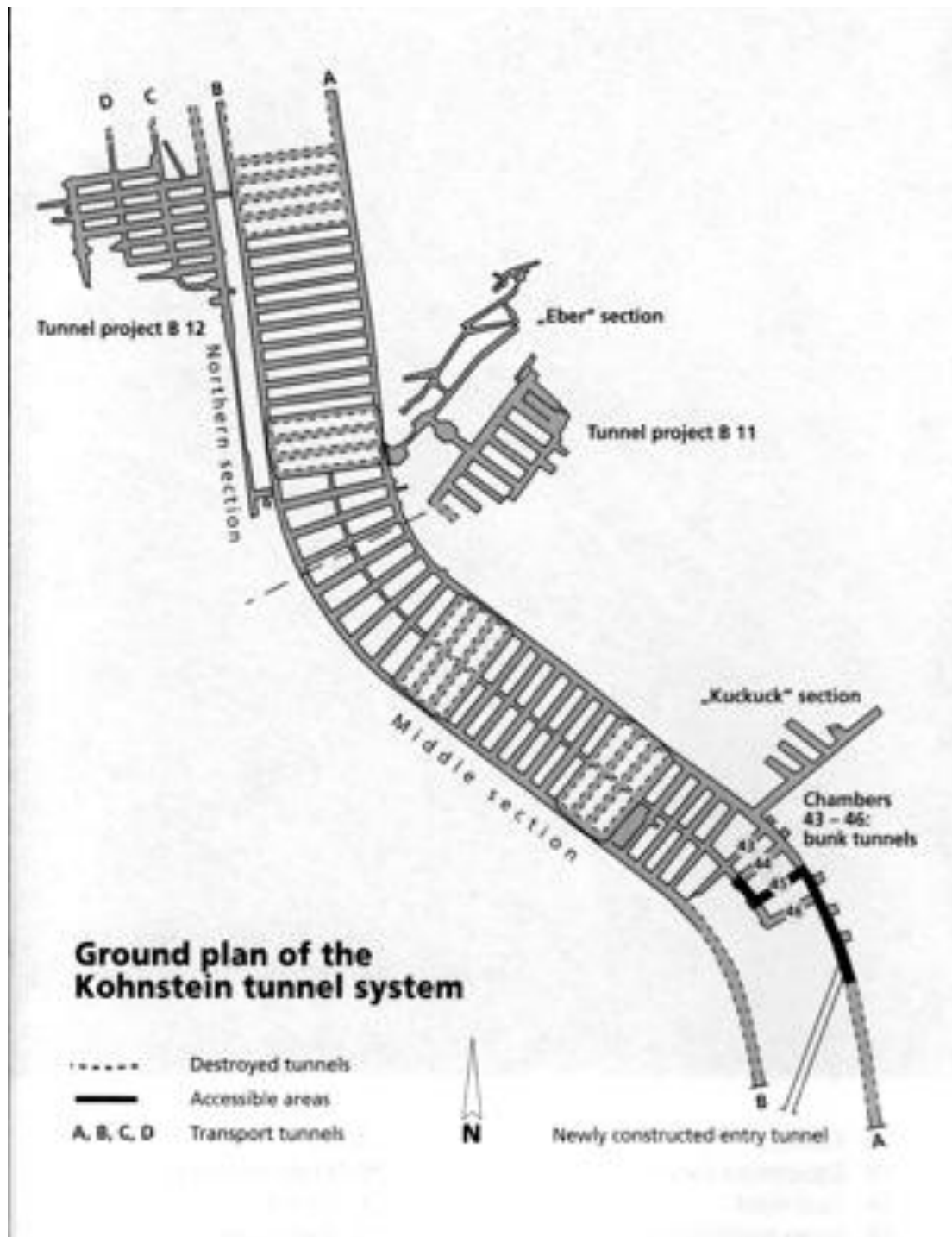
Zdroj: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=813064265389071&set=pb-137379809624190.-2207520000.1396644371.&type=3&theater> [4. 4. 2014].

Vergeltungswaffe V-2 u odpalovací rampy.

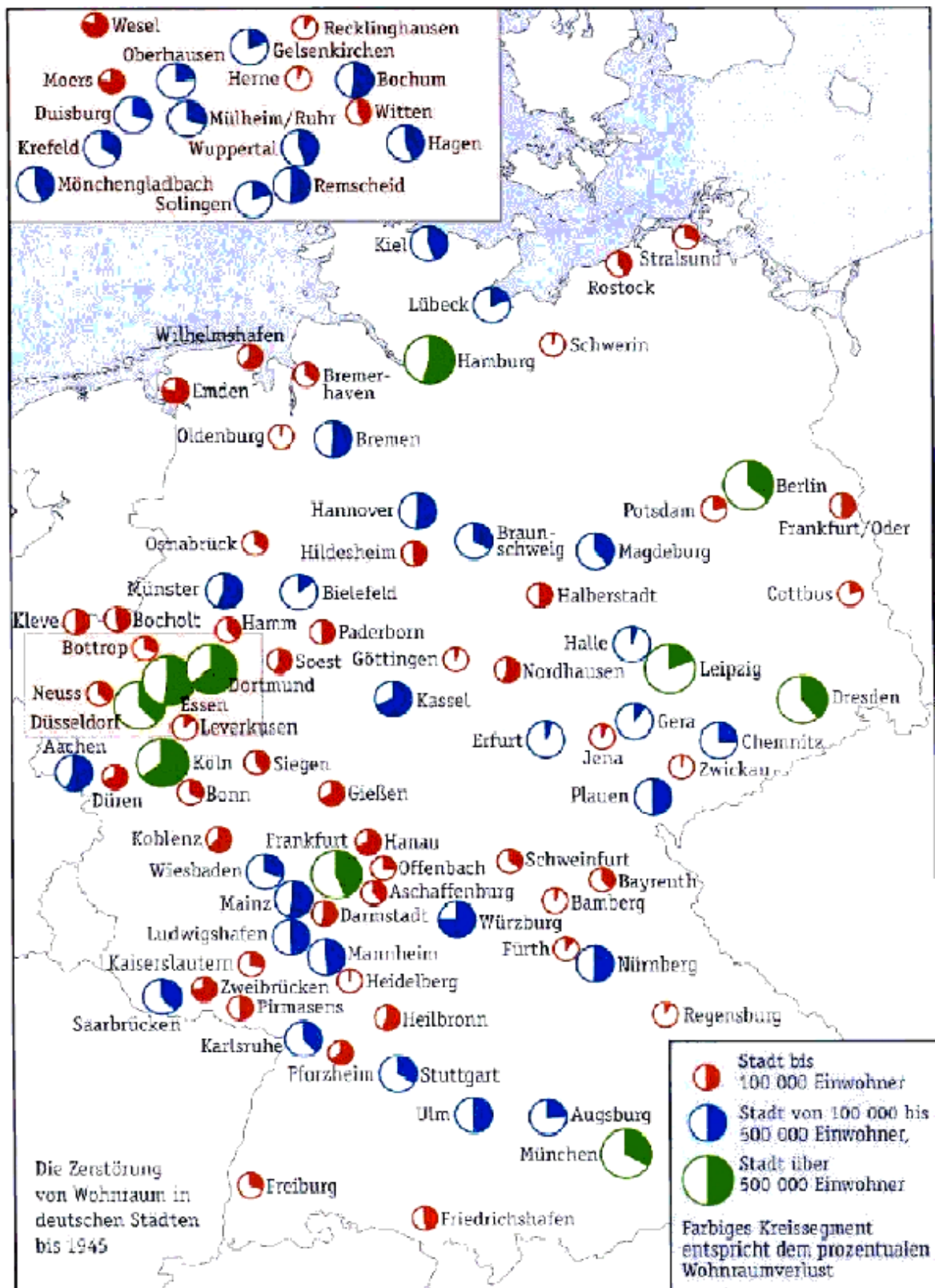
Zdroj: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=811294718899359&set=pb-137379809624190.-2207520000.1396644623.&type=3&theater> [4. 4. 2014].

Plán podzemního komplexu Dora.

Zdroj: <http://www.harz-saale.de/wordpress/nordhausen-und-das-konzentrationslager-mittelbau-dora-die-holle-auf-erden-im-paradies-harz/> [4. 4. 2014].

Mapa zobrazující podíl zničených budov v německých městech.

Zdroj: http://www2.needham.k12.ma.us/nhs/cur/wwII/%20WWII-p3-final/-sjr_ww2_p3/katharina.htm [11. 4. 2014].

Osazování motoru do tanku PzKpfw VI. Tiger.

Bundesarchiv, Bild 101I-635-3965-25
Foto: Hebenstreit | 1944

Zdroj: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_101I-635-3965-25,_Panzerfabrik_in_Deutschland.jpg [11. 4. 2014].

Továrny ve Schweinfurtu během odklizení trosk po náletu.

Zdroj: <http://www.thirdreichruins.com/schweinfurt.htm> [11. 4. 2014].

19 Summary

Germany strive for economic independence, which should be achieved within a four-year plan. We were able to lay the foundation for the production of substitute materials, especially synthetic gasoline, which makes Germany was able to fight even after the loss of oil fields in Romania. The Third Reich could not succeed in the long war, and therefore subordinate its military doctrine (Blitzkrieg) and system management of the economy rapid conflicts between them to replenish their forces and armaments. For this reason, it is also the end of 1941, the industry has not developed any significant and arms.

Changes in war production began to carry through to the Albert Speer to head armor production. Speer makes its intentions and far-reaching changes to the management of wartime production. After the takeover of aerospace manufacturing Speer (1944) was limited to the production of bombers and increased production of fighter aircraft. Germany suffered a shortage of labor. The Germans initially tried to get people from occupied Europe to work in the empire voluntarily, which failed, and therefore came to forced conscription.

The superiority of the Allies in production was considerable. With the extension of the war even more deepened, which was especially evident in aerial superiority. Bombing offensive against German industry was tasked to disrupt war production and force Germany to surrender without having to take it to the Army.

Industrial production began to decline in autumn 1944, which largely caused traffic problems. Infrastructure has long been systematically undermined by bombing, making it difficult to all transportation. Speer therefore concentrated on efforts to prevent the practice of scorched earth tactics. Therefore, avoid the extensive demolition mandated by Hitler. Since the end of January 1945, has no armor organize production has not.

On his last visit to Hitler, April 23, 1945 Speer informed him about the absence of scorched earth tactics and had therefore become a member of the Nazi government after Hitler. In it, however, it appointed Karl Dönitz, but could only surrender. Speer was tried after the war tribunal in Nuremberg and sentenced to twenty years in prison. He was released in 1966, exactly twenty years later.